

MŰVÉSZET ÉS TÁRSADALOM GUYAU SZERINT.

Alig van könyv, mely a művészet és társadalom kapcsolatos kérdéseit behatóbb tanulmány tárgyává tette volna, mint Guyau munkája: *A művészet társadalomtudományi szempontból*,*) és bizonyára nincs szerző, mely ezt oly filozófiai mélységgel tette volna, úgyszólván egészen új, önálló művészetfilozófiát és pedig sociológiai, társadalmi jellegű művészetfilozófiát alkotván.

Guyau a korán, harminczhárom éves korában, elhunyt francia filozófus rövid élete alatt is sok munkát írt s ezekben sok eredeti gondolatot röpitett világgá. Munkái leginkább a művészeti és társadalmi kérdések körében mozognak. A legkiválóbb és legnagyobb hatást tett két munkája is ilyen: *A jövő vallástalansága*,**) társadalomtudományi tanulmány és *A művészet társadalomtudományi szempontból*. Mi itt utóbbi munkáját óhajtjuk ismertetni s ennek alapján behatóan kifejtteni *Guyau* felfogását a művészetről és a társadalomról.

A művészettel sociológiai szempontból foglalkozó e munka elé *Alfred Fouillée*, a kiváló filozófus írt bevezetést, melyben világos és rendszeres foglalatát adja *Guyau* társadalmi felfogásának a művészetről. E kitűnően sikerült, világos összefoglalás külön is megjelent *Alfred Fouillée* munkájában: *Az erkölcs, a művészet és a vallás Guyau szerint*.***) *Guyau* sociológiai jellegű művészet filozófiájáról szólva vétek volna *Fouillée* kitűnő összefoglalásait s elemzését fel nem használni s így mi is a főgondolatoknál jó hasznát fogjuk látni.

*Guyau*nak talán egyik munkája sem volt oly különös hatással, mint *A jövő vallástalansága* mely általános csodálat tárgya volt, s melyet nem hiába említettünk *A művészet társadalom-*

*) *M. Guyau. L'Art au point de vue Sociologique.* Bibliothèque de philosophie contemporaine. Paris Félix Alcan, 1895 (2e éd.).

**) *M. Guyau. L'Irréligion de l'Avenir, étude de sociologie.* Paris, Félix Alcan.

***) *Alfred Fouillée. La Morale, l'Art et la Religion selon Guyau* (avec un beau portrait de Guyau). Paris, Félix Alcan.

tudományi szempontból című munkával együtt, mert közöttük szoros összefüggés található. Nem csak azért tehető e két munka egymásmellé, mert a két legnagyobb hatást tett munkája a francia filozófusnak, nemcsak mert mind a kettő társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozik, hiszen az elsőt szerző egyenesen társadalomtudományi tanulmánynak nevezi, a másiknak címe is mutatja, hogy benne a szerző a művészetet s egyáltalán az esztétikai jelenségeket, mint sociológiai jelenségeket vizsgálja, hanem tartalmilag, a gondolatmenetet illetően is lényeges, szerves összefüggést találunk e két munka alapgondolata, felfogása közt. Így ha az utóbbi munkáról akarunk szólni, az előbbiből kell kiindulnunk.

*A jövő vallástalanságá-*ban Guyau kimutatta a vallásos felfogásnak, egyáltalán a vallásos hitnek sociológiai tartalmát. Szerinte a vallásos felfogásnak nemcsak sociológiai szerepe, hanem sociológiai rendeltetése is van. Az emberek társadalmi összetartozandóságának, a »*társadalmi solidaritás*«-nak, a *társadalmi együttérzésnek*, amit ő úgy fejez ki, hogy »*Sympathie universelle*« vagy más helyen: »*synergie sociale*« hatalmas factorát látja a vallásos hit megnyilatkozásaiban, A vallásos hit jelenségei tehát szerinte fontos sociológiai jelenségek, melyeknek egyenes rendeltetésük a társadalmi együttérzés, összetartás felkeltése, ápolása, fentartása. Csakhogy sajnós e jótékony szerepe e jelenségeknek veszélyeztetve van s itt jövünk a könyvnek a címében kifejezett témájához, t. i. a jövő vallástalanságához. A vallásos felfogás, a vallásos hit gyöngül s Guyau szerint mindinkább tűnedezik, eleinte a társadalom felső osztályaiban később lassacskán átragadva (par une contagion lente) az alsó osztályokban.

Mielőtt tovább követnők e gondolatmenetet, vessünk egy pár általánosan áttekintő pillantást a másik, a művészetéről szóló munkára. Míg az előbbiben a vallásos felfogásnak sociológiai szerepét vizsgálta, a vallásos hit jelenségeit tekintette, mint sociológiai jelenségeket s mint ilyeneknek kereste társadalmi hatását, addig ez utóbbiban a művészet társadalmi szerepét vizsgálja, a művészet jelenségeit veszi szemügyre, mint sociológiai jelenségeket s mint ilyeneknek keresi sociológiai hatását. Világosan láthatjuk tehát a két munka kiinduló pontjának, a fő szempontoknak szoros összefüggését.

De ez csak a kiindulás. Ha most a két munka alapeszméjét s egész gondolatmenetét tekintjük, még szorosabb össze-

függést tapasztalunk. Vizsgálva ugyanis a művészeti jelenségeket, mint sociologiai jelenségeket s keresve sociologiai hatásukat, Guyau oda jut, hogy a művészi jelenségek még jobban, még hatalmasabban szolgálhatják a társadalmi együttérzést, mint a vallásos hit jelenségei, mert ezek az esztetikai jelenségek ép *első sorban érzések* s mint ilyenek azt az általános, társadalmi együttérzést leginkább hivatvák felkelteni s fentartani. A művészet tehát *a leghatalmasabb suggestív tényezője a társadalmi összetartozandóság érzésének*, a »Sympathie universelle«-nek, a Synergie sociale-nak. A művészet célja éppen ez, *a művészet lényege tehát sociologiai* és ezt nevezi ő sociabilitásnak, a *művészet sociabilitásának*, mondhatnák a művészet társadalmi rendeltetésének, mert ezt érti alatta.

Ha tehát a vallásos hit megnyilatkozásainak jelenségei, mint sociologiai jelenségek elsőrangú fontosságot mutatnak, ép sociabilitásuk következtében, azaz, hogy a társadalmi együttérzés hatalmas előmozdító tényezői, nem kevésbé fontos sociologiai szerepe van a művészetnek, sőt ennek *sociabilitása nagyobb*, azaz *hatalmasabb tényezője lehet a társadalmi együttérzés ápolásának* ép sajátosan hatékony suggestív eszközeivel, az *esztetikai érzésekkel*. íme a két munka alapeszméjének, vezérgondolatainak szoros kapcsolata.

De még szorosabbra vonhatjuk az összefüggést, ha az egész gondolatmenetre s a végkövetkeztetésre is kiterjeszkedünk. *A jövő vallástalanságá-*nak gondolatmenete odavezet, hogy a vallásos hit gyöngül s mindinkább tűnedezik, első sorban a felsőbb osztályok társadalmából, de lassankint átragadva, az alsóbb osztályokból is. Ha a sociabilitás e hatalmas tényezője így gyöngül, más tényezővel kell pótolnunk s ebben esik össze a két munka-végkövetkeztése, hogy t. i. *a gyöngülő vallásos hitet, mint a sociabilitás tényezőjét csak a művészet lehet hivatva pótolni, helyettesíteni, mint a miénk sociabilitása még nagyobb*.

Ez a legfontosabb tétel. Ebben foglalódik össze, úgy szólván Guyau egész sociologiai művészetfilozófiája. Ez a végkövetkeztetés, de mint cél benne rejlik az egész gondolatmenetben. E hatalmas gondolat afféle *irányító* (regulatív) *eszméje* egész filozófiai felfogásának, a milyenekről Kant beszél. Ennek rendező vezetése alatt csoportosulnak *A jövő vallástalansága* és *A művészet társadalomtudományi szempontból* című munkái összes gondolatai. E gondolat adja egyszersmind e két

munka szoros, benső, szerves összefüggésének gondolatmenet-béli egységét.

Látnivaló tehát, hogy e két munka mennyire kiegészíti kölcsönösen megmagyarázza egymást. Előlegesen általános tájékozódást szerezve így az irányító eszméről, a vezérgondolatról, nézzük most már a művészetről társadalomtudományi szempontból szóló munkát magát közelebről s itt nagy hasznát fogjuk látni Fouillé kalauzolásának jeles összefoglalásával, melyben az ismertető mit sem ártott a szerzőnek, sőt talán élesebben, praegnansabban fejezte ki az alapgondolatokat mint olyan ember, aki, mint a szerző rokona közelről, az első forrásból ismerte uralkodó gondolatait, művészetfilozófiai felfogását.

A művészet társadalomtudományi szempontból című munkában Guyau mindenekelőtt a művészet sociológiai jelentőségével foglalkozik. A munka két főrésze oszlik. Az első rész *Elvek* cím alatt a *művészet sociológiai, mivoltával* foglalkozik (essence sociologique de l'art) s a vezérgondolatnak s mellékeszméinek kifejtéséből áll; a második rész ez elvek *Alkalmazásai*-ről szól, a modern művészet sociológiai kifejlődését véve például (*«evolution sociologique de l'art contemporain»*). Az első részt most már az érzések, a lelki állapotok, felindulások vizsgálatán kezdve, t. i., hogy miképp terjednek ezek a társadalom egyes tagjain tovább,, oda jut, hogy a legmagasabb rangú *aesthetikai érzés* is *társadalmi jellegű érzés*.

Külön vizsgálva már most az *aesthetikai, művészeti érzés* jelenségeit részletesebben, arra az eredményre jut, hogy *»a művészet legmagasabb célja ép társadalmi jellegű aesthetikai érzés felkeltése«* (Le but le plus haut de l'art est de produire une emotion esthétique d'un caractère social). A részletekben sok érdekes kérdéstről szól, de sok olyasmiről is, amihez szó fér. Mindezek azonban inkább *aesthetikai* fontosságúak lévén, mi ezekre itt nem terjeszkedünk ki. A végső tétel az, hogy amint a vallás elsősorban sociológiai jelenség, s mint ilyen az embereket összekötő társadalmi viszonyok kiterjesztésével minden egyébre, a mindenségre, a kosmosra a társadalmi együttérzésen, synergián, együttműködésen munkál, míg a nevelés célja is ily társadalmi cooperatio előkészítése, erre vonatkozó gondolatok, vágyak folytonos *»suggestió«*-jával,*) míg az erkölstan és

*) *Nevelés és átöröklés* című munkájának a tárgya. Guyau, *Hérédité et Education*, étude sociologique. Paris, Félix Alcan.

tudomány is ezen munkál, de míg mind ez csak a gondolatok, vágyak közösségén munkál addig a *művészet feladata az érzések és pedig az érzékletek és lelki állapotok közösségét létrehozni a társadalmi összetartás érzését, a társadalmi együttérzést* (Sympathie sociale) tényleg *felkelteni s ápolni*. Így a művészet a társadalmi viszonyok kiterjesztése a kosmosra érzés dolgában (En resume, l'art est une extension, par le sentiment, de la société à tout....).

A művészeti, az esztetikai érzés tehát lényegesen társadalmi jellegű, socialis. Kibővíti az egyéni életet, összevegyítve az egyetemessel. A művészet célja, törvénye: társadalmi jellegű esztetikai felindulást kelteni. A művészet így socialisálja az egyedeket élvezeteik, gyönyörködésük irányítása, összekapcsolása, solidaritása által. Az érzések ily közössége pedig erősebb a gondolatok, az akarat közösségénél. Ezáltal eszköze a művészet a társadalmi egyetértésnek (la concorde sociale), mert jól mondja Fouillée: egyformán gondolkozni elég sok, de *nem elég ahhoz hogy egyformán akarjunk, ehhez az is kell, hogy egyformán érezzünk s erre a csodára a művészet képes*.

A társadalmi solidaritás a forrása a legmagasabb, legösszetettebb esztetikai felindulásnak. Az oly gyönyör, melyben nincs valami személyen felüli, valami általános emberi, nem maradandó, nem is a tulajdonképpeni szép gyönyöre Guyau felfogása szerint. »Az egyéni önzésnek az élettel összeférhető megtagadásában kell az esztetikának, a morálnak a maradandót (ce qui ne périra pas) keresnie.« Ez a társadalmi együttérzés, a Sympathie sociale örök forrása és célja. Ebből indul ki s ide tér vissza. Az igazi művészet nem a szakembereknek, a választottaknak szól csupán, csodálni fogja azt a nép is és a választottak kis csoportja is. Mindenki azt olvassa ki belőle, amit kiolvasni tud, akárcsak a természet műveiből.

A művészet után, az *alkotó lángelmét* veszi vizsgálat alá, mint *a sociabilitas előmozdító tényezőjét és új társadalmi környezet teremtőjét* (le génie, comme puissance de sociabilité et creation d'un nouveau milieu social). Míg az első fejezet a művészet sociológiai mivoltával foglalkozott, addig e második fejezet az alkotó művészi lángész sociológiai mivoltával foglalkozik. Guyau szerint most már természetesnek fogjuk találni, hogy az alkotó művészi lángész az együttérzésnek, a sociabilitásnak rendkívül intenzív formája, ki nem lehet el a nélkül, hogy új világot ne teremtsen magának. A lángelme különös képesség a szeretetre és mint minden igazi szerelem, hatalmasan tör a termékenyítésre, az új élet

teremtésére.« Egy szempontból azonos a művész munkája a tudóséval vagy a történetíróéval, t. i. hogy »a valamely törvényt kifejező, jelentős tényeket felfedezze (découvrir les *faits significatifs*, *expressifs d'une loi*), a melyek a jelenségek zavaros tömegében felismerő pontokul szerepelhetnek«. Csakhogy tegyük hozzá, míg a tudós, a történetíró itt megáll, nekik az volt a céljuk; addig a művésznek ez a kezdet s csak voltaképp most kezdődik tulajdonképpeni munkája, ezeknek *a jelentős tényeknek* megfelelő, eleven, élettől áradó kifejezése. Ez az alkotás. Erre érti Guyau, hogy a nagy művész az »élet felidézője« (évoqueur de la vie).

Az alkotó lángészt és társadalmi környezetét tekintve először a *Taine-féle* felfogással foglalkozik, mely a lángelméket a társadalmi, történelmi, fizikai környezetből, *milieu-boa* magyarázta. A *milieu-iskolára* nézve minden jellemző adat *documentuin* és jelentős, *significatif*. A könyvek, az irodalmi termékek természetesen a legjelentősebb okiratok valamely korra. Ezért írhatta Taine »Az angol irodalom története« című nagy munkája elején: »Egy irodalom *történetét* akarom megírni s benne *egy nép pszichológiáját kutatni*.« A Taine-féle iskola tehát a lángelméket korukból magyarázta s úgy mondhatjuk a lángelméket feláldozta a kornak.

Ez iskolával szemben lépett fel *Hennequin*, a mint maga nevezte a »*Tudományos Kritika*«-t*) hirdető dolgozataival. Ha a Taine-féle iskola kiváló haladást jelzett a maga korában, nem kevésbé kitűnőek Hennequin kritika-tanulmányai. Hennequin más módszert ajánl a Taine-é helyébe. Nem arra a lehetetlenségre akar vállalkozni, mint maga mondja, hogy talán irodalmából határozzunk meg egy népet, csakhogy nem a nemzetekhez kell kötnünk a lángelméket, a hogy Taine tette, hanem a lángelméknek kell alárendelnünk a nemzeteket úgy tekintve a népeket művészeik, a közönséget bálványaik, a tömeget vezetőik hatása alatt. Más szóval az irodalom nem azért fejezi ki a nemzetet magát, mert ő hozta létre, hanem mert elfogadta, csodálta, gyönyörködött benne s önmagára ismert benne. Vagyis a műremek csak azokat indítja meg, a kiknek kifejezője, kifejező jele (dont eile est *le signe*). A nemzeti irodalom ily munkákból, ily jelekből áll. Valamely nép irodalomtörténete, művészettörténete, ha az éppen semmi sikert sem aratott munkákat kiküszö-

*) *Hennequin: La Critique scientifique.*

bőljük s minden szerzőt nemzeti dicsősége arányában méltunk, »az illető nemzet tipikus lelki szervezeteinek, vagyis ama nemzet pszichológiai fejlődéseinek sorozatát mutatja«.*)

Ez a Hennequin-féle tétel. Bizonyára a maga általánosságában igazat kell neki adnunk, sőt nagyrészt a részletekben is. Mindamellett azonban mind e jelenségekben tekintetbe kell vennünk a suggestio hatalmas szerepét, mely észrevétlenül munkál folyton, a hogy azt a társadalmi jelenségekre oly szépen fejtette ki *Le Bon* »Az embertömegek pszichológiája« című jeles munkájában.***) Mindez azonban messze vezetne bennünket, térjünk vissza Guyauhoz.

A Taine-féle milieu-iskolával és a Hennequin-féle tudományos kritikával szemben Guyau a lángészt és társadalmi környezetét vizsgálva fontosnak tartja annak megkülönböztetését, hogy itt *három különféle társadalomról van szó*: 1. az a valóságos előbb létező (préexistante) társadalom, a mely feltételezi és létrehozza a lángelmét; 2. az ideálisan módosított társadalom, a lángész alkotása, a vágyak, érzések, álmok világa, melyet fejében teremt s mely tervezgetés a lehetőség szerint; és 3. új társadalom alakulása ennek következtében, ez a lángelme csodálónak, bámulónak társadalma, akik *utánzás* útján többé-kevésbé megvalósítják *újítását*. Tarde,***)) a jeles francia sociologus ugyanis *kimutatta*, hogy a társadalmi világnak két fő mozgatója az *utánzás* és az *újítás*. így lesz a »lángész új társadalmi környezetek teremtője, vagy a régi környezetek módosítója « (le génie est un créateur des milieux nouveaux on un modificateur des milieux anciens). »A cselekvés lángelméi (Les génies d'action), mint Caesar, Napoleon azzal az új társadalommal valósítják meg szándékaikat, a mely társadalmat maguk körül támasztanak s magukkal ragadnak. Az elmélkedés, a művészet emberei is így cselekesznek«. Az elmélkedés csak az első láncszemére redukált cselekvés. Ennek emberei a lelkeket mozgatják meg, nem a testeket, az erkölcsöket, a gondolatokat módosítják. Ebben rejlik a »művészet civilizáló hatása« (l'effet civilisateur des arts).

*) *Hennequin: La Critique scientifique.*

***) *Gustave Le Bon: Psychologie des foules.* Paris, F. Alcan. Részletes magyar ismertetése: *Dr. Pekár Károly: Az embertömeg pszichológiája.* Gustave Le Bon könyvének ismertetése. Athenaeum, 1899. I., II.

***)) *G. Tarde. Les Lois de limitation, étude sociologique.* Paris, F. Alcan. *Les Lois sociales,* Paris, F. Alcan.

A harmadik fejezet természetszerűleg vezet át a lángelme és környezete vizsgálatától most már ahhoz a kérdéshez, hogy milyen legyen az igazi *kritika*. Guyau szerint az igazi kritika nem az írónak, sem környezetének, hanem magának a munkának kritikája. A Taine-féle iskola történelmi kritika volt, de nem tanulmányozta eléggé az irodalmi művekben rejlő egyéniséget, magát a munkát (*l'oeuvre en soi*), a hogy Flaubert elvárná a kritikától, a mint ezt egyik levelében írja. Az igazi kritika magának a munkának tanulmánya.

Az igazi kritikusknak pedig fősajátsága ép a *társadalmi együttérés, a sociabilitas (la Sympathie et la sociabilité)*, szóval ugyanaz a mi az íróé, csak hogy az írónál nagyobb fokban s alkotó képességgel kapcsolódva jelenik meg. A túlságosan kritikai elméknél bizonyos fokú insociabilitást (un certain fond d'insociabilité) találunk, melynek következtében nem hiszünk ítéletükben, amint hogy nekik maguknak sem szabadna bennük föltétlenül hinniök. Ezért helyesebb gyakran a nagy tömeg ítélete, mint az egyes szakkritikusoké.

Az igazi kritikának nem szabad megvetnie a *hominem unius libri*-t, sőt éppen az irodalmi műben rejlő egyéniséget kell vizsgálnia, valósággal »rapport«-ba kell vele lépnie, ahogy a hypnotizálók szokása mondani. Ha az irodalmi munka az *életet* ábrázolja találóan egyénítve, akkor félre kell minden dogmatikai szabályt tenni, az igazi kritikus csak növelni fogja az ilyen mű sociabilitását. Az igazi kritikus kiválóan sociabilis.

A művészet feladata lévén az élő lények között társadalmi együttérést hozni létre, ezt elsősorban az élet, az *egyéni ex társadalmi élet* találó festésével teheti (*l'expression de la vie individuelle et sociale*). Erről szól a következő fejezet. Az élet nyilatkozásaival szemben, találóan jegyzi meg Guyau, nem érezhetünk antipathiát. Az *élet maga sympathiánkkal kapcsolatos*, így ép az élet festése lesz kiválóan alkalmas az általános *sympathia*, a társadalmi együttérés felkeltésére. De innen magyarázható egyszersmind az *egyéni* és fontos szerepe, mert az élet mindig csak bizonyos egyéni alakban jelenik meg a valóságban. így a művészetben is fontos szerepe lesz az egyéni árnyéklatoknak az élet egy-egy hatalmas hulláma eme finom habfodrocskáinak s tükörcsképeinek.

Mind a mellett az egyéniség ily nagy szerepe bizonyos megszorítással értendő. »Ami merőben egyéni s nem fejez ki semmi tipikust, nem kelthet fel maradandó érdeklődést.« A

művészetnek tehát az egyéni jellemvonásokon kívül, az illetők *társadalmi* vonatkozásait kell főképp feltüntetnie s ép ezáltal fogja felébreszteni azt a társadalmi együttérzést, a melyek ápolására elsősorban hivatva. A legnagyobb alakok: Hamlet, Alceste, Faust, Werther ezért ép oly valóságosak, mint a milyen symbolikusak; *ép úgy egyéniségek, mint ahogy típusok, típusokká nagyított egyének* (ce sont des individus grandis jusque à être des types).

A művészet célja tehát az *egyéni és társadalmi élet rajzával általános sympathiát kelteni fel az élőlények iránt* A társadalmi oldalt tekintve, könnyen eshetik a *conventionalismus* hibájába. Ennek kikerülésére a legbiztosabb eszköz az »egyéni érzés önkéntelensége,« amely »örök frisseséget« ad az érzéseknek, kikerüli a mindennapi, banális kapcsolatokat s akár a gyermek, az ily művész oly ámulattal tekint a körülötte zúgó életre, mint valami frissen kipattant virágra.

Innen a művészet egyik főszabálya az *őszinteség, az igazság*, ennek rajzára törekedik a *realismus* s ez az első rész utolsó fejezetének a címe. Azonban csak az idealismussal párosult realismus alkothat marandandót, a múltó perczet túlélőt. Hiába akarjuk az idealismust tagadni, Szépen mondja Musset:

Malgré nous, vers le ciel il faut lever les yeux
 »Akaratunk ellenére is ég felé kell emelnünk szemeinket.« Csak a mi benső világunk, eszméink, érzéseink adnak művészi tartalmat a reális valóságnak. így mondja Bacon: *Ars est homo additus naturae*. Ily értelemben mondja Byron is:

Are not the mountains, waves and skies a part
 Of me and of my soul, as I of them?

»A hegyek, a habok, az ég nem-e lelkem, valóm részei, amint én az övék?«

A tudományos eszméknek mind nagyobb szerepe a modern társadalmakban azonban, mint Guyau tartja, a művészet átalakulását fogja maga után vonni és pedig ily nemesebb értelemben vett realismus, ily ideális tartalmú realismus felé. A tudományos előrehaladással szükségképen növekedni fog tehát az őszinteség. A modern sokkal kritikaibb szellem nem tűrhet hazugságot. A képzelet alkotását csak akkor fogadjuk el, ha symbolikus, ha igaz gondolatnak kifejezése. »Az élet nem hazudik«, mondja Guyau. Ez adja meg a realismusnak, a művészet mind őszintébbé s igazabbá válásának jogosultságát.

Csakhogy e téren sok kikerülendő veszedelmes szirt mered a művészre. Ezek a realismus túlságai, az őszinteség, az igazság túlkapásai, minek folytán megbomlik a szép, a művészet természetes egyensúlya.

A művészet a dissonanciát, a rútat is alkalmazhatja, de csak ellentét, contrast gyanánt. Az élet kizárja a tökéletest, a föltétlent. »Az újkori művészetnek a tökéletlenül (l'imparfait) kell felépülnie, mint az újkori metafizika a relativ fogalmán.« A művészet haladásával együtt jár a fokozódó sympathia az élet nyomorúságai, az apró emberek, a nyomorékok iránt. Sajátságos »kiterjesztése ez az aesthetikai sociabilitásnak«. A művészet a tudományt követte e nivelláló irányában. A régi költemények, az első regények, istenek, királyok és hősök kalandjait beszélték el. Manapság a nagyságot másképp fogjuk fel, akár a legkisebbről is lehet szó, a fő csak az, hogy egyéniség legyen (c'est d'être profondément quelqu'un, n'importe qui, l'être le plus humble). A mai realista irány ép az apró emberek sorsa felé fordul különös érdeklődéssel. »Napjaink művészete mindinkább democratikus lett« — sőt és itt rejlik a veszedelem — manapság már odajutott, hogy »a romlott emberek társadalmát elébe tegye a becsületes emberekének« (preferer la société des vicieux à celle des honnêtes gens). *A sociabilitas ily túlságos kitágítása ártalmára van a társadalmi ösztönök tisztaságának.* Vannak irodalmi irányok, melyek egyenesen »az *insociabilisek*, a megbomlottak, az idegbajosok, a bolondok és gonosztevők iránt akarják felkelteni sympathiánkat« (de nous faire sympathiser avec les *insociables*, avec les déséquilibrés, les névropathes, les fous, les délinquents) s így »a művészeti sociabilitas oly túlságba jut, hogy magát a társadalmi és erkölcsi köteleket meglazítja« (l'excès de sociabilité artistique aboutit à l'affaiblissement même du lien social et moral).

Hasonló veszély, mely a realismus irányában fejlődő művészetünket fenyegeti, az, amelyet Guyau *trivialismus*-nak nevez. A nemes értelemben vett realismus szerinte homlokegyenest ellenkezője a trivialismusnak. Az igazi realismus kerülni fogja ezeket az elkoptatott, fárasztó, sőt olykor visszataszító kapcsolatokat. A realismus művészete ép abból áll, hogy sokszor a legkevésbé költői dolgoknak is felfedezze költői oldalát. Annak az utcának, hozza fel például Guyau, melynek kövezetén úgyszólván minden követ ismerek, nehezebb költészetét velem éreztetni, mint valami olasz vagy spanyol utczácskáét vagy valami

exotikus ország félreeső zugáét. »Arról van szó, hogy fonnyadt érzéseknek adjuk vissza üdeségét« (il s'agit de rendre de la fraîcheur à des sensations fanées), a megszokottban, a mindennapi életben, a régiben találjuk meg az újat, a váratlant, az üdét, a frisset. Így mintegy ki kell mélyíteni a valóságot, a felületen tovább kell hatolnunk, vagy térben és időben távolítanunk kell a dolgokat, s akkor sympathiánk is nagyobb lesz. Az emlék emel, nagyít s itt az emlékek aesthetikáját advánr egész költői lendület vesz rajta erőt. Az emberi sociabilitas még az élettelen dolgokra is kiterjed, még a természetbe is beleolvassa a művész s ezt hívja Guyau a természet Sympathikus lelkessé tételének (Inanimation sympathique de la nature). Itt egész történetét vázolja a természet iránti vonzalomnak, a természet szeretetének, mely ép újabb irodalmunkat jellemzi.

Bevégezvén az első részben az elvek ismertetését, a második részben ezeknek alkalmazását mutatja meg példaképpen a jelenkori művészetet vizsgálva sociologiai szempontból. Ránk nézve az elvek ismertetése volt a fő s így e példával hamarabb végezhetünk.

Először napjaink pszichologiai és sociologiai regényét veszi szemügyre. »Az újkori regény elsősorban pszichologiai és sociologiai«; jellemző ez a művészet fejlődésére. Zola Balzac-kal együtt a regényt »társadalmi eposz«-nak tekinti. És csakugyan az írott művek, mondja Guyau, a társadalom kifejezői, a hőskori Görögország eposzokat ír, a XIX. századbeli Franciaország regényeket. A regény, mondja, *cselekvényeket* beszél el összefüggésben a jellemekkel, amelyek művelték és a *társadalmi környezettel*, amelyben lefolytak. A mai regény csupa pszichologiai elemzésekből áll, amelyek általános emberi, társadalmi elmékedésekre vezetnek. Az igazi regény »sűrített és rendszerezett történetírás«, a minimumra redukálja azokat a kiszámíthatatlan körülményeket, melyek az emberi akaratot végzettszerűleg korlátozzák, terveit megghiúsítják, így »emberiesített történetírás« (l'histoire *humanisée*) az ily regény. Ideális világában az egyént cselekvéskörének kedvezőbb környezetbe helyezi s így egyszerűsített alakban mutatja fel a társadalmi törvényeket. A naturalista regény bármily közömbös, rideg, részrehajlatlan akar is lenni, Sympathikus alakok helyett antipathikusokat keresvén, ép ezáltal már részrehajlóvá lesz. Zola a *versenyt*, az életre-halálra való általános versengést festi, a naturalisták a romlott, furcsa, szörnyszerű alakokat veszik elő, elfelejtik, hogy

mások is vannak s az önző verseny mellett békés társadalmi együttműködés, *cooperatio* is van.

Azután az újabb francia költészetben mutatja ki a társadalmi, bölcselmi gondolatokat A költészetnek társadalmi rendeltetése, hivatása van. A költő nemcsak versfaragó, hanem társadalmi vezetője ép kifejezett érzései útján a nemzetnek. Így vizsgálja Lamartine-t, Vigny-t, Musset-t, de különös előszeretettel Hugo Victor-t, aki kora társadalmi eszméinek elsőrangú szószólója, apostola volt. Hugo nemcsak a képzelet embere, hanem mély gondolkodó is volt. Aztán Sully-Prudhomme-ot és Leconte de Liste-t veszi szemügyre.

Ezek után a stylusra alkalmazza sociológiai felfogását. Herbert Spencer-rel szemben, a ki a »legcsekélyebb erő- és figyelemfogyasztás«-t tekinti a stylus elvének, Guyau a *sympathia* közlekedésének (*communication sympathique*), az esztetikai sociabilitásnak (*sociabilité esthétique*) eszközét látja a stylusban, melynek elve, szerinte, a költői suggestio. Részletesen vizsgálja a költői képeket, *rhythmus*t. A képeknél különösen az egyes érzéki képek felcserélését másfajta érzéki képekkel: a transposíciókat, mint a hogy nevezi. A vers költői stylusa is, a szépprózáé is ily suggestív tényezője az általános *sympathiának*.

Végül a *decadenseknek* nevezett irodalmi termékeket vizsgálja sociológiai szempontból. Magyarozatát abban találja, hogy a bűn rendesen a szenvedély eredménye, a szenvedély pedig ragadós s így fejlődött ki az ezeknek festése iránt való előszeretettel a *decadensek* iskolájában. Ép oly érdeklődéssel fordul ez iskola a lelkileg meghasonlottak, az erkölcsileg nyomorultak, betegek, az idegbajosok alakjai felé. A betegség ragadós s ép azért nagy veszedelmet rejt magában ez irodalmi iskola, mely alapján véve társadalomellenes: *insociabilis*. És mint Guyau mondja: »újabb irodalmunk legsúlyosabb hibái közzé kell számítanunk, hogy minden nap jobban népesíti be a pokolnak azt a körét, a hol azok vannak, Dante szerint, a kik életükben »sírtak, mikor vidámak lehettek volna«.

Ha Guyau felfogását, mint esztetikai felfogást tekintjük, elődei után, a kik eleinte az *objectiv aesthetikát* művelték, amely azt vallotta tudniillik, hogy a szép *objectiv* valóság s aztán azok után, a kik a *subjectiv aesthetikát* hirdették (Kant), hogy tudniillik a szép *subjectiv* érzés és ezért relatív, Guyau a *sociológiai aesthetika alapvetője*.

Ha megint sociológiai *szempontból* tekintjük, akkor Guyau

e munkája a *legelső*, a mely ily részletesen s ily mélyrehatóan foglalkozott a művészettel sociologiai szempontból. Magának a művészetnek, *a művészet mivoltának is sociologiai felfogását hirdette*, Sőt annál fontosabbnak tekintette a művészet befolyását, hovatovább gyöngül napjainkban a vallásos hit s tünedezik a felső osztályokban, hogy azután lassú átragadás útján az alsókból is eltűnjék Guyau felfogása szerint Ezt a tünelező sociabilizáló tényezőt, a mely az általános társadalmi együttérzés élesztője, pótolni, helyettesíteni a művészet van hivatva, amely az esztétikai érzések, a költői suggestia útján még hatalmasabban képes erre a vallásnál. *A művészet tehát Guyau szerint pótolni van hivatva a vallást, mint tünelező élesztőjét az általános társadalmi együttérzésnek.* Az emberiség boldogsága, jóléte függ tőle. A nagy költők, a nagy művészek a tömeg oly vezérei, akár a prédikátorok: *dogmátlan társadalmi vallás papjai.* Az igazi költő egy kissé prófétának, papnak érzi magát, mondja Guyau, s talán nincs igaza? Minden nagy ember, folytatja, gondviselésnek érzi magát, mert érzi saját lángelméjét.

A társadalmi békés együttműködéshez szükséges általános társadalmi együttérzés, a társadalmi sympathia, az élet iránt felbuzduló szeretetnek ápolója, élesztője, leghatékonyabb suggestív tényezője — se tekintetben a vallást is túlszárnyalja — *a művészet.* Ezt a vezérgondolatot fejezi ki Guyau sociologiai művészetfilozófiája. Ezt fejezte ő ki a maga őszinte, egyenes, melegen érző, izgékony lelkével, jól idézi Fouillée reá magának Guyaunak versét, aki bölcselkedő versekből is hagyott hátra egy kötetet:

Droit comme un rayon de lumière,
Et comme lui vibrant et chaud.

Mitha csak magáról dalolta volna. A fenti vezérgondolatnak ily hű kifejezője az itt ismertetett könyv, mely azok közé a könyvek közé tartozik, melyekről Guyau maga úgy szólt, hogy olyanok mint a nyitott szem, melyeket be nem csuk a halál s a melyben egy emberi lény legmélységesebb gondolata mindig látható a napsugárban.

Dr. Pekár Károly.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS POLGÁRI TÖRVÉNY- KÖNYV TERVEZETE ÉS A VAGYONTALANOK.

A tervezet kötelmi joga.

IV.

Minden törvény, vagy egyéb kormányhatalmi intézkedés, még akkor is, ha nem a gazdaságilag gyengébbek védelmét tűzi ki céljául, hanem minden társadalmi osztály érdekét egyformán akarja kielégíteni, célját csak úgy érheti el, ha az ember személyes javait hathatósabb védelemben részesíti, mint vagyoni érdekeit. Az uralkodó gazdasági rendszer magában túlhatalmassá teszi a vagyoni érdeket és csak fokozott törvényes oltalom gátolhatja meg a személyes javaknak teljes elnyomatását a vagyoni érdekek által. Ez volt a vezető szempont eddigi fejtegetéseinkben, mely igazságos, azaz minden társadalmi osztály érdekét egyformán gondozó, s így a köz fejlődésére legalkalmasabb törvényalkotás vezető elve is kell, hogy legyen.

E szempontból tekintve a tervezet kötelmi jogát, annak különösen két fejezete köti le figyelmünket: a bérleti szerződésről és a szolgálati szerződésről szóló fejezetek. S ámbár a kötelmi jognak még sok más intézkedése is bírálat alá kerülhetne e szempontból, tekintettel a rendelkezésre álló helyre, csak az említett két, szempontunkból legnagyobb fontosságú jogintézménnyel foglalkozhatunk.

Foglalkozunk mindenekelőtt a bérleti szerződéssel s ennek leggyakoribb, bennünket kizárólag érdeklő nemével, a lakásbérlettel.

Hiú ábránd volna azt hinni, hogy megfelelő jogszabályok alkotása által meg volna oldható a vagyontalanok lakáskérdése. Azt csak nagyszabású társadalmi és gazdasági politika oldhatja meg, melynek célja annak megakadályozása volna, hogy a köz áldozatai árán értékessé váló városi telkek

egyesek tulajdonába menjenek át, kik így munka nélkül élvezik a köz által teremtett s így csakis ezt megillető értéktöbbletet, továbbá annak keresztülvitele, hogy az egyesek tulajdonában levő ama városi telkek, melyek a város fejlődése folytán értékemelkedésnek néznek elébe, ez értékemelkedés beállta előtt a község által kisajátíthatók legyenek s végül egészséges, olcsó lakások előállítása az így nyert telkeken, a mely lakások olcsóságát, már a telekérték eleső kamatoztatása is biztosítja. Sajnos az ilyen politikának legelején sem vagyunk még.

Tehát nem a lakáskérdés megoldása lehet javaslataink célja, hanem csak annak megakadályozása, hogy a vagyontalan a lakástulajdonos által kiszípolyoztassék, drága pénzért egészségtelen lakást kapjon s hogy mindezt a lakásul szolgáló épület tulajdonosa minden hátránya nélkül megtehesse,

A tervezet szerint (1526. §.) a bérleti szerződés által a bérbeadó a bérlő irányában bizonyos dolog időleges használatának átengedésére, a bérlő viszont a bérbeadó irányában, a megállapított ellenérték — bér — fizetésére kötelezi magát. A bérbeadó csak arról köteles gondoskodni, hogy a lakást a bérlőnek átadja és az szerződés szerű használatra alkalmas legyen és maradjon (1527. §.). Ha azonban a bérlő a szerződés megkötésekor látta, hogy a lakás nem alkalmas a szerződés szerű használatra, vagy lemondott az e czímen emelhető kifogásokról (1534. §., 1536. §.), úgy tartozik a bérleti szerződést teljesíteni, kivéve, ha a lakás közegészség ellenes állapotban van (1537. §.).

Ha a lakás nem alkalmas a szerződés szerű használatra, a bérlő a bérbeadót felhívni tartozik, hogy helyezze ezt megfelelő véghatáridő alatt szerződés szerű állapotba s ha e határidő eredménytelenül eltelt a bérletet ott hagyhatja (1532. §., 1528. §.).

Lássuk, hogyan alakul az életben a vagyontalan lakásbérlete e szakaszok hatása alatt. A vagyontalanok lakáskeresés alkalmával rendszerint kényszerhelyzetben vannak. Gazdasági helyzetök hozza magával, hogy arra kell nézniök, hogy a kibérlendő lakás mennél olcsóbb legyen és mennél kevesebb idő teljen el lakáskereséssel. E kényszerhelyzetben az ellenszolgáltatáshoz képest túl magas bérért fognak lakásra alkalmatlan helyiségeket kibérelni, a melyek tulajdonosa elég óvatos lesz a tervezet 1534., 1535. és 1536. §§-aiban adott jogait szerződésileg biztosítani, úgy, hogy a bérlő nem élhet, a bérelt dolog hiányából eredő jogaival és kénytelen lesz meg nem felelő lakásért drága bért fizetni. Ha e lakás egészségellenes, vagy oly természetű,

hogy a bérlő munkaerejére csökkentő hatással bír, az egészségében és munkaerejében szenvedő bérlő a káráért nem kívánhat kártérítést.

Ezek megakadályozása végett mindenekelőtt kívánjuk az uszorabüntetések kiterjesztését a lakásbérleti szerződésre s ehhez képest azon háztulajdonosnak uszoravétség miatt leendő üldözését, a ki a bérlő szorult helyzetének kihasználásával lakást olyan áron ad bérbé, hogy az eset körülményeit tekintve, figyelemmel az illető község lakásviszonyaira és átlagos lakásbérére, feltűnő aránytalanság mutatkozik a bérbé adott lakás értéke és a kikötött bérösszeg között. Lakásuzsora esetén a bérlő bármikor hagyhassa ott a lakást és követelhesse annak az összegnek visszatérítését, mely a bíróilag megállapítandó lakásérték és a tényleg fizetett lakásbér közötti különbözetet képezi.

A bérlő semmiféle törvényben biztosított jogáról ne mondhasson le. E jogok megillessék azon esetre is, ha a bérbévetett lakás hiányait a szerződés kötésekor ismerte, de kényszerhelyzetében kénytelen volt a szerződést megkötni.

Törvényhatósági szabályrendeletekkel állapítandó meg ama lakás maximális kiterjedése, melyre az uszoraszabályok alkalmazhatók.

Ha a bérbéadó szándékosan, gondatlanul, vagy haszonlesésből olyan lakást ad bérbé, mely a dolog rendes folyása szerint a bérlő, vagy családtagjai egészségére, vagy munkaerejére ártalmas hatással volt, a bérlőnek vagyoni kártérítést köteles adni, melyet a bíróság vagyoni kár igazolása nélkül szabad mérlegelés alapján állapít meg. E kártérítési jogáról a bérlő nem mondhat le.

Ha a bérbéadó lakásuzsorát követett el, vagy szerződészerű használatra nem alkalmas helyiséget adott bérbé, köteles a bérlőnek hurczolkodási költségét, valamint azt a vagyoni kárt is megtéríteni, melyet a bérlő új lakás keresése és bérbése által szenvedett. Ezen jogáról sem mondhat le a bérlő.

Ezek volnának azok az intézkedések, melyek véleményünk szerint annyit lendítenének a vagyontalanok lakásviszonyain, a mennyit a mai jogrend keretében egyáltalában lehet elérni.

V.

Szempontunkból legfontosabb a munkabérszerződés, melyet a tervezet — a munkaadó uralkodó helyzetét e szerződés főkritériumának tekintve, — szolgálati szerződésnek nevez. E fejezet az, mely a nemzet többségének létfenntartási jogi alapja s így az egész tervezet legfontosabb része. Mégis rövid 25 §-ban van ez a matéria tárgyalva, míg más jogviszonyok, melyek fontossága megközelítőleg sem akkora, de melyek a vagyonos osztályok érdekei megóvását czélozzák, sokkal részletesebb szabályozást nyertek. Mi e jelenség oka, azt e fejtegetések során már néhányszor kiemeltük.

Bizonyos, hogy a szolgálati szerződés a tervezetnek törvénynyé válása után sem egyedül és kizárólag a tervezet intézkedései által lesz szabályozva, hanem az arra vonatkozólag alkotott külön törvények, mint a cselédtörvény, ipartörvény. mezei munkásokról szóló stb. törvény, azután is irányadók lesznek. Mily mértékben változtat ezeken a tervezet törvénynyé válása, azt az életbeléptető törvény tervezetének hiányában ma megmondani nem lehet, de bizonyos, hogy ez említett törvényeknek bennünket szempontunkból érdeklő határozatai körülbelül meg fognak maradni.

Az a szellem, mely az említett külön törvényeken átvonul és a tervezet rendelkezéseiben is ott lappang, az állítólag régmúlt, a jobbágyság megszűntetését megelőző időknél szelleme, mely némely alkotmányjogi és közigazgatási törvényünkben is elemntáris erővel kitör. E szellem főjellemvonását a munka és különösen a testi munka megvetésében véljük feltalálni. A megszűnt úri joghatóság, nem ugyan a törvény szavaiban, de annak szellemében tovább él a munkaadó és munkás közötti viszonyban. A cseléd és szolga nincs »befogadva az alkotmány sáncaiba«, ha különben meg van is benne minden kellék, hogy választó lehessen, a törvény a becsületes testi munkát diffamálónak tekinti s a szolgát és cselédet megfosztja az országgyűlési, törvényhatósági és községi választói jogtól, épúgy, mint bizonyos büntettek elkövetőit.

Az »úri joghatóság« traditioit látjuk tovább élni cselédtörvényünkben és a legújabb aera annyira magasztalt munkástörvényeiben is. Csakis ez ósdi szellem tovább élése magyarázhatja azt, hogy egy magánjogi szerződés, melyet két, fictive egyenlő-jogú polgár köt egymással, az egyikre, a munkaadóra csak

magánjogi kihatással van, a másikat, a munkást egyéni szabadságában is korlátozza és abban fenyegeti. Alább majd részletes intézkedéseket fogunk idézni ez állításunk igazolására.

A szolgálati szerződés az egyedüli szerződés, melyre az állam annak megkötésekor és teljesítésekor befolyást gyakorol. Mi is az állam befolyását kívánjuk a gazdasági élet e felette fontos jelenségeibe, de nem oly irányban, mint milyenben az ma történik. A legtöbb szolgálati szerződés által a munkás teljes személyiségével alá lesz rendelve munkaadójának. A naponként 12—16 óra hosszát dolgozó munkás, kinek alig jut ideje, hogy egyék és aludjék, nem tekinthető szabad állampolgárnak. Még kevésbé tekinthető annak a cseléd, kinél egyáltalában nincs meghatározva a munkaidő és a végzendő munka mennyisége és minősége s ki így valósággal gazdájának rabszolgája. A mai korban pedig nem tűrhető, hogy oly szerződésbe, mely az egyik állampolgárt teljes személyiségével alá veti a másiknak, az állam ne avatkozzék bele s ne tegye felügyelete tárgyává e függőségi viszonyt. Mint mondtuk, az államhatalom e beavatkozása megvan a szolgálati szerződés terén, de nem oly irányban, mint azt elvárnók.

Az állam említett beavatkozása legnagyobb részt arra szorítkozik, hogy a munkaadó és munkás közötti függőségi viszonyt a munkásra nézve valóságos rabszolgaviszonynyá tegye s ezt különösen a cselédtörvényben láthatjuk. A munkásnak keresnie kell a munkaalkalmat és az állam behatása a szerződés megkötésénél arra szorítkozik, hogy a munkaadókat azon osztály érdekében, a melyhez tartoznak, kényszerítse, hogy csak azon munkással szerződjenek, kinek cseléd, vagy munkakönyve van, a ki tehát az állandó rendőri felügyeletet magára nézve elfogadta, akárcsak egy feltételeesen szabad lábra helyezett büntettes. Egyebekben a szerződéskötési szabadság fictiója uralkodik s a munkát kereső munkás szabadon, az állam behatása nélkül szerződik. Mihelyt a szerződést megkötötte, megszűnt szabad polgár lenni és állapota a hajdani röghöz kötött jobbágyéhoz lesz hasonló. Szerződési kötelezettségének teljesítésére hatóságilag lehet kényszeríteni, (1876. évi XIII. t.-cz. 24. §. 36. §. 1898. évi II. t.-cz. 37. §), annak megszegéseért büntetve lesz (1876. évi XIII. t.-cz. 25. §. 1898. évi II. t.-cz. 61. s köv. §§-ok); a munkaadót ellenben csak olyan szerződésszegés esetén lehet megbüntetni, a melyek határosak a büntetőtörvénykönyvben foglalt esetekkel és ekkor is többnyire pénzbírsággal sújtja őt a törvény, míg a szerződésszegő

munkásra többnyire a fogház vár. Gazda cselédjén nem követhet el becsületsértést (1876. évi XIII. t.-cz. 45. §.) s állandó joggyakorlatunk szerint a cseléden a gazda által ejtett könnyű testi sértés sem büntetendő, mert a gazda a cseléddel szemben házi fegyelemre jogosult. Rendőri szolgálatot is kénytelen a cseléd társaival szemben teljesíteni s ha nem fér gyomrába a denunciació, büntetés vár reá (1876. évi XIII. t.-cz. 39. §., 108. §.). A cseléd ingóságait a gazdának joga van lefoglalni s a községi előjáróság jelenlétében átkutatni; ha nem tetszik neki a cseléd valamely cselekedete, azt önkényűleg pénzbírsággal sújthatja. (1876. évi XIII. t.-cz. 44. §., 46. §.). Büntetendő az a mezőgazdasági munkás, ki részt vesz oly összejövetelen, melyen strike-ot beszélnek meg (1898. évi II. t.-cz. 65. §, *b* pont), vagy bárkicsoda, ki szerződészegő munkás részére, nehogy az éhen veszszen, adományt gyűjt (1898. évi II. t.-cz. 66. §.)

Nem szükséges felemlítenünk, hogy az őstermelőknek és iparosoknak jogukban áll összejönni s ott bármily tisztességtelen módról tanácskozni, melylyel termékeik árát a fogyasztók rovására emelhetik s hogy ily eljárás rendszerint a tömegárúk termelőinél fordul elő, kiknek legtöbb fogyasztója munkás; épúgy tehetik a termelők minden hátrány nélkül megbeszélés tárgyává a munkabérek miként leendő leszállítását. Becsületsértés, testi sértés miatt, minden állampolgár, ki nem cseléd, vádat emelhet. Felebarátját büntetendő cselekmény miatt feljelenteni senki sem köteles, egyedüli kivételével a felségsértés esetének. Házkutatás és bűnjelek lefoglalása büntetőeljárásunk értelmében rendszerint csak hosszú, előzetes procedúra után, bírósági személy által sok cautela alkalmazása mellett eszközölhető.

Az állam beavatkozása a szolgálati szerződésbe tehát csak azt eredményezi, hogy a cseléd, kinek alkotmányos jogai is el vannak kobozva, valóságos rabszolgája lesz gazdájának, kinek állapotához képest a volt jobbágyok állapota szabadságnak nevezhető. Ez állapot legjellemzőbb kifejezője a cseléd- vagy munkáskönyv, melybe minden munkaadó beleírja véleményét a munkásról, ki így valóságos proskribált egyén s kit mindenik munkaadó kedvezőtlen bizonyítvány kiállításával földönfutó csavargóvá tehet. Mit szólnának a munkáskönyvek védői, ha a munkások azt indítványoznák, hogy minden munkaadónak is legyen munkáskönyve, melybe munkása beírja véleményét gazdája felől s ezt a könyvet a munkaadó minden munkásnak, kivel szolgálati szerződést kötni óhajt, felmutatni köteles? Vagy ha valaki azt

indítványozná, hogy minden kereskedő tartson könyvet, melybe mindenki, ki vele szerződéses viszonyban volt, beírja véleményét a kereskedő felől? A munkáskönyv csak akkor volna helyén, ha alkotmányunkban ki volna mondva, hogy minden vagyontalan alacsonyabb rendű állampolgár, ki a felsőbb rendű, vagyonos állampolgárnak alá van vetve és engedelmességgel tartozik. Az egyéni egyenlőség elvén álló államban munkáskönyvnek nincs helye.

A tervezet szerint (1600. §.) a szolgálati szerződés által az egyik fél (a munkavállaló) a másiknak háztartásában, gazdaságában vagy üzlete körében teljesítendő valamely szolgálatra, a másik fél (a munkaadó) a kikötött munkadíj fizetésére kötelezi magát. E meghatározás szerint a szolgálati szerződés miben sem különbözne akármely más szerződéstől, tegyük pl. a vételi szerződéstől. A vételi szerződéssel az eladó kötelezi magát, hogy az eladott dolgot a vevő tulajdonába fogja átadni, a vevő, hogy a megállapított vételért az eladónak meg fogja fizetni. Világos az eddigiek szerint is, hogy a tervezet meghatározása nem kielégítő. A munkás teljes személyiségével alá lesz vetve a munkaadónak, annak érdekében sokszor veszélyeztetni életét, testi épségét, munkaerejét, sőt becsületét is. A munkaadó a munkás említett személyes javaiért kell, hogy felelős legyen, a mint a tervezet sok esetben, bár nem kielégítő módon felelőssé is teszi. Így a szolgálati szerződésről szóló fejezet máris sokkal többet tartalmaz, mint a mennyit az elején álló meghatározás sejtetni enged. Oka ennek a körülménynek abban van, hogy a német polgári törvénykönyv első tervezetében a szolgálati szerződés részletes szabályozása sivárságban teljesen megfelelt a közölt meghatározásnak és midőn később, mint említők, a törvénykönyv végleges alakjában sok változott a munkások javára, azért a meghatározás megmaradt régi alakjában s ily alakjában került a német törvénykönyvből a mi tervezetünkbe.

A tervezet a munkaadót felelőssé teszi a munkást a munkaadó kötelesség mulasztása folytán életében, testi épségében és egészségében érhető balesetekért és a munkaadót ily esetben kártérítésre kötelezi s kizárja, hogy a munkaadó eme kötelezettségeitől szerződés által meneküljön (1609. §., 1611. §.) 1612. §.). Azonkívül platonice, minden következmény hozzáfűzése nélkül, kimondja a tervezet, hogy naponkint legalább annyi időt kell a munkavállalónak pihenésre engedni, a mennyi egészségének és munkaerejének fentartására szükséges (1610. §.).

a tervezetnek, ha nem tévedünk, egyetlen helye, mely az ember munkaerejét felemlíti. A mint látszik, valamit ad a tervezet a munkásoknak, de ez édes-kevés és korántsem elegendő annak megakadályozására, hogy a munkás a szolgálati szerződés által ne váljék a munkaadó rabszolgájává. A tőke és munka közötti harcz nagy problémái közül egyiket sem kísérli meg a tervezet megoldani, mintha azok nem is léteznének. Nem kielégítő azon esetek száma sem, melyekben a munkaadó kártérítéssel tartozik.

Kiinduló elvül elfogadandó, hogy a munkaadó köteles gondoskodni, hogy a szolgálati szerződés teljesítése által a munkás életében, testi épségében, egészségében, munkaerejében és becsületében sérelmet ne szenvedjen és ha ez mégis megtörténék, a munkaadó a bekövetkezett sérelemért vagyoniilag felelőssé teendő.

Így a tervezet 1606. §-a mindenekelőtt avval volna kibővítendő, hogy a munkaadó nemcsak mindazokat az intézkedéseket köteles megtenni, melyek a munkás életének, testi épségének és egészségének megóvására szükséges, hanem a munkás munkaereje és becsülete, illetőleg erkölcsisége megóvására szükséges intézkedéseket is köteles megtenni. A becsület és erkölcsiség védelme alatt oly intézkedések megtételét értem, melyek a férfi és nőmunkások elkülönítését czélozzák oly alkalommal, midőn az együttlét a nemi élet tisztaságára veszélylyel jár.

A munkásokat munkaközben érő balesetek nagy része nem annyira az óvintézkedések hiányából, mint inkább a munkás kimerüléséből származik. Az ily módon származó balesetekről nem emlékszik meg a tervezet, mert az 1610. §-nak semmiféle gyakorlati értékkel nem bíró kijelentése tekintetbe nem jöhet. Felelőssé kell tehát a munkaadót azért a balesetért is tenni, mely a munkást kimerülése folytán éri s jogvédelmül felállítani, hogy a munkaadó felelős minden a munkást a munkahelyen érő balesetért, valamint a szerződés tartama alatt érő betegségért, ha nem bizonyítja be, hogy a munkás szándékosan okozta a balesetet, vagy hogy a betegség nem a munkaadó hibájából eredt.

Ezzel az intézkedéssel kapcsolatban kellene a polgári törvénykönyvben munkaidő-maximumot megállapítani, melynek férfiakra és nőkre, felnőttekre és serdülőkre (a korhatár megjelölésével) különbözően kellene megállapítva lenni s melybe a pihenésre és étkezésre rendelt idők beszámítandók, a mely idők

szintén pontosan volnának meghatározandók. Meg volna határozandó azon kor minimuma, melyben szolgálati-szerződés munkásminőségben köthető. A munkaidő maximum leszállítására, valamint a kor-minimum emelésére bizonyos üzemekben a végrehajtó-hatalom felhatalmazandó.

Gondoskodni kellene, a mennyiben polgári törvénykönyvben erről gondoskodni lehet, a munkás oly minimalis jövedelméről a mennyi a munkás megélhetésére és oly táplálására elegendő, mely a munkaerő fenntartására szükséges. Ennek elérhetése végett kimondandó volna, hogy a munkaadók oly megállapodásai, melyek a munkadíjak leszállítását célozzák érvénytelenek s ily megállapodásokat uzsorának kellene tekinteni. Ép így uzsorának kellene tekinteni oly alacsony munkabér kikötését mely a teljesített munka értékéhez feltűnő aránytalanságban áll., ha a munkás a szerződés kötésekör nem volt is szorult helyzetben és ily munkadíjzúsora esetén a munkaadót a bíróilag megállapítandó munkadíjtöbblet utólagos megfizetésére kellene kötelezni.

Ha a szolgálati szerződés szerint a munkadíj egészben, vagy részben lakásban, ételmezésben és ruhákban szolgáltatandó ki, a lakásnak, valamint az ételmezésnek és a ruházatnak olyanoknak kell lenni, hogy a munkás életére, egészségére, munkaerejére és erkölcsiségére ne legyen káros hatással és az ily esetben beálló kárért a munkaadó vagyoniilag felelőssé teendő. A munkaadó felelőssége minden esetre olyképp állapítandó meg, hogy az alól csak az esetben menekülhet, ha a munkás hibáját bizonyítja be, mely a kárt okozta.

Természetesen kimondandó volna az is, hogy a munkás semminemű, őt a törvénynél fogva megillető igényről le nem mondhat.

A munkaadó gondosságának mértékét felállítani a felelőségéről szóló vélelmek mellett felesleges. Ama felállított vélelem mellett, hogy a munkaadó felelős minden a munkást bármely személyes javában ért hátrányért, ha csak nem bizonyítja be,, hogy a hátrány a munkás hibája folytán állt be, elérhetjük,, hogy a munkaadó felelős lesz azon hátrányokért is, melyeket a munkásnak haszonlesés folytán okozott; nyilatkozott legyen ezen haszonlesés akár a munkás munkaerejének kizsárolásában erejéhez mért túlnehéz munka végeztetése által, akár a munkaidő-maximum áthágásában, vagy a pihenésre szánt idő megrövidítésében, vagy végül óvintézkedések elmulasztásában, vagy meg nem felelő lakás, vagy étel kizsároltatásában.

A kártérítés mértékének megállapításánál nem volna követelendő kár kimutatása, hanem az a bíróság által szabad mérlegelés alapján volna akként megállapítandó, hogy az egészségében, vagy munkaerejében hátrányt szenvedett munkás megélhetése biztosíttassék, az egyébként sérelmet szenvedett munkás pedig megfelelő összeg megítélése által némileg recompensatiót nyerjen.

A polgári törvénykönyvbe ekként felveendő intézkedések azonban nem elegendők a munkásosztály érdekeinek kielégítésére, ha azokat harmonikusan ki nem egészíti az állam közgazgatási tevékenysége. A munkásvédelem nagy tere a közgazgatásnak van fentartva. Itt határozandók meg az egyes üzemekre vonatkozó óvintézkedések; a munkarendek megállapítása az üzem természete szerint, fiatal és nőmunkások eltiltása bizonyos üzemektől, hygienikus intézkedések (átöltöző- és mosdóhelyiségek) az üzem természete szerint, munkásbiztosítás stb. mindez a közigazgatás feladata. A munkás személyes javainak ily védelme az egyik oldalon a munkaadó fokozott vagyoni felelőssége, a másik oldalon oly kedvezővé tenné a vagyontalanok helyzetét, a mily kedvező az a inai társadalmi rend keretében egyáltalán lehetséges.

De végzetes hiba volna, a mint az másutt is és nálunk majdnem kizárólag történik, a munkásvédelmet az ipari munkásokra korlátozni. Kiterjesztendő az az őstermelési üzemekben foglalkozkodó munkásokra is és különösen a munkások leglekötöttebb osztályára: a cselédekre. A vasárnapi munkaszünet, munkaidőmaximum oly fogalmak, melyek a cselédek viszonyaiban úgyszólván ismeretlenek és melyek ide is kiterjesztendők.

Így rátértünk volna a mai munkások legnyomorultabb] aira: a cselédekre, Ez az a munkásosztály, melynek munkaideje legtöbbszörre naponként 24 óra, mert éjjel-nappal gazdája rendelkezésére kell a cselédnek állania. Sok cselédnek alig akad itt-ott egy szabad órája, midőn ráér saját ügyénél foglalkozni. Cseléd-törvényünk valóságos antediluvialis intézkedései, melyek szerint az a cseléd büntethető, ki gazdája engedelmével kimegy, vagy látogatást fogad (1876. évi XIII. t.-cz. 42. §., 43. §., 108. §.), meg nem állhatnak. A cseléd részére is naponkint, bizonyos időt kell statuálni étkezésre, pihenésre és alvásra. Rövid időközökben egy-egy fél szabad napot kell részére törvényileg biztosítani, melyen gazdája engedelmével is eltávozhatik s melyet magánügyei intézésére használhat fel.

A cselédekkel való ily emberséges bánásmód sokkal többet tenne az u. n. cselédmiseria orvoslására, mint bármely rendőri intézkedés. Természetes, hogy ugyanezeket a szabadságokat kellene azoknak a munkásoknak is biztosítani, kik a nélkül, hogy cselédek volnának, a munkaadóval közös háztartásban élnek. Hogy a munkás most említett jogairól se mondhasson le szerződésileg, azt természetesen szintén ki kellene mondani.

Szóval sem említi a tervezet azt a kötelességösszeütközést, mely akkor keletkezik, ha szülők szegődnek el cselédnek. A tervezet (271. §.) kötelességévé teszi a szülőknek, hogy gyermekeiknek gondját viseljék, azokra felügyeljenek és azokat neveljék. A tervezetnek a szolgálati szerződésről szóló fejezete nem is említi, hogy a munkás szülő miként gyakorolja e kötelességét és még kevésbé teszi azt a cseléd törvény, melynek keretében még nagyobb szükség volna ily intézkedésre.

A mai társadalmi viszonyok között alig lehet arra gondolni, hogy a kötelességek e hatalmas összeütközése megoldást nyerjen. A szülőt a munkavállalástól eltiltani nem lehet, mert ezzel koldulásra volna kényszerítve. Alig marad más teendő, minthogy az állam vegye gondoskodása alá a cselédek gyermekeit, kiknek legtöbbje a szülői felügyelet híján züllésnek indul. E szomorú állapot egyik legkirívóbb jellege mai társadalmi és jogrendünk igazságtalanságának. Ma még csak arról álmodhatunk, hogy egy távol boldogabb jövő valamikor oly rettegéssel fog e szörnyűségekről tudomást venni, mint mily szörnyűséggel értesülünk mi a fekete rabszolgák sorsáról.

Nem szól a tervezet a munkaadó fegyelmi hatalmáról sem, melyet az rendesen a szolgálati szerződés megkötésekor kifejezetten, vagy hallgatag fentart magának. Így áll elő az a furcsa jelenség, hogy két állítólag a törvény egyenlő oltalma alatt álló szerződő fél között az egyik saját ügyében bíraskodik, pénzbüntetéssel és bérlevonással sújtja a másikat. A cseléd törvény kifejezetten felhatalmazza a gazdát, hogy a cselédet bérlevonásokkal büntethesse. Ez állapot metsző gúny a jogászok azon hirdetett tételére, hogy senkisésem lehet saját ügyében bíró.

Jogosultságát a munkaadó fegyelmi hatalmának hiába keresnök. Psychikai motívuma a hűbéri felfogás tovább élése, mely megengedi, hogy az úr maga legyen bíró, ha szolgálójával pere akad. Ha a munkaadó nincs megelégedve a munkás tevékenységével, felbonthatja a szerződést és a munkást elbocsájt-

hatja, de bíróvá tenni saját ügyében nem szabad, époly kevésbé, mint a munkás nem tehető bíróvá a munkaadó felett.

A tervezet az eddigi homályos állapotot u. l. továbbra is fenn akarja tartani, mi csak a vagyonos osztályoknak van érdekében. A szerződési szabadság elvéből kifolyólag a munkaadó a jövőben is biztosíthat magának fegyelmi jogot a munkás felett, vagy kifejezetten, vagy hallgatag azáltal, hogy a munkás szerződése által alá lesz vetve a munkaadó által megállapított munkarendnek. Ha a tervezet ezen az állapoton változtatni nem akart, legalább a fegyelmi eljárás külalakját és az alkalmazható fegyelmi büntetéseket kellett volna megállapítania. Ennek elmulasztása által mindent a szabad szerződésre bízott és hogy ez sohasem eredményezi a munkás érdekének jogosult oltalmát, tudjuk. Leghelyesebb volna annak kimondása, hogy a munkaadót nem illeti meg a fegyelemi jog a munkás felett s ilyennek a munkás szerződésileg sem veheti alá magát.

Röviden összefoglalva az eddigieket a következőkben formulázhatjuk kívánásainkat:

1. A cseléd- és munkás-könyvek, valamint egyéb munkás-igazolványok mellőzendők.

2. A munkásnak törvényileg védett javai, melyekért a munkaadó felelősséggel tartozik: a munkás élete, testi épsége, egészsége, munkaereje és becsülete.

3. Az említett javak megóvása által megállapított korlátok között használhatja csak a munkaadó munkásai munkaerejét és köteles ezek védelmére minden óvóintézkedést megtenni. Így tehát a munkást különösen csak a törvényileg megengedett időn belül foglalkoztathatja; ha a munkásnak lakást, eledelt és ruházatot ad a munkadíj fejében, ezeket oly módon tartozik szolgáltatni hogy a munkásnak említett személyes javai megóvassanak.

4. A munkaadóval közös háztartásban élő munkásnak megfelelő szabad idő engedendő saját ügyei intézésére.

5. Fegyelmi jog nem illeti a munkaadót a munkás felett.

6. A munkaadó vagyoniilag felelős a munkást a munka helyén személyes javaiban ért sérelemért, vagy a szolgálati szerződés tartama alatt valamint annak megszűnte után bizonyos meghatározandó időn belül, egészségében, vagy munkaerejében ért sérelemért, ha nem bizonyítja, hogy a sérelem a munkás hibájából eredt. A vagyoni elégtétel mértékét a bíróság valóságos kár igazolása nélkül szabad mérlegelés alapján állapítja meg.

7. A felsorolt rendelkezésekkel ellenkező megállapodás nem érvényes.

Ezzel elmondtuk volna mindazt, mit a kötelmi jog terén a vagyontalanok érdekében legszükségesebbnek tartunk. Számos más rendelkezést is találhatunk ott, mely, mint említettük, szempontunkból szintén kifogásolandó; itt arra szorítkoztunk, hogy minden mellékes elhagyásával, s a vagyontalanok existenciájának alapját képező intézményekkel foglalkozzunk. Jól tudjuk, hogy tőkéletest nem nyújtottunk; tehetségünk gyenge, a tér nagy és mentségünkül szolgáljon: in magnis et voluisse sat.

Ötödik rész.

A tervezet öröklési joga.

Az öröklési jog arisztokratikus intézmény. Említettük már, hogy a vagyontalanokra alig bír fontossággal és a vagyonosok közül is csak kevesek érdekét érinti. A vagyontalanokra az öröklési jog csak annyiban hat ki, hogy mennyiben van akként alkotva, hogy a vagyon egyesítését egyesek kezében előmozdítja és ezáltal a vagyontalanok számát szaporítja, mi természetesen az az életstandardjának leszorításával jár.

Alapjában az öröklési jog a magántulajdonnak az egyén életén túl való fentartását jelenti. A míg a magántulajdon, mint jogi alapintézmény fenntartatik, az öröklési jog szükségszerűen fennmarad. A két intézmény sorsa össze van kötve s így szempontunkból az öröklési jog oly szabályozása kívánatos, mely az öröklés arisztokratikus tendenciáját lehetőleg mérsékli, egyrészt azáltal, hogy az átháramlandó vagyon mennél több egyén kezébe való szétosztását előmozdítja, másrészt azáltal, hogy az átháramlásnak szűk határokat szab és az így uratlanná vált vagyonokat a socialis ellentétek enyhítésére fordítja.

Az öröklési jog arisztokratikus tendenciája legjobban az öröklés oly szabályozásánál mutatkozik, melynél az örökhagyó által hátrahagyott vagyon egyetlen örökös kezébe megy át, függetlenül az örökhagyó akaratától és a többi gyermek a vagyontalanok tömegét szaporítja. Nálunk ezen rendszer példája a hitbizományi intézmény, a mely céltudatos földbirtokos arisztokratia eszköze s melynek hátrányait a közre, a latifundiумok felemlítésénél érintettük. Minden arisztokratia, mivel kiváltságos helyzetét a törvényhozás kedvezményének köszönheti és jól tudja, hogy kiváltságos helyzetét csak akkor bírja megtar-

tani, ha érdektársai vannak a társadalom minden rétegében, iparkodni fog, hogy kiváltságos helyzetének alapelveit kiterjeszse a társadalom minden rétegére. Ez a megkötött parasztbirtokok rendszeréhez és az ipar terén a czéhrendszerhez vezet. Az ezen elvek szerint alakult társadalom minden rétegében ott lesz néhány kiváltságos, ki földi javakban dúskálkodik és velők szemben a kitagadottak óriási tömege, mely halálos ellensége a kiváltságosoknak s melynek helyzete javulására való minden reményét a törvény elkobozta. Ez azon állapot, mely okvetlenül véres forradalmakhoz vezet és erőszakos átalakulások és chaotikus állapotok kiindulása. Ilyenekre vezető politikát helyeselni nem lehet és ezért követelnünk kell a hitbizományi intézmény megszüntetését és erővel kell harcolnunk minden áramlat ellen, mely ezen intézmény alapelveit tovább akarja kiterjeszteni.

Az öröklési jog más alakulata a hagyatéknak felosztása az örökhagyónak a törvény által meghatározott rokonai között, a melyen az örökhagyó végrendelet által sem változtathat.

Végül találkozunk a végrendelezési szabadság rendszerével, melynél a hagyatéék átszállása pusztán az örökhagyó végakaratától függ.

A tervezetben a két utóbbi rendszer keverékét véljük feltalálhatni, míg az arisztokratia hitbizományi intézménye valószínűleg külön törvény tárgyát fogja képezni.

A tervezet szabadságára engedi az örökhagyónak, hogy maga jelölje ki örökösét, ha az nem történik, a törvény jelöli ki az örökösöt. Azonban az örökhagyó végrendelezési joga korlátozva van annyiban, hogy bizonyos törvényes örökösöket nem zárhat ki egészen. Ezen örökösök az örökhagyó ivadékai, kik végrendelet ellenére is követelhetik törvényi örökrészük felét; épily joguk van, a mennyiben végrendelet hiányában örökösök volnának, az örökhagyó szüleinek (1953. §., 1955. §.); míg a házastárs köteles része csak a hagyatéék felének haszonélvezetében áll. (1954. §.)

Végrendelet hiányában a tervezet örökösökül jelöli ki az örökhagyó ivadékait, ezek hiányában elődjeit és elődjei ivadékait a harmadik fokig, egészen a szépszüőlőkig (1804—1809. § §-ok) A tervezet emez intézkedésében haladást látunk a mai joggal szemben, mely az örökhagyó rokonságát akármily távol fokon teszi örökössé.

Ha szépszüőlői ivadék sincs, örökös az államkincstár, mely

az örökség értékét szegényügyi, kórházi és iskolai alapítványokra fordítja. (1810. §.)

Szempontunk a földi javak egyenletesebb megosztása lévén, az öröklési jog terén teendő indítványainknak is csak ez lehet célja.

Ennek elérése végett korlátozandónak tartjuk a végrendelezési szabadságot arra, hogy csak oly örökhagyó végrendelezhessek, kinek törvényes örökösei vannak és evvel kapcsolatban minden törvényes örökösnek köteles részhez való jogot adnánk. Törvényes örökös híjában azért nem adnók meg a végrendelezési jogot, mert igazságtalannak tartjuk, hogy a köznek jutandó vagyon az örökhagyó akaratából egyes tulajdonába jusson, ki azt semmiképen ki nem érdemelte.

Korlátozandónak tartjuk másodszer a törvényes örökösök kijelölését a szülőkig és ezek ivadékaig, legfeljebb a nagyszülői ivadékokig. Kétségtelen, hogy a mai jogrendben a törvényes örökösödés alapelve nem a vérségi kötelék, (mert ha ez volna az, akkor a házasságon kívül született gyermeknek is volna törvényes örökjoga természetes atyja után), hanem a családi összetartozandóság. A mai forgalom jelében álló időkben a családi összetartozandóság érzete nagyon lazult. A modern élet szétforgatja a testvéreket és unokatestvérek már igen gyakran nem is ismerik egymást. Kivételt csak az arisztokratia képez, melynél a családi összetartozandóság érzete ma is igen élénk, de általános törvénykönyv alkotásával a nemzet többségének állapotát kell alapul venni. Ez a törvényes örökösödés oly megszorítását indokolja, mint fentebb előadtuk.

A törvényes örökösödés ily korlátozásával nagyon szaporodnék természetesen azon hagyatékok száma és értéke, melyekre törvényes örökösnek nincs igénye. Ezekre örökösökül nem az államkincstárt véljük megtenni, mint azt a tervezet teszi, hanem a vagyontalanok javára szolgáló intézményeket, melyek némelyikének javára a tervezet szerint a kincstár is fordítja az ily örökséget a nélkül, hogy a tervezet az örökség ily alkalmazását biztosítaná.

Az örökhagyó után maradt vagyon legtöbbszörre a munkanélküli jövedelemnek egy vagy több nemzedéken keresztül történt összehalmozódásából ered, csak igazságos, hogy e vagyon előállítóinak utódjai javára fordítottassék. Eképpen örökösökül az ily hagyatékokban nem a kincstárt, hanem a munkás-

betegségélyező és biztosító intézeteket, valamint a tervezetben felemlített intézeteket véljük kimondandóknak, melyeknek érdekében és képviselőjében kellene az államhatalomnak eljárnia.

Ezekkel elértünk volna fejtegetéseink végére. Talán sikerült kimutatnunk, hogy igaz amaz állításunk, hogy a mai magánjog ethikai felfogása még mindig ugyanaz, mint a római jogé. Ha tekintetbe vesszük, hogy állami és társadalmi alakulásaink mennyire különböznek az ókoriaktól, be kell látnunk, hogy magánjogunknak is változnia kell. Midőn az alkotmányok mindenütt hirdetik, hogy minden állampolgár egyenlő, midőn az általános tankötelezettség a műveltség lehetőleg egyenletes megosztásáról gondoskodik, az általános katonai kötelezettség minden állampolgártól egyenlő áldozatot kíván, midőn a legtöbb európai államban az általános szavazati jog minden polgárt a souverainitásban részesít s nálunk is csak idő kérdése a választói jog kiterjesztése: a magánjogot is az idők szellemének megfelelőleg kell átalakítani s az egyenlőtlenség eme hatalmas bástyáját át kell alakítani az egyenlőség tényezőjévé.

Politikai jogokért való harcz nem biztosítja a megélést, külön munkástörvények sem igen fognak eredményre vezetni, míg a mindennapi igazságszolgáltatásban a vagyontalan mindig elkeseredve fogja tapasztalni, hogy neki kevesebb joga van, mint a vagyonosnak. Csak az általános magánjog megfelelő átalakítása vezethet közelebb egy lépéssel a socialis igazság dicső eszméjének megvalósítása felé.

Dr. Frank Miksa.

TAKARÉKPÉNZTÁRAINK REFORMJA.

II.

Az előző cikkelyben közölt hivatalos adatok azt mutatják, hogy nem alaptalan az a vád, melyet takarékpénztáraink ellen a hitel túlságos megdrágítása miatt intéznek. Ki is aknázták a «takarékpénztári uzsora» jelszavát éppen azok, akik egész takarékpénztári rendszerünket gyökeresen át szeretnék volna alakítani.

Ámde az uzsora korántsem jár együtt ezzel a rendszerrel, éppoly kevésbé, mint ahogy a nálunk újabban szintén sokat hangoztatott u. n. «szövetkezeti uzsora»-t sem szabad maguknak a szövetkezeteknek a rovására írni.

Tudvalevő dolog, hogy takarékpénztáraink általában igen csekély saját tőkével kénytelenek dolgozni, ami tőkeszegénységünk mellett csak természetes jelenség. Ma mintegy 1800—2000 millió korona tőkét forgatnak vidéki pénzügyintézetek, de ebből csak 260—280 millió korona a sajátjuk, a többi 85—90% idegen tőke, a miért maguknak is nagy kamatot kell fizetniök. A fővárosi viszontleszámítoló intézetek 6—7%-nál olcsóbb pénzt ritkán bocsátanak a vidéki takarékpénztárak rendelkezésére, még így is sok nehézséggel jár a viszontleszámítoló hitel megszerzése, nem is szólva arról, hogy a hitel amúgy sem nagy s valamennyi takarékpénztárunk mérlegét tekintve még ma sem éri el a vidéki intézetek saját tőkéjének nagyságát.

Nem a mai takarékpénztári rendszer átalakításától, hanem hitelviszonyaink javulásától kell tehát a «takarékpénztári uzsora» megszűntét is várjunk és remélnünk. E tekintetben pedig, az utolsó két évtizedben tetemes javulást konstatálhatunk. Abban a mértékben, amint takarékpénztáraink bővebb hitelforrásokhoz jutottak, csökkent kölcsöneik kamatlábjára is.

Így pl. 1880. végén, amikor az összes viszontleszámítolási hitelük még csak 8,34 millió forintot tett, a takarékpénztárak

összes idegen tőkéjének $3\frac{1}{2}\%$ -ára rúgott a tiszta nyereség, 1900. végén pedig, amikor kerek 170 millió koronát tett a viszontleszámítolási hitelük, a tiszta nyereség már csak alig érte el az összes idegen tőkének 2% -át.

Természetes, hogy takarékpénztáraink azért nem menthetők fel teljesen az uzsora vádja alól, a minnek fő oka a nagy osztalékra és jutalékra való törekvés; a nyereségnek pedig aránylag csekély részét fordítják a tartalékalapok növelésére. Ugyanide kell sorolnunk azt az éppen nem gazdaságos és egészséges versenyt is, mely a legtöbb helyen a legitim szükségletet meghaladó számú takarékpénztárak között főleg a takarékbetétek megszerzése terén észlelhető. De ebben sem a rendszer a hibás.

A mily helytelen volt a »takarékpénztári uzsora« kérdéseinek megoldását a takarékpénztárak megreformálásában keresni, épp oly alaptalan a takarékpénztárak belső kezelésének hiányait és hibáit, az egy időben sűrűn leleplezett visszaéléseket és számos takarékpénztár bukását is a rendszer rovására írni. Pedig az újabb reformtörekvések mind ebből a föltevésből indultak ki s a legújabb reformeszmék is mind az ellenőrzés hatásosabbá tételét czélozzák, kezdve *Engyeli* Jenőnek attól a javaslatától, mely egyforma mérlegkészítésre kötelező törvényt sürgetett, egészen *Székely* Ferencnek a pénzügyi kamarákban konkludáló javaslatáig, a mely eszmét különben — a történeti hűség kedvéért megjegyezve — elsőnek *Fuchs* Lajos ráczkevei takarékpénztári titkár vetette föl a »Magyar Pénzügy«-nek még 1881. évi folyamában. Fölösleges is a fölvetett sok reformjavaslattal foglalkozni. Nézetünk szerint a visszaélést a legszigorúbb ellenőrzés sem tudja megghiúsítani; a takarékpénztárak kezelésében tapasztalt visszaélések pedig — melyek nem is oly általánosak, mint a fölmerült esetekből némelyek következtették — csak a mi gazdasági és társadalmi viszonyainkban rejlő betegségnek egyik jelensége. Gyógyulását pedig szintén csak a gazdasági intelligenzia extenzív és intenzív irányú terjedésétől remélhetjük, nem pedig a törvényhozásnak vagy kormánynak az egyes intézetek önállóságába való beavatkozásától. E hibák különben egyre ritkábbakká is válnak.

Van azonban feladata az államnak más irányban s véleményünk szerint ez az egyetlen feladat, a mire a törvényhozás a takarékpénztárak reformja kérdésében hivatva van. Ez a feladat a *takarékbetevők jogainak megóvása* czímén ismeretes.

Mert ha van a mai takarékpénztári rendszerben valami veszedelem, ez csak a betevőket fenyegeti. És jóllehet a reformtörekvéseknek ez az ága úgyszólván a legrégebb, mégis éppen ezekről a törekvésekről esik újabban a legkevesebb szó.

Az első figyelmet keltő felszólalás ebben az irányban a *Weninger Vinczéé* volt, aki a Tudományos Akadémia kiadásában megjelent »Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények« 1864. évi I. kötetében »A közvállalatok engedélyezéséről« című cikkelyében utalva arra a csekély biztosságra, mely a törvény által még alig szabályozott részvénytársasági formában akkor rejlett, veszedelmesnek és tarthatatlannak minősítette a takarékbetevők helyzetét s ezen úgy akart segíteni, hogy törvény állapítsa meg az egy személytől elfogadható betéti összeg maximumát, valamint azt az összeget is, a mit egy-egy takarékpénztár az alaptőke arányában betétül mindössze elfogadhat.

Tankönyveiben *Kautz* is foglalkozott ezzel a kérdéssel, de határozott nézetet csak annyiban nyilvánított, hogy a magyar takarékpénztárak rendszerét viszonyainknak megfelelőnek találta s továbbfejlesztésére csak az angol postatakarékpénztári intézménynek állami közreműködéssel való átültetését sürgette.

»Közügyeinkről« című munkájában *Lónyay* takarékpénztárainkat csak abból a szempontból óhajtotta szabályozni, hogy bármekkora pénzválság idején is képesek legyenek még oly tömeges visszafizetéseket is a lehető legrövidebb idő alatt biztosan teljesíteni. Ebből a szempontból kiindulva nem tartja a takarékpénztári üzlettel összeférőnek a jelzalogos s általában a hosszabb lejáratú kölcsönöket.

Csengery Antal úgy látszik a *Weninger* álláspontját vallotta magáénak, mert »Népbank« című értekezésének 30. §-ában ezt írja elő: »A felvett idegen tőkék és takarékpénztári betétek legfeljebb csak annyira mehetnek, mint az egyesületnek tartalék-alapjában és a tagok részvénytőkéiben fekvő összes vagyona.«

Ugyanezen a csapáson halad *Galgóczy* János is, aki »Hitelügyeink szervezése« című dolgozatában (Nemzetgazdasági Szemle 1878. évi II. köt.) azt kívánja, hogy betétül egy személytől több mint 2000 frt ne legyen elfogadható, a betétek kamatja ne haladhassa meg a 4%-ot, a 300 frtot meghaladó betétek állami papírokból vagy egyéb állami biztosítékkal ellátott értékpapírokból helyezendők el, takarékbetéteknek ingatlanokban és jelzalogos kölcsönökben való elhelyezését el kell tiltani, a takarékbetéti üzletet a betéti banküzlettel teljesen el kell

különíteni, a takarékbetétek összege ne haladhassa meg az alaptőke tízszeresét.

Érdekes mozzanat, hogy ez eszméket takarékpénztáraink is kedvezően fogadták. Mikor 1872-től kezdve maguknak a takarékpénztáraknak körében is erősebb hullámokat vert a reform-mozgalom, a melynek tudvalevőleg az országos központi takarékpénztár, valamint a magyar takarékpénztáraknak rövid éltű országos szövetsége is létesülésüket köszönhatték, a takarékpénztárak kiküldötteinek országos értekezletén is az a két törekvés nyilvánult, hogy az alaptőkét a takarékbetétekkel helyesebb arányba kell hozni s hogy a betéteknek jelzálogos kölcsönökben való elhelyezését korlátozni kell.

»Takarékpénztáraink reformja« címen 1879-ben megjelent dolgozatában ezt az álláspontot vallja *Földes Béla* dr. is, akinek nézetét a következőkben összegezhetjük: meg kell honosítani a postai takarékpénztárt, a betétek ne haladhassák meg az alaptőke tízszeresét s a tartalékalap húszszorosát, a jelzálogos kölcsönök pedig ne haladhassák meg a takarékbetétek 50%-át. Ellenben nem tartja szükségesnek, hogy akár a betétek, akár a betéti kamatláb maximumát megállapítsák, de befolyást akar engedni a betevőknek az üzlet vezetésére az által, hogy vagy egy külön ellenőrző bizottságot választhassanak, vagy pedig a takarékpénztár választmányába képviselőket küldhessenek.

A VIII. magyar jogászgyűlés, mely 1882-ben ülésezett, szintén behatóan foglalkozott azzal a kérdéssel, mily törvényhozó intézkedéssel kellene a takarékpénztári betevők jogait biztosítani. Az ott elhangzott nézetek közül kiemelendők: *Schnierer Gyula* dr., akoron kereskedelmi miniszteri osztálytanácsosé, a ki részletes szabályzatot terjesztett elő az egész takarékpénztári üzletre kiterjedőleg s többek között azt kívánta, hogy a betevők három tagot választhassanak a felügyelő-bizottságba; *Várnai Lajos* dré, aki azt javasolta, hogy a takarékbetétet ne lehessen lefoglalni, csőd esetén a takarékpénztár többi hitelezőivel szemben a betevők elsőbbségben részesíttessenek s végül, hogy a betevőknek az üzlet ellenőrzésébe befolyás engednessék; továbbá *Hegedűs László* dr. akoron kereskedelmi és váltótörvényszéki (jelenleg kúriai) bíróé, aki a betevők részére olyanféle jogokat kíván, mint amilyeneket az 1876. évi XXXVI. t.-cz. a záloglevéltulajdonosoknak biztosít. Ez utóbbi indítvány ellen különösen *Apáthy István* kelt ki, de legerősebb érve az volt, hogy a takarékbetevő egészen más-

milyen hitelezője a pénzüintézetnek, mint a záloglevél-tulajdonos, így a kettejük jogköre sem lehet azonos.

Látnivaló, hogy az újabban hirdetett reformeszmék között egy sincs, melylyel a tudomány és gyakorlat emberei már évtizedekkel előbb ne foglalkoztak volna. A mozgalom azonban meddő maradt, a javaslatok egyikétmásikát a közfelfogás az életből szerzett tapasztalatok folytán el is ejtette.

A javasolt intézkedéseket a következőképen csoportosíthatjuk:

a) meghatározandó az egy személytől elfogadható legnagyobb takarékbetét összege;

b) meghatározandó és pedig az alaptőke, vagy az összes saját tőke arányában az egy-egy takarékpénztár által elfogadható takarékbetétek legnagyobb összege;

c) meghatározandó a takarékbetétek után fizetendő kamat legmagasabb kulcsa;

d) a takarékbetéteknek jelzálogos kölcsönökben való elhelyezése teljesen eltiltandó, vagy korlátozandó;

e) a takarékbetevőknek befolyást kell engedni az üzlet vezetésére;

f) a takarékbetevőknek elsőbbségük legyen; a takarékpénztárak többi hitelezőivel szemben esetleg a záloglevél-tulajdonosokkal egyenlő, vagy azonos jogokban és védelemben részesítendők.

E hat javaslat közül az öt első azokhoz a reform-törekvésekhez tartozik, amelyek — mint láttuk — a takarékpénztári üzletnek úgyszólván minden ágát törvénnyel kívánják szabályozni. Ez utóbbi törekvéseket pedig nemcsak elvi szempontból, de az állami beavatkozásnak czélszerűtlenségénél, zaklató és amellet eredménynyel éppen nem kecsegtető voltánál fogva is hibáztatnunk kell. A mily hibásnak tartunk minden olyan törekvést, mely a takarékpénztári üzletet a külföldön bevált, de a mi viszonyainkra nem illő mintákra állami monopólium tárgyává akarja tenni, vagy akár csak versenytársnak akarja az államot megtenni a betétek gyűjtése és értékesítése terén: épp oly hibásnak tartanok, ha az állam törvényes intézkedéseivel beakarna avatkozni a kamatviszonyok alakulásába, akár a takarékbetétek, akár a kölcsönök kamatkulcsának megállapításával. S végül elhibázottnak tartunk minden olyan törvényhozó intézkedést is, melynek alapján az állam ellenőrzés vagy felügyelet

czimén beavatkozhatnék az egyes takarékpénztárak önálló üzleti kezelésébe.

De nem tartozik e szempont alá a takarékbetevők jogainak megóvása. Nem pedig azért, mert mint *Hegedűs* László dr. helyesen kifejti («Szükséges-e törvényhozási intézkedés a takarékpénztári betevők jogainak megóvására?») M. Pénzügy 1881.) a takarékpénztári üzlet épp úgy a közhitet, a közbizalmat veszi igénybe, mint például a biztosítási üzlet, hisz mindkettő bizonyos határidőben határozott fizetési kötelezettség teljesítésére vállalkozik a betevő vagy biztosított fél szolgáltatásának ellenszolgáltatásaképen. Ha tehát szükségét látta az állam, hogy a biztosított fél jogait és érdekeit tüzetesen megvédje a biztosítóval szemben, szükségét kell éreznie annak is, hogy megóalmazza a betevő fél érdekeit a takarékpénztárral szemben, mert általános gazdasági szükség, hogy a magán vállalkozás körében netalán lábra kapó visszaélések meg ne rontsák tőkében amúgy is szegény népünknek megtakarító hajlamát. Ezt az analógiát ki lehet terjeszteni egyéb törvényesen szabályozott üzletágakra is, így pl. a záloglevél, vagy a közraktári jegy kibocsátásával foglalkozó üzletekre is, melyeket éppen azért, mert szintén közbizalomra támaszkodnak, ugyancsak törvény szabályoz, holott alig lehet állítani, hogy pl. a közraktári üzlet fontossága ma akár csak meg is közelítené a takarékpénztári üzlet jelentőségét Méltán csodálkozhatnánk tehát azon, hogy kereskedelmi törvényünk mindez üzletágakat felöleli, a takarékpénztári üzletről pedig meg sem emlékezik, ha nem tudnók, hogy e törvényünk teljesen külföldi, különösen német mintára készült, e mintákban pedig nem találhattak a takarékpénztári üzletre vonatkozó rendelkezéseket, még pedig azért, mert külföldön nem tartozik a magánvállalkozás körébe.

Takarékpénztári törvényre tehát ebből a szempontból épp úgy szükségünk van, mint biztosító-, záloglevél vagy közraktári törvényre. /8De a mikor erre az elvi álláspontra helyezkedünk rögtön két megszorítást kell tennünk.

Az első az, hogy ennek a törvénynek nem szabad másra kiterjednie, mint csupán a takarékbetevők érdekeinek megóvására, veszedelmek ellen való biztosítására.

A második megszorítás pedig, a mit föl kell állítani, az, hogy a törvényhozás csak az igazi takarékbetéteket részesítse ótalmában. Mert az, a mit takarékpénztáraink ma takarékbetét gyanánt kezelnek és mérlegeikben kimutatnak, nem mind az.

Nagy részük van ezek között a tőkebetéteknek, annak a nagy mozgó tőkének, melyről — mint takarékpénztáraink sajátos fejlődésében fontos szerepet játszó tényezőről — első közleményünkben már megemlékeztünk. A külföldi törvényhozások igen sok intézkedéssel védelmezik a takarékbetétek biztonságát, noha — mint tudjuk — ott nem tartozik a takarékbetéti üzletág a magánvállalkozás körébe, de e védelem ott is csak a tulajdonképeni takarékbetétekre, a megtakarítás eredményeképen lassan képződő tőkékre szorítkozik, míg a nagy tőkebetétekre ez a védelem nem terjed ki, sőt a takarékpénztárakban elhelyezést vagy egyáltalán nem találnak, vagy ha igen, csak sokkal kedvezőtlenebb feltételek mellett.

Ez a szempont lebeghetett azoknak a szemé előtt, akik — mint Galgóczy — azt óhajtották, hogy a takarékbetéti üzletet a betéti vagy letéti banküzlettől teljesen el kell különíteni, vagy akik Weninger nyomán azt kívánják, hogy törvény állapítsa meg azt a legnagyobb összeget, mely egy személytől betétül elfogadható. Ezt természetesen nem szabad úgy értelmezni, hogy az így megállapított maximumot meghaladó betéteket a takarékpénztárak egyáltalán ne is fogadhasanak el, mert hiszen ezzel csak megszükitenők azt az amúgy sem tág kört, melyből vidéki pénzüzeteink eddig tőkékünknek legnagyobb részét merítették, jelentősége ez eszmének csak az, hogy a maximumot meghaladó betéteket nem takarékbetéteknek kellene tekinteni, ez utóbiak pedig nem részesül-
nének a törvény különös ótalmában.

Földes Béla, aki elvben helyesli ezt az intézkedést, ellenző argumentumul csak azt hozza föl, hogy a maximális betétek sokkal jelentéktelenebb részét teszik a takarékpénztáraink által kezelt betéti tőkének, semhogy ily kivételt a mi viszonyaink igazolhatnának. E tekintetben azonban a tudós tanár nyilvánvalóan téved, a mi talán abból magyarázható, hogy a betétek számarányában a nagy betétek tényleg csak igen kis százalékkal részesülnek. — Kitészik ez a hivatalos statisztika következő adataiból:

A betéti könyvek közül esett 1894-ben:

a	10 frton aluli betétekre	10,00%
a	10—50 frtos »	17,29 »
az	50—100 » »	14,42 »
a	100—500 » »	30,77 »
az	500—1000 » »	11,54 »

az 1000—2000 frtos betétekre	8,00%	
a 2000—5000 » »	5,19 »	
az 5000—10000 » »	1,77 »	s végül
a 10000 írtnál nagyobb betétekre	1,02 »	

De helyesen jegyzi meg maga a hivatalos statisztika, hogy egészen más arányt nyernénk, ha a betéti könyveken elhelyezett összegeket vehetnők a számítás alapjául. Ezt megközelítő számítással meg is kíséreltette statisztikai hivatalunk s a számítás eredményét így mutatja be:

Betéti könyvek	Betéti álladék	1894 végén
10 frton alul	438.295 frt	0,06%
10—50 frttal	4,547.730 »	0,68 »
50—100	9,480.475 »	1,41 »
100—500	80,926.200 »	12,04 »
500—1000	75,891.000 »	11,30 »
1000—2000	105,237.000 »	15,66 »
2000—5000	159,141.500 »	23,69 »
5000—10000	116,602.500 »	17,35 »
10000 frton felül	119,654.870 »	17,81 »
Együtt	671,919.570 forint.	

»Mennyire eltörpülnek — így fakad ki a száraz számok hivatalos embere ez eredmény láttára — az egészen apró betétek a nagyobbak mellett, pedig még azokat sem lehet tisztán a szegényebb néposztályok megtakarításainak tekinteni; egy jó részüket kétségtelenül a középosztályhoz tartozó szülők tették be gyermekeik nevére. Takarékbetétek gyűjtésével foglalkozó intézeteink működésében tehát csaknem egészen alárendelt jelentőségűvé vált az a feladat, melyet a takarékpénztárak alapszabályai, főleg régebben, oly erősen hangoztattak. A 100 frton aluli betétekre alig esik több 2%-nál; de ez nem is lehet más-kép, midőn az alsóbb néposztályok keresőinek millióiból ugyanannyi százezernek sincs megtakarított tőkéje.«

A reformerek nagy többsége — úgylátszik takarékpénztáraink történetéből merítve e számot — körülbelül 2000 frtban látja azt a határt, a melyen innen még takarékbetétek tekintethető a betét. Ha ezt a határt elfogadjuk, akkor a ma takarékbetétképpen kimutatott összegeknek csak mintegy 40%-a részesülne különös törvényes ótalomban.

A felsorolt hat követelmény másodika az, hogy az egy-

egy takarékpénztár által elfogadható takarékbetétek egész összege az alaptőkének, vagy az összes saját tőkének bizonyos százalékát ne haladhatta meg. Bár ezt az álláspontot a Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja kötelékébe tartozó takarékpénztáraknak két éve tartott értekezlete is magáévá tette, részünkről ezt nem helyeselhetjük. Különösen nehéz a takarékbetétek maximumát az alaptőke nagyságához kötni, mert ismeretes, hogy éppen legkisebb alaptőkéjű vidéki intézeteink kezelik a legtöbb takarékbetétet, mivelhogy a részvényekben való tőkebefektetés hajlandósága tudvalevőleg fordított arányban áll népünknel a takarékbetét alakjában való tőkebefektetés hajlandóságával. Nem is szólva arról, hogy éppen legrégebb és legégszesebb vidéki takarékpénztárainknak van a legkisebb alaptőkéjük. Újabban a közfelfogás ebben a tekintetben is módosult, az újabb alapítású takarékpénztárak nagyobb alaptőkére törekszenek, mert nehezebb lévén már nagy összegű betéteket kapni, inkább szorulnak saját tőkájükre és visszszámítoló hitelre. De véleményünk szerint az alaptőke bármekkora volta sem fokozná a takarékbetétek biztosságát, mert részvényjogunk szerint az alaptőke a társaság valamennyi hitelezőjének biztosítására szolgál s mint az előfordult számos eset bizonyítja, ez a tétel a gyakorlati életben úgy érvényesül, hogy csaknem mindig a nagy hitelezők, főleg az intézet viszonyaiba mindig betekintő viszontleszámítoló bankok követelése kerül ki belőle.

E helyett sokkal czélszerűbb volna a biztosító-intézetekre és közraktárakra nézve a kereskedelmi törvényben, a záloglevél-kibocsátó intézetekre nézve pedig az 1876. évi XXXVI. t.-cikkben megállapított elvek után indulva a takarékpénztárakat is arra kötelezni, hogy a takarékbetétek biztosítására külön biztosítéki alapot létesítsenek, a mely kizárólag a takarékbetéteknek szolgálna fedezetül, úgy, ahogy pl. a záloglevél-intézetek külön biztosítéki alapja kizárólag a záloglevél-tulajdonosok követelését fedezi. Az eszme nem új ugyan — mint fennebb láttuk, Hegedűs László a VIII. jogászgyűlésnek is javasolta — de úgy látszik elkallódott a sok reform-eszme közt.

A harmadik javaslatot, hogy t. i. a takarékbetétek után fizetendő legmagasabb kamat összegét is meg kellene állapítani az élet halomra döntötte, sőt tudunk újabban oly vidéki pénzintézetet is, mely az állandó betétet a szavatolt kamatozáson felül még az üzleti nyereségben is részesíti. A kamatlábat korlátozó javaslat tehát a megérdemelt feledésbe merült.

Szerencsésebb sorsa volt a negyedik javaslatnak, hogy t. i. a takarékbetéteknek jelzálogos kölcsönökben való elhelyezését némelyek szerint teljesen el kellene tiltani, vagy mások szerint legalább is korlátozni. Ez a javaslat állandóan felszínen maradt, olyannyira, hogy a már említett legutolsó takarékpénztári értekezlet sem térhetett ki előle. Pedig ez is egyike azoknak az indítványoknak, melyek a hazai takarékpénztári intézmény gazdasági jelentőségének félreismeréséből erednek. A legnagyobb szolgálat, melyet takarékpénztáraink országunk gazdaságának tettek, talán éppen a mezőgazdasági hitel terén keresendő. De ha ezt nem is tekintjük, a javaslat egyfelől végrehajthatatlan, mert a jelzálogba fektetett tömördek tőkét nem lehetne rövid idő alatt ismét visszavonni s másképp elhelyezni, másfelől pedig, — ha ezen a nehézségen mégis csak túl kellene tennünk magunkat — e hitelek megvonása gazdasági életünkben akkora megrázkódtatást okozna, melyet a javaslat hívei sem akarhatnak. Egy pillantás takarékpénztáraink mérlegébe meggyőzhet bennünket ez állítás helyességéről. Vidéki pénzügyintézetünk vagyon- és teherrovata ugyanis körülbelül a következő képet mutatja:

	Vagyon:		Teher:
	millió kor.		millió kor.
Váltó kölcsönök	840	Saját tőke	280
Jelzálogos »	600	Takarékbetét	1200
Egyéb vagyon és köv.	590	Egyéb idegen tőke	550

De amíg a váltó-kölcsönökből 180—200 millió korona viszontleszámítolás útján tovább forgatható, addig a jelzálogos kölcsönökből csak 50—52 millió koronát lehetett átruházni.

Pedig véleményünk szerint, ha kell és lehet a szóban forgó problémát egyáltalán megoldani, ez csakis olyképp történhetik, hogy a jelzálogos kölcsönök továbbadásának lehetőség és fokozzuk. A végből történtek is kísérletek. A Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja is e törekvésnek köszönheti létesülését, de feladatának csak kis körben tudott eleget tenni s e téren még oly jelentőséget sem szerezhettek, mint amilyenre egyik-másik fővárosi pénzügyintézetünk hasonló irányú működésével már régebben szert tett. Azt hisszük e feladat megoldása legcélszerűbben a Magyar Földhitelintézet útján volna lehetséges, de semmi esetre sem szabadna odáig menni, mint azt az intézetnek egy újabb keletű javaslata teszi, mely valóságos monopóliumot akar a földhitelintézetnek a jelzálogpiacra biztosítani.

Egyébként talán fölösleges is az egész kérdés. Mert helyes ugyan bankelméleti szempontból az a tétel, hogy rövid lejáratú tartozást nem szabad hosszú lejáratú követelésekben elhelyezni, de figyelembe kell venni, hogy az igazi takarékbetét, minél inkább megvannak benne a takarékbetét sajátosságai, annál kevésbé mozgékony. S végül figyelembe kell venni azt is, hogy vidéki pénzügyintézetünk legtöbbje célszerű intézkedésekkel gondoskodott róla, hogy a betevőt megtakarított tőkéje kivételének kényszerűsége alól felmentse; így pl. a legtöbb takarékpénztár minden külön biztosíték nélkül bármikor hitelezi a betevőnek betétje egy bizonyos, rendszerint meglehetősen nagy hányadát s a tőkegyűjtés szempontjából talán mégis csak helyesebb a mi viszonyaink között a betéteknek nálunk amúgy is túlságos mozgékony-ságát minél jobban korlátozni, mint bármily helyes banktudományi elméletek után indulni.

Hogy a betéteknek mekkora részét lehet a takarékpénztári üzlet veszélyeztetése nélkül immobilizálni, azt az intézetek vezetőinek kell tudni — és rendesen tudják is — helyesen megítélni.

Helyesebb és tetszetősebb az ötödik helyen említett javaslat, hogy t. i. a betevőknek jogot és alkalmat kell adni a takarékbetétek elhelyezésének és biztosságának ellenőrzésére, melyet akár Földes javaslata értelmében külön ellenőrzőbizottság, akár pedig Schnierer eszméje szerint a felügyelőbizottságban való képviselő útján gyakorolhatnának. Csak-hogy — tartunk *tőle* — a gyakorlatba ezt az eszmét sem lehet átültetni, nem pedig azért, mert egyfelől a betevők személyében folyton-folyvást állhatnak és állanak be erős változások, másfelől pedig az igazi takarékbetétek tulajdonosai rendszerint sokkal alacsonyabb értelmiségű emberek, semhogy ezt az ellenőrzést maguk kellőképpen gyakorolhatnák. Hiszen éppen ez a körülmény teszi szükségessé, hogy a törvényhozás védelmezze meg érdekeiket.

Sorban utolsó, de kétségtelenül legeredetibb a *Hegedűs* László javaslata, aki szerint a takarékbetéti törvényt teljesen a záloglevél-törvény mintájára kellene megalkotni, mert — szerinte — »e törvénynek minden sarkalatos intézkedése megfelelő alkalmazást nyerhetne a takarékpénztári betétek biztosításának szempontjából is«. Alapfelfogása s egyúttal legfőbb hibája is ez indítványnak az, hogy a betéteket a betevők összességének tulajdonául tekinti s ez alap felfogásból kiindulva harmadik sze-

mélyek támadása ellenében a takarékbetéteket oly jogbiztosítékokkal óhajtja körülövezni, a melyek általában megilletik az adós birtokában levő idegen tulajdont. Meg akarja tehát védeni e fikció alapján a takarékbetéteket a takarékpénztár valamennyi hitelezőjének s így maguknak az egyes betevőknek is közvetlen támadásai ellen, a betéti vagyontömeget elsősorban a betevők összességének biztosítva.

E fikcióra természetesen szüksége van annak, aki teljesen a záloglevél-törvény intézkedéseit akarja a takarékbetétekre alkalmazni. De miután ez éppenséggel nem szükséges, sőt — tekintve azt a nagy gyakorlati, valamint jogelméleti különbséget is, mely a takarékbetét és a záloglevélen alapuló követelés között fennáll — semmi szükségünk arra, hogy e fikciót s az arra felépített javaslatot elfogadjuk.

Véleményünk szerint teljesen elégséges a megalkotandó takarékpénztári törvénybe az 1876. XXXVI. t.-cikknek csak azokat az intézkedéseit átvenni, a melyek a külön fedezeti alap létesítésére, rendeltetésére, elhelyezésére, továbbá csőd esetén a betevők követelésének elsőbbségére, a betéteknek és külön biztosítéki alapnak külön tömeggé való alakítására, a betétek és a biztosítéki alap nagyságáról és miként való elhelyezéséről szóló időnkénti kimutatások kötelezővé tételére stb. — mutatis mutandis — alkalmazhatók. Ennyit és ne többet tartalmazzon az új törvény; ennyit feltétlenül, ennél többet semmi esetre.

Sz. M.

TUDOMÁNYOS SZEMLÉK.

A munka.

A munka. Tanulmány, írta dr. Kunz Jenő. Budapest, Kilián Frigyes utóda kiadása, 382 oldal; ára 6 korona.

Igen nehéz az olyan könyvek tartalmát röviden elmondani, a melyek nem egy tétel bebizonyítására vállalkoznak s nem egy alapigazság tengelye körül forognak, hanem a melyek egy ismeretkör természetrajzát is kívánják adni. Ilyen könyv a Kunz Jenőé, a mely egyik legfontosabb társadalmi tüneményt a munkát teszi vizsgálódása tárgyává.

Kunz Jenő át van hatva attól az igazságtól, hogy egyes társadalmi tünemények izolált vizsgálata merő lehetetlenség és azért igen helyesen, úgy világítja meg kutatásának külön tárgyát, hogy a társadalom bonyodalmas szövevényének számos területére vet világosságot. Már a »munkának« az a meghatározása is, a melyből kiindul, mutatja, hogy széles látóhatárt nyit meg olvasóinak. Szerzőnk az emberi cselekvést két részre osztja: olyanra, a melyet önmagáért akarunk, vagyis kedvtelésre; és olyanra, a melyet egy azon kívül fekvő cél kedvéért akarunk, vagyis munkára. A munka eszköz az élvezetre s az embereknek minden időben főgondjuk volt, hogyan érhetnék el végső célukat munka nélkül, vagy minél kevesebb munkával. A munkakerülésnek ez az ösztöne oka annak, hogy az ember munkátmegtakarító eszközöket talált ki és hogy embertársait a saját céljaira megdolgoztatni igyekszik. Az emberiség történelme nagy haladást mutat a munkában, mert azt tapasztaljuk, hogy egyenlő vagy éppen még kisebb idő és munkaerő fogyasztás mellett folyvást minőségileg vagy mennyiségileg nagyobb munkaeredményt hoznak létre. A teljes tétlenség bekövetkezését azonban megakadályozzák a minőség, a változtatás és az újság ingerei, az utánzás ösztöne, a verseny viszketege, majd a család és annak szaporodása, a melyek folyvást növelik munkánkat. A ki pedig e hatások iránt nem elég fogékony, azt munkára kényszeríti a természetnek az a törvénye, a melyet Malthus fedezett fel és mely szerint a talaj szolgáltatott anyagok a fogyasztók folyton nagyobbodó számánál fogva meggyérülnek, úgy, hogy a régi módon többé nem szerezhetők meg elegendő mennyiségben. Mihelyest ez az állapot bekövetkezett, hatályaon kívül lép a szorgalom törvénye, vagyis az a törvény, hogy a munkaeredmények megfelelően nagyobbodnak és tökéletesbednek,

ha az ember többet és tovább dolgozik. Ebből a kétségbeejtő állapotból két kivezető út van; az első a harcz munkája: a rablóhadjárat, vagy a talajtszerző hódítás; a másik, és nehezebb út a munkában való haladás útja. (P. o. a földművelésre való áttérés, a földművelés tökéletesbitése stb.) Ez a haladás csak a *társadalmi hatalom intézményének* segítségével sikerül, a mely urakká teszi a legtehetségesebbeket, a legmerészebbeket s a legkitartóbbakat s most már nem a munkateher és az élvezet egyensúlya szabályozza a munkát, hanem az *urak* kényszere a *meghódoltakkal* szemben.

Az uralkodó akarat munkát vagy munkaeredményt követel a meghódolttól; behatásának módja az erőszak, a csereerő, a csalárdtság és a tekintély; a szeretet és szánalom hatásai csak igen szűk körűek s így a társadalom nagyméretű alkotásainak előidézésére nem képesek.

Ha a felek szolgáltatmányai egyenlő munkamennyiségnek felelnek meg, a cserében szemben álló hatalmak kölcsönösen megsemmisítik egymást; ezért csakis a *cserefölény* marad fenn élő társadalmi hatalomképen.

A hatalom életének első korszaka az aktivitás, második korszaka a passzivitás kora; az elsőben a hatalom birtokosa dolgozik, a másokban nem dolgozik. Az aktivitás korszakában a hatalom kétféle alkatrészt foglal magában. Először is a parancsolást és a meghódoltak, munkaeredményei felett való rendelkezést, vagyis a *hatalom úri elemeit*, a melyek élvezetek s másodsor a meghódoltak munkájának tervezését, vezetését és ellenőrzését. Ezek a hatalom *adminisztracionális elemei*, a melyek terhes munkát képeznek. Abban a mértékben, a melyben a hatalom birtokosai kifáradnak vagy már eleve képtelenek erre a munkára, a meghódoltak megszűnnek dolgozni; munkájuk oly hitványnyá s elégtelenné válik, hogy már az urat sem táplálja többé. E ponton következik be a hatalom »nyugdíjazása« a sáfár és a bérlő által. Ezzel azonban ütött az úr hatalmának végső órája is. A bérlő és a sáfár egyre terjeszkedik azoknak az eszközöknek segítségével, a melyeket a hatalom maga ad kezükbe, úgy hogy azt utóvégre kisajátíthatják.

A társadalmi hatalom intézménye ellenállhatatlan erővel befolyásolja a munkát, ennek rendjét, az abban való haladást és mindezek folytán az egyesek és az összesség sorsát. A kezdetleges tömegek renyhésege és gondatlansága ellen hiába küzd még a legerősebb nyomor is, de a hatalom korbácsa felzavarja őket. Mihelyt a társadalmi hatalom első képviselői kirántják a tömeg alól a talajt, vége a kevéssel beérő renyhéségnek.»A kik restek voltak a közeli erdőbe menni és ott a földön heverő száraz ágakat felszedni — inkább fagyoskodtak — felkeresik a legmesszebbre elfekvő erdőt is és hónapokon át verejtékes arczczal megbirkóznak a legvastagabb törzsekkel is: és nem saját használatukra, hanem másnak használatára, oly tárgyak elkészítése végett, melyekre legkisebb szükségük sincsen, melyeket talán sohasem láttak és neveiket sem ismerik.« Másik előnye a magánföldtulajdonnak pedig az, hogy míg a talaj birtoka a megfelelő igénytelenség mellett lefegyverezi a csere hatalmát is

a tömegekkel szemben, most ezen az utón is munkára bírhatok. Másodrendű kérdés, hogy a talaj vagy az *ingó* vagyon birtokosa a maga személyében dolgozik-e, az emberi fejlődés szempontjából egyedül az lényeges, hogy e hatalmak meghódoltjai nagyobb mennyiségű jobb minőségű és oly munkát hoznak létre, melynek gyümölcsei későn érők. Nagyobbára a társadalmi hatalom teremti meg a munkafelosztást is.

Lényegében ugyanarra a célra, mint a társadalmi hatalom intézménye, irányul a *verseny* is. Két nagy köre: az erősek versenye és a gyengék versenye. Az első csoport a hatalmat keresi, a második a hatalom támogatásáért, kegyéért versenyzik. A két versenykör kölcsönös visszahatással van egymásra. A meghódoltak versenye a hatalom belterjes növelését, az uraké pedig annak szélesebb körre való kiterjedését mozdítja elő. De a verseny a hajlamok korlátozó befolyását is megszünteti s úgy az urak hatalmi vágyát, mint a meghódoltak lemondását a maximumra emeli. Eredménye a *kiválogatódás*, még pedig miként az egész világban úgy a társadalomban is a verseny a körülményekhez képest, hol a tökéleteseket, hol az alsóbb rendűeket választja ki. A verseny *túlverseny* fajul, ha az urak magasabbra törnek, mint a hova erejükkel eljutni bírnak s ha a meghódoltak mindenkori társadalmi állásuk vagy megélhetésük követelményein is alább szálíanak. A túlversenynek mindkét neme megtámadja a munkaerő tőkét, a munkabírást, leszállítja a munka eredményét, sőt a szorgalomnak fokozását még büntetéssel is sújtja. A termelés terén való túlverseny a túltermelés. Orvosszere vagy a piacznak külterjes kiterjesztése vagy a fogyasztók szaporítása és vételerejük fokozása.

A ki a társadalom haladását kívánja, az nem a versenynek, hanem csakis a túl verseny okszerű korlátozását engedheti meg.

A legfontosabb emberi munkaeszköz az összeműködés, a munkaszervezet, a mely vagy *szabad munkaszervezet*, vagy kényszerből összeműködő vagyis *hatalmi munkaszervezet*. Az előbbi felette kényes és számos nehézségbe ütköző. Ezeket a hatalmi szervezet elsimitja. Feltétlenül tiszta formájukban egyiket sem találjuk fel az életben, de összemérésük csak akkor sikerülhet, ha ily fiktív feltétlenül tiszta vagy feltétlenül hatalmi szervezeteket veszünk alapul s ekkor a szabad szervezetet kell magasabb rendűnek mondanunk, mert abban elesik az idomítás, a karbantartás és az ellenőrzés munkája s mert több kezet és több agyat is foglalkoztat a munkacél előmozdítására, mint a hatalmi szervezet.

Könyvének utolsó fejezetében, a melyben szerző a helyes viselkedés munkájával foglalkozik és a helyes viselkedés törvényeit igyekszik megállapítani, arra az eredményre jut, hogy vannak a viselkedésnek olyan törvényei, a melyek mindenkinek szólnak; ezek: hogy az ember észszerűleg dolgozzék, hogy legyen mérték-tartó, előrelátó és hogy haladjon előre, és vannak a viselkedésnek olyan szabályai, a melyek a munkaszervezetből erednek és csak a szervezet tagjaira kötelezők. Annak következtében azonban, hogy a tényleges szervezetek vegyes természetűek, sem a feltétlen szabad,

sem a feltétlen hatalmi szervezet természetéből levont viselkedési szabályok nem nyerhetnek alkalmazást. A két típus vegyülése arányának és az egymásba nyúló szervezetnek megfelelő viselkedést megállapítani és azt a viselkedés általános törvényeivel Összhangzásba hozni: művészet. Általános vezérelvek szerint itt nem igazodhatunk, csak a helyes viselkedés elsajátításának és biztosításának munkája segíthet. E munka egyik nagy terméke a jog, a mely kompromisszum a társadalom hatalmi és szabad elemei közt és a mely a helyes viselkedésnek erős külső biztosítója is, de a mely úgy keletkezésében, mint érvényesülésében az erkölcsre szorul.

Ez a könyv váza, a mely azonban csak igen tökéletlen képet nyújt, mert ebben a könyvben nem az alapvető gondolatmenet a legfőbb, s a könyv, úgylátszik, nem is főként a konklúziók kedvéért íródott meg, a melyek túlnyomó részükben nem nyújtanak újat. De ha e könyvről nem is volna helyén azt a lehető legnagyobb dicséretet elmondani, hogy tudásunkat jelentékenyen előbbre vitte, részleteiben mégis számos érdekes és új gondolatot találunk. A könyv e vázlat keretén belül aphoristikusan van megírva; mozaikja egy nagy tudású és sokat gondolkozó ember szellemes megfigyeléseinek és gyakran megkapó Ötleteinek, a melyek új szint és bizonyos eredetiséget adnak az ismert alapigazságoknak is. Nem könyvekből összerótt könyv, hanem önálló gondolkodás és megfigyelések munkája.

Még mindig igen elterjedt az a felfogás, a mely a társadalmakat harmonikus egésszeknek, a társadalmi intézményeket egységes érdek és akarat eredményeinek hiszi. Kunz nagyon szépen megírt, tanulságos könyve megmutatja, hogyan alakul s valójában miből áll ez a látszólagos egység.

Arra van hivatva ez a könyv, hogy széles köröknek kedvelt olvasmányává váljék és hogy a társadalom alapjaira nézve józan s modern nézeteket honosítson meg.

Dr. Somló Bódog.

Magyar munka a társadalmi kérdéstről.

A társadalmi jólét feltételei. Írta Révai Sámuel.. Révai testvérek kiadása. XXXI+639 oldal

A magyar irodalomban eddigelé a socialis problémával tudományos mélységgel alig foglalkozott valaki; apróbb hírlapi czikkek, kevés hatást keltő ismertetések szűk kereteiben csak úgy érintve volt ezen, a világokat állandó izgalomban tartó nehéz kérdés; kritikai apparátussal, e problémára vonatkozó összes anyag rendszeres bemutatásával itthon még nem találkoztunk.

Annál inkább meglepő volt, hogy e meddőség után egy nem czéhbéli, egy eddig ismeretlen ember lép a nyilvánosság elé, Révai Sámuel, ki életének delelőjén hosszú idők komoly munkájának, kutatásainak eredményeivel, egy hatalmas munkával vonja magára méltán megérdemelve a hazai tudományosság figyelmét.

Révai a társadalmi kérdés tanulmányozását tűzte ki feladatául, melylyel való foglalkozás szerinte ugyan az országok és nemzetek vezető embereinek hivatása, de ezeket elhanyagolni a jelen gazdasági élet forrongása közepette a komoly, a gondolkozó embernek sem szabad. Mint ilyen merül aztán a szocialis kérdés bonyolult és súlyos problémájának ismertetésébe, felhasználva e kérdés egész irodalmát, kutatva a meglevő bajok okát, a kóros állapotok megszüntetésének módjait, keresve a kibontakozás és fejlődés útját.

Révai munkája három főrésze tagolódik. Az első részben a társadalmi nyomorúság okát kutatja. A társadalom megélhetésének, általános jólétének kérdése szükségszerűleg önmagától vetődik fel mindenütt, a hol kiélesednek a gazdasági ellentétek és kiváltságos egyének dúsgazdagságával és fényűzésével szemben áll a nagy sokaság nyomora és tengődése. Mennél szembetűnőbb ez utóbbi, annál égetőbbé válik a kérdés maga, annál erősebben támad fel a józan megfigyelőben az a kívánság, hogy e bajokon segítsünk. De hogy ezeket orvosolhassuk, ismernünk kell előbb az okait. Révai a meglevő bajok okát részint a természetben, részint a társadalomban kutatja, melynek során arra az eredményre jut, hogy a természetben a megélhetésnek semmi sem állja útját és figyelemre méltó érvekkel támadja és czáfolja azokat a régebbi és újabb elméleteket, melyek magában a változhatatlan természeti rendben látják az általános jólét egyetlen akadályát.

Ha tehát a természet nem oka a társadalmi bajnak, úgy az akadály és hiba a társadalmi és gazdasági szervezetben keresendő. Ebben kell kutatni a világszerte érezhető közgazdasági nehézségek okát: kimutatni, hogy a jószágcsereinek mai rendszere helytelen, megvilágítani, hogy a javak termelésében mutatkozó emelkedés mellett az emberiség nagyobb része ma is csak úgy szűkölködik, mint hajdan; hogy a termelési eljárás módosítása, az új gépek, szerszámok egész sokasága hatványozta a javak szaporítását, de hasznosságuk mellett sem idézték elő az egyetlen eredményt: a tömegek kielégítését élelem és kényelem tekintetében.

Ez eszmék fonalán Révai eljut annak constatalásához, hogy nem az egyes emberekben, nem a jómódú kisebbség önzésében rejlik a hiba, hanem a rendszer alap gondolatában.

Mert szerinte az a közgazdasági rendszer, a melyet a fejletlen korban élt, tisztázatlan fogalmakkal küzködő és kezdetlegesen gazdálkodó nemzedékektől vettünk át örökül, az nehezedik átokszerűen reánk, az vet gátat minden jobb igyekezetnek és ez, csakis ez teszi lehetetlenné a javaknak az egyenlőség és a méltányosság elvei szerint való szétosztását.

A társadalmi nyomorúság alap-oka nem a társadalmon kívül, hanem a társadalom gazdasági rendszerében és ennek alapvető intézményében keresendő. Ez az alapvető intézmény, melyből fakad az emberi nyomorúság végtelen légiója: a magántulajdon. Ezen alap-ok felkutatása után Révai a magántulajdon eredetével, társadalmi káraival és veszedelmeivel, a tőke- és pénzgazdálkodással, a

túltermeléssel, mely az utóbbinak következménye, foglalkozik a lehető legszélesebb alapokon. A túltermelés közgazdálkodásunk minden ferdeségének valódi tükrö, legmeggyalázóbb szegénységi bizonyítványa nemzetgazdasági tudományunknak. A túltermelés szinte egy hatalmas érve szerzőnknek azon tana bizonyításához, hogy a nagy tömegek nyomora nem eredendő átka az emberiségnek, hanem társadalmi berendezés, helytelen és igazságtalan gazdálkodás következménye.

A mai gazdasági berendezés kinövéseinek és hiányainak bírálataival iparkodik Révai a magántulajdon tarthatatlanságát bemutatni és így ez eszmelánczolat végén odajut el, hogy a társadalmi bajok kútforrása a magántulajdon lévén, az általános jólét fénytárasztó, boldogságot és meglegedést hozó, egyenlőséget terjesztő napja mindaddig fel nem ragyoghat, míg a társadalom fel nem adja eddigi alapgondolatát és korhadtt módsterét és bele nem evez a közös gazdasági rendszer nyugtot adó csendes révébe.

Révai munkája e második részében, mely elismerésre méltó szorgalommal egybegyűjtött adatok önálló és mély kritikai feldolgozásával lep meg lépten-nyomon, ismerteti a mai rendszer keretében történő azon kísérleteinket, melyek az osztályharcz gyengítésére, a veszedelembé került osztályok megvédésére, az általános szegénység gyógyítására irányozvák. De ezen kísérletezéseknél Révai szerint és a tények bizonyossága szerint is, nincs foganatjuk, de nem is lehet, mert útjukban áll épen a rendszer. Sem a társadalmi szövetkezést, sem az állami segítséget nem kíséri siker. Kiterjeszkedve a gazdasági kérdésnek a tudományban elfoglalt helyzetére, foglalkozva a dogmatikus nemzetgazdaságtan merevségével, a socialismus tévedéseivel, eljut oda, mi a könyv második részéből, ha negatív formában is, t. i. a magántulajdon intézményére alapított rendszer feltétlen elítélésében már kiviláglott: *a közös tulajdon, a közös munka és a közös élvezet princípiumához*. A munka harmadik része tehát, mely a közös gazdaságban élő állam körvonalait rajzolja meg, bemutatja azt, hogy ezen elv és alapintézmény minő állapotokat teremt meg az államban, mik a magángazdálkodás beszűntetésének következményei, minő viszonyok állanak be egyén és egyén, egyén és család, egyén és állam között, szóval, hogy minő változásokon megy át az az állam, mely a közös gazdálkodás alapján magát mintegy ujjaáteremtette. E tervezet kereteiben bemutatja az új állam politikai szervezetét, alapelvét (alapelvülletölég törvény: a munka elve); kormányzását és igazgatását; megfesti az új társadalom életmódját, férfi és nő viszonyát, a nevelés-oktatás szervezetét, a hadügyet stb. A jövő és a közös gazdálkodás hatalmasnak képzelt oszlopain nyugvó állam képe bemutatásánál, bárhogy is tiltakozik szerző, hogy őt az utopistikus ábrándok nem fonták körül, bizony elvezet ő is bennünket, mint Bellamy a Looking backward fantasztikus regényével, és az utópisták egész sympathikus serege az ezeregyéjszaka mámorító történeteiben elregélt bűvös és elkápráztató világához hasonló csudás világba, hol minden tökéletes, hol minden oly egybevágó és minden oly boldog — de minden csak csillogó ábránd, biztató remény, hangulatos mese.

De ez a körülmény távolról sem csökkenti a munka tudományos értékét és imponáló komolyságát!

Munkája befejezésül tárgyalja szerzőnk azon módokat, hogy gyakorlatilag miképen hidalható át az a széles űr, mely a régi és az új állapot között tátong, vagyis mikép lehetséges, hogy az állam forradalom nélkül alakuljon át magángazdálkodási államból a közös gazdaság államává. Az új társadalmi rendszer megalkotása politikai feladat, melyet az állami törvényhozásnak kell megoldásra vinnie. A törvényhozás ugyanis, mely a közösség akaratának kifejezője, hivatott arra, hogy a nemzeti akaratot megvalósítsa. A közösség pedig csakis saját jóvoltát akarja. A békés átalakításnak egyetlen módja az, hogy maga az állam vezeti át a társadalmat az új rendbe; az állam tehát átalakul a saját jóvoltáért, a saját haladása érdekében, törvényes, békés úton. Az első lépés az átalakulás felé nem lehet egyéb, mint egy alaptörvény, melyben kimondatnék, hogy az állam a magángazdálkodás rendszeréről elvben áttér a közös gazdálkodásra. E törvény alapján a kormány megindíthatja a fokozatos átalakítás munkáját azon utak és módok szerint, melyek az illető ország viszonyai közepett legcélszerűbbnek, legalkalmasabbnak bizonyulnak a rendszer keresztülvitelére.

Ezekben óhajtottam Révai figyelemreméltó munkájának eszmemenetét és conclusioit bemutatni; tételeinek, következtetéseinek úgy az elmélet, mint a gyakorlat szempontjából való bírálatába nem bocsátkoztam; nem is ez volt. a célom, hanem az, hogy az érdekeltek figyelmét, egy egész élet fáradságos kutatásainak jelentékeny munkájára, még szélesebb körökben felhívjam.

Dr. Lessner Richárd.

A szocialdemokrácia válsága.

Zur Geschichte und Theorie des Socialismus. Gesammelte Abhandlungen von Eduard Bernstein, 1901. Akademischer Verlag für sociale Wissenschaften. Dr. John Edelheim, Berlin u. Bern. 426. lap.

Az a nagy harcz, mely a német szocialdemokrata táborban pár évvel ezelőtt «Bernsteiniánusok» és «Antibernsteiniánusok» közt dühöngött, és melynek jelentősége kétségtelenül nem pusztán a szocialdemokráciára szorítkozott, ma már jó részben megszűnt és ha előfordul is, hogy a német szocialista szaksajtóban egy-egy ezen vita keretébe tartozó cikk újból mozgásba hozza a vitának egyik vagy másik hullámát, mégis kétségtelen, hogy csak utóhangokról van szó, a melyek a megvívott küzdelem eredményét lényegesen nem befolyásolják többé. Formális elintézését e vita a hannoveri szocialdemokrata pártgyűlésen nyerte 1899-ben, Bebel egyik idevonatkozó határozati javaslatának elfogadásával, a melylyel annak idején lapunk hasábjain is bőven foglalkoztunk. Sokan e javaslat elfogadásában a Bernstein-féle irány bukását látták. Bernstein hívei azonban másképp fogták fel a dolgot s kijelentették, hogy ők

saját szempontjukból is meggyőződésük sérelme nélkül megszavazhatták e javaslatot. De ha ezzel a szociáldemokrata sajtóban folytatott ádáz harc be is fejeződött, korántsem szűnt meg az a fejlődési processus a szociáldemokrácián belül, a melynek Bernstein tanai csak egyik nyilvánulását képezték, és számtalan apróbb jelekből (a mainzi pártgyűlés határozata, melylyel a porosz országgyűlési választásokon való részvételt kötelezőnek jelentették ki, egyes szociáldemokrata képviselőknek részvétele udvari ünnepélyeknél stb.) következtetni lehet, hogy Bernstein tanai termékeny talajra találtak s tényleg nagyban előmozdították azt, mit a németek *«Mauserungsprozess der Socialismus»* névre kereszteltek el. Csakhogy a küzdelem régi és új irány közt, melyet eddig főleg szóval folytattak, átment természetes fejlődés formájában az *életbe* és az élet fogja sorsát eldönteni.

Az a könyv, a melyben Bernstein az általa megindított vita folyamán közzétett dolgozatait, tanulmányait s cikkeit összegyűjtötte, épen azért, mivel az Ő iránya az életbe kezd átmenni, fölötte nagy érdekléssel bír. Bernstein maga ezen régibb dolgozatok kiadásával, (a könyvben foglalt cikkek elseje 1890-ben, utolsója 1899-ben jelent meg először), úgy látszik főleg azt a czélt követte, hogy önönmagát megvédje a politikai hitehagyottság vádjá ellen. Ki akarta mutatni, hogy az az álláspont, melyet 1899. februárban *«Die Voraussetzungen des Socialismus»* című munkájában elfoglalt, nem jött hirtelenül, hogy régebbi és új nézetei közt nincs áthidalhatlan ellentét s hogy «eretneksége» nem külső körülmények hatása alatt, de lassú, természetes gondolkodási processus útján keletkezett. A könyvben foglalt cikkek és dolgozatok értékéről és szelleméről maga Bernstein nyújt felvilágosítást. «Szociálista értekezések ezek — mondja a könyv előszavában — a melyek egyes pontokban nem orthodoxok, más pontokban azonban teljesen a szociáldemokrácia régi eszmekörében mozognak. . . . Hisz a szociáldemokrácia mint elmélet nem lezárt valami s nem lehet ilyen, mivel analysisének objektuma magában sem lezárt valami, hanem folytonosan fejlődik, Ezen fejlődés menete a szociálismust minduntalan új problémák elé állítja. . . . Ilyenkor a régi jelszavak sokat veszítenek értelmükből, sok czím nem fedti többé a tartalmat, a hagyományos schematizálás a változott viszonyokra nem alkalmazható többé. Előbb vagy utóbb, önként vagy önkéntelenül mindenki abba a kényszerhelyzetbe jut, hogy leszámolást tartson az új valóság és a régi elmélet megfelelő tételei között. Az ilyen utólagos vizsgálódás, ha az érdekeltek maguk végzik, mindég belső erő jele és egy haladó és növekvő párt sem vonhatja ki magát alóla. Ezért a hannoveri pártkongresszuson folyt viták legfőlegb oly értelemben képeznek válságot, a mint hogy minden átmeneti phasist valamely élő organismus fejlődési menetében ideiglenes idegesség vagy ingerlékenység szokott kísérni.»

Dolgozatainak gyűjteményes kiadásával Bernstein teljesen eléri czélját: meggyőz minden elfogulatlan embert arról, hogy Bernstein lassankint, hirtelen ugrások nélkül jutott arra az álláspontra, melyet újabb műveiben rendszeresen kifejezésre juttatott. De egyút-

tal megmutatja ez a gyűjtemény a szociáldemokrácia «új» irányának kifejlődését is. A könyv tartalmát mindazon tanulmányok képezik, a melyeket Bernstein a szociálismus elméleti és gyakorlati alapvető kérdéseiről irodalmi működése folyamán közzétett, chronologikus sorrendben. A könyv három részre oszlik. Az első rész czime: *Ex cathedra*, a másodiké: «a szociálismus problémái», a harmadik résznek Bernstein a «*Waffengänge für die freie Wissenschaft des Socialismus*» jellemző czímét adta. Bernstein maga is elismeri, hogy ez utolsó czím miatt megtámadtatásoknak lesz kitéve. «Ellenfeleim alaptalan gyanúsításnak fogják minősíteni — mondja egy helyen — hogy ezzel azt látszom mondani, mintha ők a tudomány szabadságát megtámadták volna. Azt fogják állítani, hogy kritikájuk csak a hamis tudománynak, a tudományos tévedéseknek szólt és szól. De ez az ellenvetés nem áll. A szabad tudományosság természetesen nem zárja ki a téveseknek látszó tanok ellen való küzdelmet és nem abban nyilatkozik meg, hogy az igaz és téves egyenlő bánásmódban részesüljön. De igenis megnyilatkozik a szellemben, a melylyel az új eszméket tárgyalja, megnyilatkozik a láthatár kitágítására és a meglevő eszmekincs gyarapítására irányzott törekvések elismerésében és támogatásában: megnyilatkozik a *fegyverek* által, a melyekkel küzd, a *mérleg* által, a melylyel mér.»

Mintha e szavakból nálunk is sokan tanulhatnának valamit!

A könyv tartalmával ezúttal behatóbban foglalkozni nem kívánunk, fenntartjuk ezt egyik közelebbi alkalomra. Az «*Akademischer Verlag für sociale Wissenschaften*», mely Bernstein és Calwer újabb munkáinak kiadásával bebizonyította, hogy a tudományos szociáldemokrácián belül a modern iránynak akar hódolni, legközelebb «*Revision des Socialismus*» czím alatt nagyobb tudományos munka kiadását kezdte meg, mely az ú. n. «Bernsteinianismus»-t tudományosan mélyítésére és positiv alapokra való helyezésére törekszik. Az elméleti forrongás, a melynek a szocialismusban az utolsó években mutatkozott, bebizonyította, hogy a Marx, Engel és Lassalle által hátrahagyott elmélet rendszeres kiépítésre és részben revisióra szorul. Míg az eddig ez irányban kifejtett törekvés újságok és folyóiratokban lefolyt vitákra (itt különösen a «*Neue Zeit*» és a «*Socialistische Monatshefte*» cikkeit kell kiemelnünk) és kisebb monographiákra szorítkozott, az említett könyv szerzője dr. *Nossig* Alfréd, nagy rendszeres munkában szándékozik a nagy feladat megvalósításához hozzáfogni. Munkája lesz az első kísérlet a szocialista elmélet korszerű reformjára. E célból Nossig először «a szociálismus rendszerét» akarja tárgyalni, mely első ízben fogja a *reformer*-eknek ezerféle publicatióban szétszórt nézeteit egy tudományos egészbe összefoglalni és egyúttal meg fogja kísérlni, a szocialista elméletben mutatkozó hézagokat kipótolni. A második rész a «szociálismus kritikáját» fogja tartalmazni. Nossig munkája mindazon körökben, a melyek érzékkel bírnak korunk szellemi áramlatai iránt, előreláthatólag nagy érdeklődést fog kelteni. A «szociálismus rendszeré»-nek első kötete a napokban hagyta el a sajtót, a második kötet, mely a leghevesebben megvitatott problémát a «modern

agrárproblémát» fogja új forrástanulmányok alapján tárgyalni, kevés-
sel később fog megjelenni.

A munkának megjelenése módot és alkalmat fog nyújtani
nekünk is, hogy a szociálismusban mutatkozó újabb áramlatokkal
érdemlegesen foglalkozzunk. gg.

A közszerzemény.

*A szerzeményt közösség a házassági vagyoni jogok rendszerében. —
Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből, különös tekintettel
hazai jogunkra. Írta Dr. Kolosváry Bálint, kassai jogakadémiai
tanár. Budapest, 1900. — Stein János m. kir. egyetemi könyv-
kereskedése Kolozsvárt. 548 lap. Ára 8 korona.*

A magyar házassági vagyoni jog, értve ezzel a nem-nemesek
jogát, a melylyel a nemzet zöme él, két — látszólag ellentétes —
alapgondolatnak: a vagyoni különzésnek és a vagyoni összesítésnek sze-
rencsés vegyülete. A házasság alatt férj és nő vagyona teljesen
önálló egymástól; a férjnek (a hozományon kívül) semmi beleszólása
a nő vagyonába (vagyoni különzés). A házasság végén aztán férj és nő
megosztottnak abban, a mivel mindegyikük vagyona a házasság alatt
gyarapodott (vagyoni összesítés, közelebből: szerzeményi közösség,
illetőleg az ennek eredményeképp felosztott vagyon: közszerzemény).
A vagyoni különzés a római jog elve, a vagyoni összesítés a germán
jogoké! Amaz a nő függetlenségének, emez a házasság bensőségének
a kifejezője. A római jog óvta a nő függetlenségét, de nem tette a
házasságot egymás munkájának osztályosaivá; a germán jog sok helytt
részesítette a nőt a férj vagyonában és viszont, de mindig a nő
függetlenségének feláldozásával, mert a nő vagyonát a házasság alatt
majdnem kivétel nélkül a férj kezelése és hasznélvezete alá adta.
Ilyképen a két alapelv olyan kombinációban, mint nálunk, tudunkkal
az európai jogokban törvényes rendszerül másutt elő nem fordul
s azért ezt a rendszert *Jancsó György* túlzás nélkül nevezhette el
magyar rendszernek.

Ennek a magyar házassági vagyoni jogi rendszernek két alap-
gondolatát *Kolosváry Bálint* külön-külön tette tanulmány tárgyává.
Pár év előtt *Reformok és reformtörekvések a külföldi házassági vagyoni
jogok terén* címen élénk képét adta a női vagyonszabadságért kül-
földön a feminizmus fejében folytatott elkeseredett küzdelemnek. Ez
a kis füzet méltó büszkeséggel konstatálhatta, hogy a miért nyugaton
a nő élet-halálharcot vív, azt nálunk évszázadok óta békén élvezzi.
Azonkívül meggyőző védőirat volt a mellett, hogy a jog fejlődése,
a mi elkülönző rendszerünk felé tart. Mert első pillanatra úgy látszik,
hogy a férjes nő vagyoni jogi függetlensége, a mint nincs szükség szerű
kapcsolatban a nők általános jogi helyzetével,*) úgy nem jár együtt a társa-
dalom haladásával sem, hanem hogy a nő alárendelt vagyoni jogi helyzete a

*) Míg nálunk azelőtt a hajadon volt örökös gyámság alatt s a házasság
függetlenítette a nőt, addig Angliában a férjes nőnek volt aránytalanul
kevesebb joga a hajadonoknál.

házasság követelte szükségesség. Hisz íme: a művelt Franciaországban a nő a »puissance maritale« zarnokságában görnyed; a Németbirodalom most tette általánossá a női vagyon férfi kezelésének és hasznélvezetének rendszerét s így hiába tagadják a németek, az »Ehevogtel« náluk még ma is meg van. A hatalmas Angliában pedig a legújabb időkig a nő vagyoni léte teljesen beleolvadt a férjébe; a férj a nő vagyoni személyi ségét egészen elfödte (feme covert), úgy hogy egy angol író megjegyzése szerint az angol jog e téren megfordította a teremtés munkáját: mert míg a teremtéskor Évát Ádám kivett bordájából alkották, az angol jogászok ezt a bordát újra visszahelyezték Ádámba. Vagyonelkülönzés ma a kontinensen csak Ausztriában és minálunk van, pedig aligha mondhatjuk magunkról, hogy a civilizáció élén haladunk. Kolozsváry említett füzetében mindezekkel szemben az európaszerte: Franciaországban, Svájcban, Németországban és Skandináviában megindult hatalmas reformmozgalmak alapján meggyőzően mutatta ki, hogy azok félreismerhetetlenül és feltartóztatlanul a mi rendszerünk: a férjes nő vagyoni emancipációja felétörnek. Tegyük hozzá, hogy 1882-ben, a Married Women's Property Act-ben Anglia is egy ugrással a férjes nő teljes független intésére tért át.

Míg első iratával *Kolozsváry* a magyar házassági vagyonjog elkülönző elvének nyújtotta érdekes igazolását, mostani nagy művét a másik alapelv: a *szerzeményt közösség* méltatásának szenteli. Munkája azonban túlnőtt eredeti célján: mert hogy a magyar közszerzeményt méltóképp megismertesse, előbb sorra kellett vennie a külföld összes szerzeményi közösségi rendszereit, s hogy ezek szellemébe behatolhasson, megelőzőleg szemlét kellett tartania az összes többi házasságvagyonjogi rendszerek fölött is; úgy, hogy műve valójában *az európai összehasonlító házassági vagyonjog terjedelmes kézikönyvévé lett.*

Óriási anyag lelkiismeretes feldolgozása ez a könyv. Jogtörténetre, tételes jogra és jogelméletre, illetőleg jogpolitikára egyaránt kiterjed. A házassági vagyonjognak nincsen olyan rejtett minutiája, olyan bármily apró vagy elszigetelt jelensége, hogy azt Kolozsváry valamelyik jogrendszer kapcsán a lehető legrészletesebben ki ne fejtené. Tegyük hozzá, hogy teljes tudományos apparátussal, az irodalmi források pontos feldolgozásával. A ki ezzel a könyvvel megbirkózik, az kétségtelenül tökéletesen uralkodik a házassági vagyonjog teljes anyagán.

A külföldi házassági vagyonjogok ismertetése a vaskos kötetnek majdnem $\frac{2}{3}$ -ad részét foglalja el. E rész főérdeme a nálunk alig ismert francia, olasz és spanyol jog kimerítő tárgyalása, mely nem szorítkozik száraz tételes fejtegetésekre, hanem a jogrendszer működését, az eleven életre gyakorolt hatását is élesen illusztrálja. A mit ebben a részben hibáztatunk, az a teljességre való törekvés túlhajtása, mely árt a mű élvezhetőségének, anélkül, hogy gyakorlati haszonnal járna. Ez főleg az amúgy is untig ismert német joganyagra áll.

Ha tán a mai német jog mellett egyes volt partikuláris jogrendszerre való utalás némely kérdésre világot derít is, teljesen

felesleges volt Neubauer nyomán száz inczifinczi azelőtti német jogterületek felsorolásával, mi több: közvetlen források alapján minden egyes ilyen duodecz-jogocska (végtelen ismétlésekkel járó) lelkiismeretes kifejtésével megterhelni a könyvnek természetszerűleg amúgy is nehézkes menetét.

A könyv magyar része a közszerzemény rövid története és a rávonatkozó kodifikatórius kísérletek ismertetése után az intézmény mai szabályozását kritikailag fejtegeti. Helyesen emeli ki Kolosváry magyar közszerzeményünk germán jogi eredetét, sőt tán kissé sokat is mond, mikor Werbőczy korabeli házassági vagyoni jogi rendszerünket a német jogok igazgatási közösségével aequiparálja (365. 1.) holott ez nézetünk szerint csakis a közös szerzemény igazgatásáról lehet mondani, mert a külön vagyon már ekkor is teljesen a nő szabad rendelkezésére áll. Sajnáljuk, hogy szerző nem dolgozta fel részletesen a közszerzemény fejlődésmenetét, mely a magyar városjogok fonalán meglehetősen biztossággal a bajor-osztrák jogrendszerre nyúlik vissza. Általában, a magyar történeti előzményekkel mostohábban bánt el, mint a német jogiakkal.

Ellenben a mai magyar közszerzeményi jog fejtegetése teljesen kielégítő és a mi nagy szó, Jancsó kitűnő monográfiája mellett is tud újat mondani. Így különösen a nemesi közszerzeményről, a közszerzemény biztosításáról stb. Erőteljesen hozzájárul ama balvélemény lerontásához is, mintha joggyakorlatunk tisztán az u. n. érték-többleti elvet vallaná, holott a gyakorlat ezt az elvet át meg áttörte a reálszerzeményi elv nem egy folyamányának alkalmazásával.

Hogy mily lelkes előharczosa Kolosváry a magánjog terén a női jogok kiterjesztésének, azt legjobban a közszerzemény *biztosításáról* írt fejezete mutatja, mely egyébként kedvelt témája, melynek védelmére már régebben a jogászegyletben is — e tárgyra nézve alapvető — előadást tartott. Teljesen elismerjük a szerző társadalompolitikai irányzatának helyességét, mely nem éri be a nő alaki egyenjogúsításával, hanem a nőnek férjével szemben való relativ gyengeségét *anyagi* biztosítékokkal kívánja kiegyenlíteni. Elismerésre méltó az a buzgalom, a melylyel a közszerzemény biztosításának ezernyi jogi és tényleges akadályát elhárítani iparkodik. Azokban a következtetésekben azonban, a melyeket ez alapon *de lege lata* — bárki bizonyos óvatossággal — levon: nem osztozhatunk s különösen nem fogadhatjuk el a szerző által egyenesen az általa javasolt biztosítási mód keresztülvitele végett a *külön-külön szerzett* és az u. n. *együttes* közszerzemény közt felállított megkülönböztetést, a mely ily alakban teljesen új, s kétségtelenül elmésen van felépítve, de nézetünk szerint jogunkban nem gyökeredzik.

Kolosváry könyve szigorúan tételes jogi munka ugyan, de háttérben a férfi és nő évezredes társadalmi és jogi küzdelmének teljes képét adja. A jogász kimerítő anyaggyűjteményét fogja benne találni az európai házassági vagyoni jogok rendszereinek, a társadalompolitikus pedig, a ki a nő jogának kérdésével kivan foglalkozni, alig mellőzheti azon kölcsönhatás mérlegelésénél, a mely különböző korokban és különböző népeknél a nő társadalmi helyzete és jogi állása közt mutatkozik.

Dr. Szladits Károly.

Taine filozófiája.

La philosophie de H. Taine, par Giacomo Barzellotti. Traduit par A. Dietrich. Paris. Félix Alcan. 1900.

Taine kultusza manapság már nem vet oly hullámokat, mint a 60-as és 70-es években. A tegnap ifjúsága munkáit valóságos breviáriumként hívő áhítattal forgatta, a mai nemzedék kritikával, rostálja tanait. Eszméi átmentek a felszívódás folyamatán, elvégezték a megtermékenyítés munkáját; megfogant a köztudatban belőlük mindaz, a mi az élet csiráját rejtette magában, de viszont elhalt,, feledésnek indul mindaz, a mit féligazsága, satnyasága, mesterkéltsége eleve az enyészetnek szánt.

Lármás divatja elmúlt, de a kritika tüzén átment, abban megtisztult művei annál ragyogóbb klenódiukai maradnak a francia irodalom kincsesházának.

Hála a vizsgálódásnak, a melynek próbakövére műveit a legkülönbözőbb szempontokból úgy odahaza (Giraud, Caro, Guyan, Amiel, Faguet, Sorel, Broglie hg., Vogüé, Margerie, Monod, Brunetière, Bourget stb.) s a külföldön (Bodley, Hillebrand Károly, Péterfy stb.) helyezték, körülbelül tisztában vagyunk azzal, hogy Taine mint bölcselő nem egészen eredeti, hogy szellemén Spinoza, Goethe, Hegel és történeti iskolája oly nyomokat hagyott, a melyeket Condillac s az encyklopaedisták, Comte, Mill Stuart, Darwin és a többi angolok ellenkező behatása sem tudott elenyésztetni, úgy, hogy ezek közt ingadozik; hogy tanáiban és módszerében csaknem annyi az; egyoldalú és túlhajtott, mint a kifogástalan igazság, hogy még legnépszerűbb milieu-theóriája is csak számos kivételek és cautelák. közbevetésével fogadható el, hogy végre nem tudott határozott állást, foglalni két ősrégi iskola örökké vitás alapkérdésével szemben, a melyre miként adott felelet minden további bölcséleti elvre rásüti bélyegét, hogy t. i. a mindenség pusztán külső erőktől hajtott öntudatlan anyagi mechanizmus-e, avagy eszmei egység, belső fejlődési törvények által kormányzott valami. Az előbbi felfogás felé vonzotta. Őt szellemének szigorú logikus, majdnem gépies rendet, abstract formulákat kereső iránya, az utóbbi felé művészi képzelete, a mely mindeneket belső elevenséggel ruházott fel. Hegel magasröptű conceptióját mind több pozitív elem ballastjával akarta a földhöz közelebb tartani, a metafizikai idealismust megpróbálta kibékíteni az empirista mechanizmussal a *fait générateur* eszméjének közvetítésével, a melyet Hegel *Idee*-je és Carlyle *Heros*-a. helyett a mindenség mozgató okánál felvesz, de csak félsikert ért el, mert félig győz meg.

Ha ekkép nem állítjuk is alakját a korszakot jelölő bölcsészeti rendszerek alkotóinak Pantheonjába, csorbitatlan marad az az érdeme, hogy először is parádés temetést rendezett Cousin, Jouffroy, Royer Collard, Maine de Biran és társai hivatalos és opportunus, erkölcsrendőri, spiritualisto-ecclecticismusának (*Franciaország klasszikus filozófusai a XIX. században című művével*), másodsor hogy irigylendő rátermetéssel, makacs következetességgel, sziporkázó szellemmel,

ragyogó tollal megkísérelte átvinni a természettudományi módszert a történelmi, irodalmi és művészeti kritikába, összehasonlító anatómiáját, élettanát és pszichológiáját adni az egyének és társadalmak structurájának, a mint annak változatait a természeti behatások folytán a különböző fajok, korok, kultúrák megnyilvánítják.

Számos és hatalmas művei, a melyeken ez a törekvése vörös fonalként húzódik végig, a Titus Liviusról és Lafontaine meséiről írt első tanulmányain kezdve a *Jelenkori Franciaország eredete* utolsó tollvonásáig, tiszteletet parancsoló emlékei írójuk lángeszének, művészi tollának s hangyaszorgalmának. Mint szerencsés és népszerűségre győztes vetélytársak sorakoznak oda Comte és Littré tudományosabb becsü, vaskos, de porlepett kötetei és Renan emberszeretőbb, szelídebb és rokonszenvesebb bölcsészeti írásai mellé, a melyekkel együtt kiteszik azt, a mit a XIX. századbeli francia filozófiából ismerni érdemes.

Barzellotti Jakab, a bölcsészet tanára a római egyetemen 1895-ben megjelent derék könyvében pártatlanul eléntárja Taine dicsőítői és ócsárlói ítéleteit s Taine műveinek benső ismerete alapján, a melyről minduntalan, stylusában is bizonyóságot tesz, mintegy a zárszó jogával élvén ezen az ankéten, maga is kritika alá veszi a vélemények anyagát a francia író alkotásait.

Jóllehet nem nyomhatjuk el azt az óhajunkat, hogy bárcsak hangoznék el ez a zárszó mindenütt egyformán határozottan és világosan, mégis elismerjük, hogy önálló ítélete egészében véve nagyon higgadt s művészi formában jelentkezik. De Barzellotti nem is vágyódik merev önállóságra; essay-író a szó legnemesebb értelmében. Rendszeres bölcsészeti mű helyett essay-k sorozatát adja, innen a különben kiküszöbölendő ismétlések és kitöltendő hézagok. Mint essay-ista rég jó nevet szerzett már: *Az erkölcs a positiv filozófiában* (1871.), *Szentek, remeték és bölcsészek* (1886.) *Tanulmányok és arcképek* (1893.) című köteteivel, a melyek majd az angol bölcselőkön tartanak szemlét Hobbestől Spencrig, majd szent Agoston, Kant, Darwin, Manzoni, Garibaldi, Leopardi, Schopenhauer stb. alakjait rajzolják meg s melyeknek egyes cikkei a legelőkelőbb olasz szemlék, valamint, a Mind, International Journal oh Ethics és Hillebrand Italia-ja hasábjain jelentek meg.

Az essay-t, ezt a modern műfajt kiválóan alkalmasnak tartja — és joggal — arra, hogy megkísérelje az olvasni és gondolkodni tudó közönség közepette kifejezni és keringésbe hozni az élet és tudományok legváltozatosabb eszméit, napjaink szellemének legbensőbb tartalmát és formáit: állhatatlanságát, relatív ítéletét, felfedezésekre mohó nyugtalanságát, mindezt művészi tollal s bár inkább töredékesen, de azért mindig az igazság szigorú keresésére és elemzésére ügyelve, menten az iskola, a hagyomány, környezet, előítélet békőitől, írónk a gyakorlatban is követi elveit s így megmenekül attól az elfogultságtól, a mely sajnos, a csak névleg egyseges hazájában akár az ultramontan, akár a radikális szellemeket még a tudományos téren is békóba veri. Bár abban a kitüntetésben részesült, hogy egy műve miatt az indexre került, az ellenpárttól is független tudott maradni.

Műve, a mely most teljesen átdolgozott, bővített alakban és francia fordításban fekszik előttünk, öt részre oszlik. Az első Taine-nek a módszerről és a történelemtől való alapfelfogásával foglalkozik s egyszersmind részletes képet ír Taine ifjúságáról s tanuló-éveiről, a második metafizikájának mindenütt elszórt töredékeit iparkodik némi rendszerbe hozni, a harmadik művészetbölcseletét és műkritikusi működését ismerteti, a negyedik főművét, a *Jelenkori Franciaország eredeté*-t taglalja, végre az ötödik meleg színekben idézi fel Taineben az embert, jellemét az életben és írásaiban, politikai, vallási, társadalmi meggyőződéseit stb.

Néhány függelék zárja be és teszi becsesebbé a könyvet; egyik metafizikai töredék, a másik Taine-t mint poétát mutatja be, három macskájához írt, mély bölcseszetű és szép formájú sonettjeivel, a harmadik Venturi Adolf római műtörténész levele, a mely kimutatja Taine-nek, mint műkritikusnak egyoldalúságát, sokszor tájékoztatlanságát, ténybeli tévedéseit.

Taine élete, fejlődése, tanai élvezetes formában vonulnak itt el szemeink előtt s ez a visszapillantás újabb élvezet keresésére ösztökél, hogy t. i. vegyünk ismét kézbe Taine-nek est vagy azt a briliáns kötetét.

Wildner Ödön.

A kisipar jövője.

A magyar kisipar jövője. A hazai kereskedelmi és iparkamarák szakirodalmi pályázatán dicsérettel kitüntetett pályamű, írta Edvi-Illés László. Arad, 1901.

Addig vártunk, míg a közös vámterület korlátainak óvó árnyékában megizmosodott osztrák gyáripar hajdan híres kisiparunkat a tönk szélére juttatta.

Manapság, midőn kisiparunk a hanyatlás lejtőjén már a lassú elkallódás állapotába jutott, későn van a fölött gondolkozni, hogy ezt a végzetes állapotot a középkori czéhrendszerből a majdnem korlátlan iparszabadság rendszerére való áttérés, a rohamosan fejlődő nagyipar, vagy a közös vámterület kereteihez szabott, egészségtelen gazdasági politikánk okozta-e?

Még azok körében is, kik a kisipar létjogosultságát eddig kérdés tárgyává sem tették, mindinkább tért foglal az a nézet, hogy közigazdaságunk számos megoldatlan föladata között nem utolsó helyen áll annak a kérdésnek a helyes megoldása, vajjon a magyar kisiparnak van-e tényleg jövője, vagy merőben életképtelen s a megszokás sivár földjében csak ideig-óráig még tengődő satnya növény?

*) Ez *David Lazzaretti di Arcidesso, a szentnek mondott; követői és legendája* című könyve, a melyben a vallási fanatizmus 1878-ban néplázongás alkalmával agyonlőtt apostoláról és áldozatáról szól s fejtegeti, hogy a pápaság a történelem legkülönbözőbb szakáiban az ilyen tiszta, rajongó millenaristákat csak addig tűrte meg, míg saját hatalmi céljaira felhasználhatta őket.

A kisipar fejlesztésére vagy legalább fõntartására irányuló állami és magántõrekvés sikerének kulcsa valóban nem más, mint erre a kérdésre adott helyes válasz. Ha egyszer el van döntve, hogy a kisipar a gyáripar mellett is létjogosult s hogy annak fejlesztése és fõntartása közgazdasági és társadalmi szükséglet, akkor bizonyára nem lesz lehetetlen a célravezetõ eszközöket is megtalálni.

Edvi-Illés László is erre a kérdésre keresi a helyes feleletet.

A szerzõ, mint az egyébként eddigi mûködése után egészen természetes, a kisipar híve. Bíz a kisipar jövõjében és nagy szakismerettel igyekszik kimutatni, hogy nincs igaza azoknak, kik a kisipart a lassú kihalás állapotában levõ õsállatnak tekintik, mely nem találhatja meg helyét a huszadik század háztartásában. Nagy tudással és sok gyakorlati ismerettel fölfegyverkezve üzen hadat azoknak, kik nem szánnak más szerepet a kisiparnak, mint azt, hogy a gyáripartermelte cikkek javításánál hasznosítsa magát

Edvi-Illés, ki a magyar kisipar helyzetének egyik legalaposabb ismerõje, maga sem tagadja, hogy a látszat ellene szól a kisipar jövõbeli boldogulásának akkor, midõn a technika csodás vívmányaival fölszerelt gyárak versenye ellen a kisiparos a maga szerény, szegényes fegyverzetével száll harcza.

Ám ez csak látszat s igaza van a szerzõnek, mikor arra utal, hogy a gyáripar nem zárja ki a kézmûipart s ez utóbbinak föllendülése nem hadüzenet a nagytõke alkotta gyáripar ellen.

A technika újabb vívmányai mindenkor átalakító hatással voltak a környezetre s a közvetlenül érdekelt társadalmi osztályok létviszonyaira. A folyton fejlõdõ gyáripar nyomása alatt a hazai kisiparnak is át kell esnie most ilyen átalakuláson.

Hajdan a kisiparos a földhözragadt szegénység és a vagyonban dúskáló oligarka szükségletére termelt s a szerint, a mint végzete oda- vagy idedobta, szárnyaszegett kontár maradt vagy nem egyszer vagyonnal fölerõ alkotásaival az iparmûvészet színvonalat érte el.

Ezt a szerepet a kisipar többé nem töltheti be. Ma már ritkák a mûmecznások, kik a középkorban bámulatos fölvirágzásra juttatták az ötvösmûvességet és fegyverkovácsságot, a középosztály és a nép zõme pedig a gyáripar termékeivel földõzi szükségletét.

A gyárakban a gép megcsinál mindent, de munkája lelket fárasztó szürke egyformaság. A kézmûves ügyessége, leleményessége külön szint, egyéni jelleget, mondhatni lelket önt minden darabba, mely szerszáma alul kikerül. Kétségtelen tehát, hogy a kisiparnak csak az oly termelési ágakban van fejlõdésképes jövõje, melyekben az ipartermékek megadható az az egyéni jelleg, melynek megadására a tömegtermelés képtelen. Ebbõl a tételbõl természet-szerûen folyik, hogy a fejlõdésképes kisipar fogyasztóközönsége is csak a jobbmódú osztályok azon aránylag kis számára szorítkozik, mely ruházati, háztartási s egyéb szükségletének földözésénél megköveteli s meg is fizetheti az iparcikkek egyénesítését.

Nem tagadható, hogy a kisipar ezen ágai is erõsen érzik a

gyáripar és a vámközösség bénító hatását, ám az a körülmény, hogy kisiparunk a félszázadnál régibb erős verseny ellenére is nem veszítette el lába alul a talajt, arról tesz tanúságot, hogy hazánkban oly erőteljes, ellenállóképes, életrevaló kisiparos elem lakik, mely megérdemli, hogy az állam és a társadalom vállvetve támogassa és segítse keresztül azon a nehéz átalakuláson, mely nélkül nem foglalhatja el a változott viszonyok közt részére kijelölt helyet.

Ha ez az átalakulás rázkódtatás nélkül, egészséges alapon történik, úgy nem telik bele egy emberöltő s kisiparosainkban ismét erőrekap az a jómódú polgári középosztály, melyet a negyvennyolczas nagy napok szültek s melynek föntartása és erősítése elsőrangú társadalompolitikai föladat.

Ennek a föladatnak a megoldásában Edvi-Illés az új iparosnemzedék szakoktatásának reformálásától, s a mai iparosnemzedéknek a változott viszonyokba való helyes beilleszkedésétől várja a siker oroszlánrészét.

Kétségtelen, hogy ezek elsőrangú emeltyűk az átalakulás nagy munkájában, ám nézetünk szerint az idősorrendben még más jelentős tennivalónak kellene ezeket megelőzni.

Elnézést nem tűrő szigorúsággal kellene megállapítani azokat a kisipari ágakat, melyek sem nem fejlődésképesek, sem termékeik a nagyipar hasonló termékeivel nem versenyképesek. Ezeket az iparágakat könyörtelenül a kihalás jegyzékére kell vezetni. Gombkötő, fésűs, köteles, takács, sarkantyús és még több más iparágnál meg kellene tiltani a tanonczfölvételt.

Nem tagadható, hogy ez bizonyos mértékben sérelem a szabad elhatározás jogán, de bizonyára megbocsátható az államnak, ha nem enged meg, hogy adóalanyok helyett hajótörött egzisztenciákat neveljenek.

A második föladat lenne kiválogatni azokat a kisipari ágakat, melyek termelése kivált a köznép szükségletének födözésére nélkülözhetlen ugyan, de maga az iparág nem fejlődésképes. Ilyenek volnának a csizmadia, molnár, szűcs, szűrszabó, gubás, fazekas, kéménysöprőstb.

E két válogatás után fönnmaradó, fejlődésképes iparágakat azután fejleszteni kell, akár az Edvi-Illés javasolta módokon, akár egyébként.

Abból a föltevésből indulva ki, hogy az iparfejlesztés érdekében célzott intézkedések sikertelensége, sőt nem egyszer balsikere, mint az például a segélypénztárak és a rokkantsági és nyugdíjúgy kérdésében is tapasztalható, a központi vezetés hiányában szűkölködő ipartestületek tehetetlenségének tudható be, továbbá támaszkodva arra a tapasztalatra, hogy az ily vezető szerepre az ipartestületek nem alkalmasak, mert ezek csak jól-rosszul adminisztrálnak, de eszmékkel nem foglalkoznak, szükségesnek tartja a szerző, hogy a kisiparosság vezetésére hivatott, de be nem vált ipartestületek maguk is vezetőt kapjanak.

Az a vezető központi fórum, melynek helyes szervezését Edvi-Illés a kisipar jövője érdekében oly nagyjelentőségű emeltyűnek tartja, nézete szerint szoros kapcsolatba volna hozandó a kereskedelemügyi minisztérium iparfejlesztési osztályával. Nem ad ugyan szerző teljes képet erről a vezető fórumról s így annak bírálatába nem bocsátkozhatunk, de mégis azt véljük, hogy a központtal szoros, összefüggésben álló vezető-fórum ép úgy agyon lenne nyomva a bürokratizmus aktatermelő végzetétől, mint akár a tanfelügyelőségek és bizony bizony kevés ideje maradna az igazi vezetésre.

Ettől az új szervezettől várja szerző, hogy a kisiparossal való folytonos érintkezés útján pótolatnák mindaz, a mit eddig elmulasztottak. Ez a vezető-fórum megismertetné és megkedveltetné a kisiparossal a munkagépeket s módot nyújtana neki, hogy azokat részletfizetésre megszerezhesék. Az Edvi-Illés javasolta új vezető-fórumnak kellene az iparosok közt népszerűvé tenni a szakszövetkezetek, a nyersanyagbeszerző-szövetkezetek és raktárszövetkezetek eszméjét és erkölcsi és anyagi úton támogatni őket az ily szövetkezetek megalkotásában.

A mai iparogeneráció szakszerű tudásának emelésére szolgálnának az állami ipariskolák és iskolai műhelyek. De nem a mai szervezeteinkben és számukban. Az ipariskolákat nyilvános rajzteremmel és mintagyűjteménnyel kell felszerelni. Meg kell alkotni a gyűjteményt anyagokból, szerszámokból, mintákból, beszerzési forrásokból és árjegyzékekből, gondoskodni kell, hogy mindez hozzáférhetővé tétessék a kisiparosoknak. Időről-időre felolvasásokat, kiállításokat kell ott tartani s működésükben bemutatni a legújabb munkagépeket. Ha még a harmadosztályú kereseti adó aránytalan terhét progresszív adózási rendszerrel fölcserélve, a kisipart agyonnyomó adóterhen könnyítünk, úgy Edvi-Illés szerint nagyjában megszereztük azokat az előfeltételeket, melyek között a mai önálló kisiparos generáció beilleszkehet abba a rendszerbe, melyet a modern követelmények részére kijelöltek.

A munka harmadik részét az inasoktatás reformjának szenteli; a szerző. Kétségtelenül ez a fejezet a munka legérdekesebb része.

A nép legalsóbb osztálya, mely nem képes sok gyermekét eltartani, szívesen hárítja át a szülői kötelesség gondját másokra akként, hogy 12 éves fiát iparosinasnak adja.

A túlszűfolt, egészségtelen lakásban csenevész, vézna penészvirággá fejlett, rosszul táplált, a tudás legelembb fokát is nélkülöző gyermek beáll a műhelybe. Azaz, hogy a műhelybe nem, hanem csak a gazda háztartásába. Egy évig küldözgetik, mosogatásra, teherhúzásra, takarításra, gyermekápolásra stb. használják a szerencsétlen gyermeket. Ez az év még azt a kis kedvét is elveszi a szegény »lógósna«, melylyel talán kezdetben bírt volna. Ehhez járul a gazda, a gazdaasszony és a legények durva, nyers bánásmódja, mely minden jobb érzést kiöl a nyomorult inasgyermek lelkéből.

És az eredmény? A gyermek meggyűlöli mesterségét; rab-

szolgának tekinti magát és csak azt várja epedve, hogy véget érjen szenvedése és ő is legény legyen.

Ezt a nyomorúságos inaspályát évente mintegy százezer gyermek futja meg Magyarországon. Fájdalom sokkal több, mint a mennyi kellene. De hisz a kosztért való dolgozás a legolcsóbb munkabér, melylyel még Ricardo is meg lenne elégedve, lehet-e hát csodálkozni rajta, hogy a legszegényebb iparos is 4—5, sőt 10 inast is vesz műhelyébe, illetve háztartásába?

A főlzabadult inas kezébe kapja a tanonczbizonyítványt s ekkor megkezdődik a csalódások Golgotája. Túlzott igények a legény részéről, vándorlás egyik műhelyből a másikba. Két év múlva már ott van az elégedetlenek között, honnan sokszor hamis jelszavaktól félrevezetve csakhamar a munkanélküliek fölforgató táborába áll.

Az állami tanműhelylyel összekötött ipari szakiskolák számát nem lehet oly mértékben szaporítani, hogy az inasképzést teljesen azokra ruházzuk át. Gondoskodni kell tehát, hogy a műhelyi ipartanulást tegyük olyanná, hogy az a társadalom jobb elemeit is vonzza az iparospályára.

Nagy alapossággal kidolgozott tervet ad erre könyvében Edvi-Ilés, melyből itt csak a vezérlő pontokat ismertetjük.

Első volna az inaslétszám megállapítása. A segéd nélkül dolgozó kisiparosnak nem volna szabad két inasnál s minden segéd mellett további két inasnál többet fölvenni.

Ki kell kötni, hogy az inas csakis műhelyi munkákra alkalmazható.

Az értelmiség alapján különbségeket kell tenni a szakszerű kiképzésre alkalmas és erre nem alkalmas gyermekek közt és ez utóbbiakat csakis fiatal munkások gyanánt kell alkalmazni, az ipari minősítés kizárásával.

Be kell hozni az előképzettség kötelező minimumát, mely legalább is négy elemi iskolára terjedne ki. Ma az inasok 65%-a analfabéta!

Reformálni kell a tanoncziskolát, mely a mai alakjában nem felelhet meg rendeltetésének, mert ott az esti órákban nem tanulók ügyelnek az oktatásra, hanem bóbiskoló, fáradságtól kimerült alakok küzdenek az álom ellen.

A szakirányú tanoncziskolákban kell megalkotni azt az intézményt, mely legjobban megközelítse az ipari tanintézetek irányát. Úgy ebben az iskolában, mint a műhelyi kiképzésben is okvetetlen be kell hozni a minden évben tartandó szakvizsgát.

Magasabb közérdek parancsolja, hogy a tanviszony befejezésekor a tanoncztól segédképesítő vizsga követeltessék. Ennek a vizsgának a sikeréért felelőssé kell tenni az inastartó gazdát s megvonni tőle az inastartási engedélyt, ha a felelősséget nem állja. Mind e sok javaslat között társadalompolitikai szempontból ítélve első hely illeti az inasotthonok létesítését. Ez az intézmény kiveszi a zsenge

gyermeket a gazda háztartásából, megóvja a műhelymunkán kívüli egyéb foglalkoztatástól, biztosítja egészséges táplálkozását s lakviszonyait és a mi a fő, megóvja a fejlődő zsenge gyermeket a kóborlástól s a kicsapongások testet és lelket ölő következményeitől.

És ez az intézmény, úgy, a mint azt Edvi-Illés tervezi nem is kerülne sokba. Az inasotthonok egészen az egyéb fiúinternátusok módjára volnának berendezendők, a legnagyobb egyszerűséggel, de a higiéné minden vívmányának fölhasználásával. Az egyszerű ellátás olcsón állítható elő. Ha a mester erre a célra befizeti azt, a mibe neki az inastartás kerül, úgy a még hiányzó összeg, melyet a szülőknek kellene megfizetni, alig terhelné meg ezeket észrevehetőleg. Ha még az állam és a társadalom tényezőinek hozzájárulására is számítunk, úgy bizvást felvehetünk évente néhány ezer teljesen vagyontalan vagy árva gyermeket, kiért a szülői hozzájárulás czimén fizetendő összeg ez után folyna be.

Bármily okszerű és egészséges körülmények közt történjék is az inasnevelés, ennek eredményét csakhamar tönkre teheti az a szabadság vagy szabadosság, melyet a fiatal segédmunkás, főleg kezdetben fenékgig őríteni igyekeznek. Helyesen jegyzi meg tehát Edvi-Illés, hogy az iparoktatás munkája azzal még nincs befejezve, hogy a segédnek kezébe adjuk a képesítő bizonyítványt. Az ipari segédmunkásra nagyobb gondot kell fordítani, minőben eddig részesült. És pedig úgy ipari, mint társadalmi érdekből. A fiatal iparossegédet nem szabad magára hagynunk, kivált szabadsága első napjaiban nem, nehogy annak az első útja az elégedetlenek tanyájára vezessen. Az ipartestület kebelében mindenütt szervezni kell az ifjúság egyletét. Munkaversenyeket, kiállításokat kell évente rendezni a segédek munkáiból. Munkásérmekeket, okleveleket kell rendszeresíteni minden iparos helyen. Az ily érmekeket s okleveleket a társadalom minél számosabb rétegének bevonásával rendezendő ünnepségen kellene kiosztani. És végül a nélkül, hogy a czéhrendszert feleleveníteni kívánná, azt javasolja a szerző, hogy kötelezőleg hozzasék be a mestervizsga. Legyen minden vármegyében, vagy legalább minden iparkamara székhelyén mestervizsgáló-bizottság, mely előtt megjelenhessék a magát önállósítani kívánó fiatal iparos, a ki képességet érez magában, hogy a vizsga követelményeinek meg tud felelni.

Ezt az vizsgát azonban egészen másképp kell szervezni, mint a minőnek a hajdani tudákos czéhbéli atyamesterek a leendő versenytárust alávetették. A mestervizsga tárgyának szigorú pontossággal kell megállapítva lenni, pontosan körülírva az elméleti és gyakorlati szak- és általános ismeretek követelendő mértékét.

Ezzel végére ér a szerző annak, a mit az iparos generáczió nevelése és oktatása érdekében kívánatosnak tart s könyve utolsó fejezetében még csak azokat a megszívlelendő tanácsokat mondja el, melyek követésétől a fejlődésre legalkalmasabb iparágak, az asztalosság, a műlakatosság és a bádogosság föllendülését várja.

Mint ebből az ismertetésből is kitűnik Edvi-Illés, bár nem egy helyen csak vázlatosan, mintegy körvonalazva, sok életrevaló-

eszmét vet föl és sok gyakorlati útmutatást ad ebben a munkájában s minthogy az a legjobb címre, a kereskedelemügyi miniszternek van ajánlva, elvárható, hogy alkalmat nyújtanak neki vázlatos javaslatainak és terveinek részletes kidolgozására s az ipartörvény folyamatban levő módosítása alkalmával érvényesítik abból mindazt, a mit a cél érdekében üdvösnek és jónak találnak.

Edvi-Illés Sándor.

Zeneelméleti művek.

Dr. Hugo Riemann: Die Elemente der musikalischen Aesthetik. Berlin 1900. Verlag von Speman. — Dr. Molnár Géza: Bevezetés a zene-tudományba. Budapest, az Athenaeum kiadása, 1900.

Érdekes könyv került ki a Speman berlini cég sajtója alól Riemann Hugó dr. tollából ily címen: «Die Elemente der musikalischen Aesthetik». Ezzel a címmel már annyi furcsa munka látott napvilágot és az ily címet viselő művek között tartalmilag oly óriási különbségek mutatkoznak, hogy már magában ez és Riemann nevének ismert volta felhívják az esztétikus figyelmét az új műre. Tárgyának megválasztásában határozottan szerencsés a szerző. Tapintattal válogatja össze azon kérdéseket, melyek egy zenészeti tankönyvben még helyet nem foglalhatnak, az univerzális széptani munkákban pedig soha sincsenek a kellő részletességgel és alapossággal kifejtve. Egymásután tárgyalja le a hangmagasság, színezet, erő, mozgási gyorsaság fogalmát és esztétikai jelentőségét, azután a skálára, az összhangzattanra, rythmusra tér át, végre a négy utolsó fejezetben «Motívum», «Utánzás», «Ellentét», «Jellemzés és hangfestés» a formatant és a programzenét tárgyalja szerencsésen választott általános szempontokból. Ez a négy fejezet valóban élvezetes olvasmány, elárulja a nagy tudású és lelkes zenészt. Az előbbi részek azonban, különösen azon fejezetek, melyek általában a művészzettel meg a zenével foglalkoznak, nem egyebek, mint minden zenész előtt közismert fogalmaknak érthetetlen, 10—20-soros körmondatokba való bebujtatása, és az igazságnak felesleges hígítása.

Azután hihetetlen furcsaságok is fordulnak elő e könyvben. A harmónia tárgyalása majdnem oly primitív alapokon nyugszik mint Euler előtt. A szerző egész életén át nem tudott szakítani az ő abszurd »alhang« elméletével, amelyet Helmholtz szemben állandóan vitat, és nem felejt el hozzátenni, hogy Helmholtz nem bocsátkozott az ő nézeteinek czáfolatába; persze, mert Helmholtz ezt nem tartotta, nem tarthatta érdemesnek és szükségesnek. Ez az alhangelmélet itt is agyonüti az összhangzattani részt, és mindazt, ami arra van építve. A frazírozást illetőleg régebbi nézeteit foglalja össze, amint azokat »Dynamik und Agogik«-jában kifejtette, csak kevésbé érthető nyelven. Általában Riemann képtelen positive okoskodni, és még inkább képtelen objektív maradni szellemi ellenfeleivel szemben. Stumpfot állandóan félreérti, Helmholtzot pedig sehogysem érti. Szóval

a fiziológiai és fizikai ismeretek hiánya sok helyen megboszulja magát. Az esztétika tárgyalásának ez a módja, hála Spencernek és szellemi rokonainak, teljesen lejárta magát és ezért ez a könyv is csak azon részeiben értékes, ahol a zenész lép előtérbe és elfelejteti velünk a dilettáns filozófust.

Nem oly nagy igényű munka, mint az imént tárgyalt, Molnár Géza dr. »Bevezető a zenetudományba« című könyvecskéje, de annál nagyobb jelentőségű a magyar művelt közönségre. Jó nyelvezete, magyar műszavai, a tárgy helyes kiválasztása és áttekinthető csoportosítása, sőt a főkérdéseknek, általánosabb, filozófus álláspontról való megítélése jellemzi e kis kézikönyvet, melynek elterjedését felette kívánatosnak tartjuk. Címlapjáról ítélve, a szerző művét egy »Zenetörténelem«-mel szándékozik folytatni. Jól teszi. Szükség van reá. Örömmel várjuk.

(kp)

KORTÖRTÉNETI SZEMLE.

Az *összeférhetlenségi javaslatból* tehát törvény fog válni. Széll Kálmán kabinetkérdést csinált a tervezet elfogadásából és ezzel voltaképen eldöntötte a kérdést, mert kormányválságot most senki sem akarhat. A szabadelvű párt öt napi heves tusa után végre is egyhangúlag szavazott meg mindent, a minek megszavazását kívánták tőle, és semmi kétség, hogy a képviselőház is éppen úgy fog eljárni.

Sohasem csináltunk titkot belőle, hogy e javaslatnak törvényerőre való emelkedését a mi viszonyaink között súlyos hibának, vagy hogy Tisza István grófnak a szabadelvű párt utolsó értekezletén mondott szavait használjuk, nagy szerencsétlenségnek tartjuk. Nálunk azok a körök, a melyek a képviselőház összealkotásánál számba jönnek, aránytalanul kicsinyek nemcsak azért, mivel nálunk az intelligenzia már magában véve is számra nézve kisebb, mint más, szerencsésebb országokban, de azért is, mert nálunk a képviselőháznak majdnem kizárólag a *magyar* értelmiségből kell kikerülnie, már pedig a magyarság ez idő szerint az ország lakói felénél alig valamivel nagyobb. Azért veszedelmes erőpazarlás az is, ha csak tíz rátermett embert kizárunk a parlamentből. Mindamellet megahajolnánk azok előtt, kik ezen rendszabály szükségességét hangoztatják, ha bárki is képes volna bennünket meggyőzni arról, hogy a parlament függetlensége ezzel valami sokat nyerni fog. Ez azonban alig több egy szépen hangzó frázisnál. Azon ötven képviselő között, kiknek az új törvény folytán választaniok kell magánfoglalkozásuk és képviselői mandátumuk közt, legalább negyven nem azért kapta meg bankoknál s pénzüzeteknél elfoglalt állásait, mert képviselő volt, hanem azért, mert felismerték benne a képességet, hogy e téren nagyot alkothat. Gróf Tisza Istvánról, Hieronymi Károlyról, Pulszky Ágostról, Matlekovits Sándorról, Chorin Ferenczről, Lánczy Leórol, Falk Miksárol, Láng Lajosrol senki sem állíthatja, hogy őket azok a pénzüzetek, a melyeknek szolgálatában álltak vagy állanak, csak azért helyezték élükre, mert valamely választókerületnek tetszett őket képviselőkké választani, s ha az «incompatibilisek» egész listáját végignézzük, csak nagyon kevés nevet fogunk találni, a melynek viselőjéről a jogosultság némi látszatával feltehetnők, hogy ő képviselői állását fruktifikálja. A mi pedig a kormánytól való függőséget illeti, nem egy ezen férfiak közül ismételtlen bebizonyította, hogy szükség esetén a kormány ellen is képesek fellépni. Még nem is olyan régen történt,

hogy Hieronymi és Chorin hátat fordítottak egy nekik nem tetsző kormánynak, bár az intézetek, a melyeknek élén álltak, határozottan oly viszonyban álltak az államhoz, a mely az új összeférhetlenségi törvény szerint incompatibilitást fog maga után vonni.

Ne beszéljünk tehát a képviselőház függetlenségének biztosításáról, hanem valljuk be, hogy az egész összeférhetlenségi hajszának célja csak egy az uralkodó áramlattal ellentétbe jutott csoportnak a képviselőházból való kirekesztése volt. Mert vájjon véletlen-e, hogy azok, kiket az új törvény sújt, úgyszólván kizárólag azok sorából kerülnek ki, kiket szokássá vált, a liberális törekvésekkel azonosítani? Az egész ügy fejlődése ezt a felfogást alig igazolja. Az bizonyos, hogy azok az urak, kik a Bánffy-kormányt annyira tűzbejöttek, valahányszor az incompatibilitás szót hallották, nem azért választották ki épen ezt a kérdést támadásaik célpontjául, mert elvi okokból féltették a parlament függetlenségét, hanem azért, mert e kérdés alkalmasnak mutatkozott arra, hogy vele az akkori kormány támogatóinak zömét mintegy kompromittálják a közvélemény előtt. S midőn az új aera kezdetén azok, kik az »incompatibilitáseket« oly hevesen megtámadták, egyszerre a megtámadottakkal egy táborban találták magukat, az összeférhetlenségi kérdés lehetőleg szigorú szabályozása szemükben azért mutatkozott továbbra is szükségesnek, mert be kellett látniok, hogy a meddig ezek az emberek a parlamentben vagy a pártban ülnek, tekintélyükkel nemcsak aránytalanul le fogják nyomni a párt új s jóval jelentéktelenebb tagjainak súlyát, de meg fogják gátolni az ezek által képviselt eszmék diadalát is. S ebben igazuk volt. Elvitázhatatlan, hogy az összeférhetlenségi törvény szigorítása és néhány elsőrangú parlamenti férfiúnak a képviselőházból való kizárása valóban emelni fogja a másodrangú kapacitások súlyát és megfogja könnyíteni eszméik győzelmét. Nem mondjuk, hogy ezt azok, kik a törvény szigorítását sürgették, előrelátták, hogy ez volt az a szempont, mely az egész akcióban előttük lebegett, sőt megengedjük, hogy a szigorítások szószólóinak legnagyobb része őszintén hiszi, hogy a reform a parlament hasznára lesz, — de hisz az ember oly könnyen emeli meggyőződésévé és elvévé azt, a mi voltaképen csak érdeke.

A mi Széli Kálmánt illeti, nincs okunk, meggyőzéseinek szabadelvűségében kételkedni, bár e kérdésben elfoglalt álláspontja nem a szabadelvűség javára fog szolgálni. Végzetes baj volt azonban, hogy a kormányelnök rögtön kezdetben, kivált a nemzeti pártiak belépése után oly helyzetben találta magát, a hogy elődjének legbuzgóbb támogatóival szemben némi bizalmatlanságot kellett éreznie, (mely különben úgy látszik sokáig kölcsönös volt) és hogy saját legőszintébb híveit azok táborában kellett keresnie, a kiknek szabadelvűsége sohasem állt minden kételyen felül. Az önfenntartás vágya természetessé teszi, hogy ily körülmények közt Széli Kálmán is mindinkább azonosítja magát a volt nemzeti párt tagjaival és azok törekvéseivel.

Az összeférhetlenségi törvény szigorítását politikailag nem tekinthetjük egyébnek, mint egy előcsatározásnak a szabadelvű és a

reakzionárius irány között, mely egyelőre csak a körül folyt, hogy minden párt a közelgő döntő csatában lehetőleg kedvező posztitót biztosítson magának s lehetőleg kedvezőtlen ténre szorítsa az ellenfelet. Ez az előcsatározás nem a szabadelvű irány győzelmével végződött, de a vereségnek egyelőre csak taktikai jelentősége van. Ne legyen ez a vereség rossz jel a jövőre nézve.

A külföldi államok közül kötelességszerűen először *Ausztria*-val kell foglalkoznunk. Az osztrák parlament ugyan dolgozott, de valami nagyon nem erőltette meg magát. Egy kisebbrendű összeütközést csehek és németek között — mely különben igen fontos kérdések, a beruházási javaslatok körül keletkezett — Körber szerencsés kézzel elsimított, a nagy kérdésekhez azonban még nem mert hozzányúlni, sőt még a budget megszavazását sem kérte. Az, a mi az elmúlt hónapban is legjobban érdekelté az osztrák körvéleményt, a trónörökös következetes állásfoglalása volt a legtúlzóbb klerikalizmus mellett. Ha Ferencz Ferdinánd főherczeg csak arra szoritkozott volna, hogy a katolikus iskolaegylet védnökségét elvállalja, ezt egy elhamarkodott lépésnek lehetett volna nevezni, a melynek jelentőségéről tán magának a trónörökösnek sem voltak tiszta fogalmai. De azóta a klerikális lapok világgá kürtölték, hogy a trónörökös a legobszurusabb klerikális hecc-lapok egynémelyikét támogatásában részesíti és egyébként is élénk részt vesz a klerikálisok törekvéseiben, úgy hogy a klerikálisok már feljogosítva érzik magukat arra, hogy a trónörököst egészen a magukénak tekintsék. Úgy látszik, hogy a trónörökös házassága, mely őt intim összeköttetésbe hozta oly feudális körökkel, kik az osztrák politikában tevékeny részt vesznek, már kezdi éreztetni káros hatásait. Végtelenül sajnálatos, hogy senki sem bír elég befolyással, hogy felvilágosítsa a trónörököst arra vonatkozólag, mily kevéssé felel meg jelenlegi magatartása magas közjogi állásának és mily veszélyes következményekkel járhat, hogy magát egy politikai pártnak mintegy vezetőjeként engedi feltüntetni. Baj volna, ha a trónörökös azt a szerepet akarná elvállalni, melyet Artois gróf XVIII. Lajos uralkodása idejében játszott — ez a példa semmiképen sem biztató.

A *német* császár pár minisztert küldött penzióba, mert jelenlegi kedvencz tervét, a csatornajavaslatot, nem tudták keresztülerőszakolni az agrárius köröknek csökönös ellentállása mellett. A miniszterválságnak azonban mélyebb okai is vannak. Tulajdonképen előrelátható volt már akkor, mikor Bülow gróf a múlt év október havában a birodalmi kancellár és porosz miniszterelnök tisztjét átvette. Csak a chinai ügyekkel való elfoglaltsága gátolta meg abban, hogy már akkor egységes kabinetet alkosson. Bülow, ki különben is meglehetősen kevéssé volt járatos a porosz belpolitika labirintusában, egyelőre tehát meglehetősen a külügyek szoritkozott s a porosz belpolitika vezetését Miquel pénzügyminiszterre bízta, ki egyike a legkiválóbb *stréfrer*-eknek, kiket a történelem ismer. Fényes tehetségei elvitázhatlanok, de mivel pártállását évtizedenként, nézeteit és meggyőződéseit pedig évenként a szükséghez képest esetleg többször

is — megváltoztatta, és egyszerre háromfelé is kaczérkodott, végre is sikerült neki, az összes pártok legteljesebb bizalmatlanságát föl-idéznie. Ez okozta végre bukását is, mely Poroszországnak némileg állandóbb, következetesebb politikát helyez kilátásba. Miquellel együtt nyugalomba vonult Hammerstein földművelési és Brefeld kereskedelmi miniszter is. A pénzügyminiszteri tisztelet, mely jelenleg nem nehéz, mert Miquel valósággal fényes állapotban hagyja utódjára a porosz pénzügyeket, Rheinbaben eddigi belügyminiszter veszi át, ki régebben Miquel egyik legkedvesebb munkatársa volt; helyébe az eddigi elsassi helytartó, Hammerstein báró lépett. A földművelési miniszter tisztségét Podbielski eddigi postaminiszter foglalta el, ki Bülow grófnak gazdasági programja keresztülvitelében (hosszú lejáratú kereskedelmi szerződések a mezőgazdasági vámok mérsékelt felemelésével és a víziutak kiépítése) hű segítőtársa lesz. Ugyanez áll az új kereskedelmi miniszterről, a liberális Müller-ről. Postaminiszter a birodalmi postahivatal egy magas tisztviseelője, Kraetke lett. A miniszterválság a porosz kormánynak kétségtelenül némileg szabadelvűbb szintet adott.

Franziaországban a jövő évi választások kezdik előrevetni árnyékukat. Waldeck-Rousseau-kabinetjének két ellenfele, Méline és Poincaré már zászlót bontott. Méline a közte és Waldeck Rousseau közt fennálló ellentétet a következő jelszóban foglalta össze: «harcz Waideck-Rousseau-ék és Millerand-ék köztársasági jakobinismus ellen, harcz az igazi szabadság és haladás szabadelvű köztársasága mellett.» Méline-nek a Dreyfus ügyben követett magatartása azonban joggal kételyeket kelthet fel arra vonatkozólag, hogy mennyire megbízható az Ő «szabadelvű köztársaságának» liberalismus. A Méline által a jelenlegi minisztérium ellen tett kifogások főleg abban állanak, hogy ez a minisztérium társadalmi téren felidézte a munkások harczát a munkaadó ellen, s hogy az egyesületi törvény által vallási téren háborút idézett fel polgárok és polgárok közt. Ez szerinte jakobinus politika, mely az igazi szabadelvűséggel nem fér össze. A jövő programjára vonatkozólag Méline különben teljesen ugyanazon formulákat használja, mint Waldeck-Rousseau. De ez nem baj. *Si duo faciunt idem non est idem* és Méline nem lesz nagyon skrupulózus abban, hogy azt is megtámadja, a mit önmaga akar, ha ezzel Waldreck-Rousseau-nak árthat. A fobaj Méline szemében kétségkívül az, hogy Waldeck-Rousseau nem átalotta, inkább a Millerand-féle szocialistákra támaszkodni, mint a Méline-féle «liberálisokra», s ez a pont, melyben Poincaré-val is találkozik, de míg Méline a reakzionárius jobb oldalt hívja fel a küzdelemre a kormány ellen, addig Poincaré a jelenlegi kormánypártnak nem szocialista elemeit akarja a szocialisták ellen feltüzelnéni és a Waldeck-Rousseau-Millerand-féle kabinettől elidegeníteni.

Törökország jónak látta, hogy az elmúlt hónapban az európai hatalmakkal kissé összetűzőn. Az idegen hatalmasságok tudvalevőleg Törökországban azt az előjogot is bírják, hogy egyes városokban saját postahivatalokat állíthassanak fel. Ez csak természetes, ha a török hivatalnokok megbízhatlanságát és gyarló képességeit vesszük tekintetbe, valamint azt a körülményt is, hogy a török posta rendes

hajójáratokkal nem rendelkezik, úgy hogy valóságos mohamedán türelem kell hozzá, ha az ember egy a török posta útján továbbított levele megérkezését meg akarja várni. Egy szép napon, május ötödikén, azonban a török hatóságok meggondolták magukat, eszükbe jutott, hogy a posta a regáliákhoz tartozik és egyszerűen lefoglalták az idegen postahivatalok címére érkezett postai csomagokat. A konstantinápolyi diplomáciai testület azonnal erélyes lépéseket tett s ezek eredménye volt, hogy a lefoglalt postai küldeményeket kiadták, de mivel egyes postaszákokon a pecsétek fel voltak törve, a diplomáciai kar megtagadta átvételüket, mire a török hatóságok a maguk részéről megtagadták a külföldre szánt postai küldemények továbbítását, a hatalmak képviselői pedig viszont lefoglaltak egy csomó Törökországnak szánt postai küldeményt, mely egy Lloyd-hajón érkezett meg. Előrelátható volt, hogy a törökök, kiket e lépésre valószínűleg csak a rendőri kémkedés vitt, (tényleg közvetlenül a lefoglalás után 10 ifjú török ellen súlyos ítéleteket hoztak), végre is engedni fognak. Egy ideig úgy gondoskodtak a postai közlekedés fenntartásáról, hogy valamely követségi futár személypodgyászként viszi a határszélíg a postai küldeményeket, de két hét múlva a török hatóságok megengedték, hogy a postai forgalom a régi úton ismét felvéssék. Most már csak holmi elégtételről kell gondoskodni, melylyel Törökország a hatalmaknak tartozik.

Bulgária Grekow volt miniszterelnök személyében egy kiváló államférfiát veszttette el, pár hónappal azután, hogy Stoilow volt miniszterelnök is jobblétre szenderült. A Karawelow-kormányuk úgy látszik sikerült, magának a macedon-bizottságban némi befolyást biztosítania, erre vall legalább az a körülmény, hogy a macedon kongresszus a vizsgálati fogságban levő Sarafow-ért egy ujját sem mozgatta meg s helyibe a jóval mérsékeltebb Mihaileanut választotta meg a bizottság elnökének. Remélhető, hogy Mihaileanu szakítani fog a macedon-bizottság hagyományaival s orgyilkosságok nélkül fog politizálni.

Szerbiát csalódás érte, — a várt trónörökös nem fog megszületni. A botrányokról, a melyeknek Belgrád ez alkalommal újból színhelye volt, nem szólunk. Akár azoknak van igazuk, kik tudni vélik, hogy Draga királynő férjét rá akarta szedni s idegen gyermeket akart trónörökösnek becsempészni, akár azoknak, kik szerint Draga királynő maga is egy hysterikus személyeknél gyakran előforduló tévedésnek esett áldozatul — Szerbia és annak királya, kinek intím dolgai a legbotrányosabb formában Európa mulattatására szolgálnak — mindenesetre sajnálatraméltók.

Budapest, 1901. május 24.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG.

A *Társadalomtudományi Társaság* április 19-én vitaülést tartott, melynek tárgya volt dr. *Hajós Lajos* »*Az egészség társadalmi védelméről*« szóló, az április 12-iki felolvasó ülésén tartott előadásának megvitatása. Az előadást magát egész terjedelmében fogjuk közölni. A vita a következőleg folyt le:

Major Ferencz orsz. képviselő: Hatalmas gondolat az, a mely az előadó úr előadásán végigvonul, hogy a társadalom munkaerejét lehetőleg fokozzuk, megvédjük és így a társadalom egészséges tevékenységét az állam boldogulására minél fokozottabb mértékben felhasználhassuk. Hiszen épen a munkának az erőssége: ez a kifejezése mindannak a társadalmi erőnek, a mely úgy befelé, mint kifelé érvényesül. Teljesen magamévé teszem ennél fogva úgy azt az osztályozást, a melyet az előadó úr tett, mint azon kötelezettségek megállapítását, a melyet különösen a szabad társulásra vonatkozólag jelzett; ezek mind igen helyes mederben mozognak és kívánatos is, hogy az ezen irányban való munkálkodás a társadalom minden tényezőjénél minél nagyobb tért hódítson, sőt kívánatos, hogy tért hódítson ne csak az egyesületi életben, hanem majdan a törvényhozásban is. Hiszen ma az egészségügyet jóformán csak akkor karolják fel, a midőn pillanatnyilag nagyobb veszteségek vagy veszélyek jelentkeznek, sőt egyes esetekben, a társadalom egyes egyedeit vagy egyes családjait tekintve, a jótékonyság gyakorlása is csak a végszükségben jelentkezett és nem akkor, a mikor még meg lehetett volna akadályozni azt, hogy a baj bekövetkezzék. Ez az egyik főoka annak a sok és nagy nyomornak, a melyet magunk körül látva, csak úgy kapkodunk az eszközök után, hogy azt legalább enyhítsük. De ezek az eszközök, sajnos, mindenütt elégtelenek és oly labirintusba kerülünk, a melyből kijutni nem lehet. Pedig minden téren, minden osztálylyal szemben és minden irányzatnál a prophylaxisra kellene a súlyt helyesni és rajta kellene lenni, hogy az a sok baj, a mely nálunk annyiféle alakban jelentkezik, már gyökerében orvosoltassék.

Nem akarok a részletekbe belemenni. Csak egy pontra legyen szabad rámutatnom, a melynek tekintetében összes eddigi igyekvésünknek alaposan irányt kell változtatnia és ez a lakásviszonyok kérdése. Hiszen az a valósággal börtönszerű élet, a melyet e téren nem csak a fővárosban, hanem sok helyütt még a vidéken is, nem csak a munkásosztálynál, hanem a tisztviselői osztálynál is találunk, egymagában elégséges arra, hogy megakadályozzon minden egészséges

tevékenységet, hogy megbénítsa az emberi szervezetnek család, társadalom és haza érdekében kifejtendő munkásságát. Felette kívánatos- tehát, hogy az e kérdés helyes megoldására irányuló mozgalom minél nagyobb hullámokat verjen; s azért azt az egyesületet, a melynek körébe ily üdvös tevékenység szálai nyúlnak vissza, csak üdvözölhetem.

T. barátom utolsó indítványára nézve ma még teljes egészében véleményt nem formálhatok. A kérdés hordereje, a mint maga a t. előadó úr is igen helyesen hangsúlyozta, sokkal nagyobb, sem hogy azt rövid öt percznyi magyarázattal teljes mértékben megvilágítani lehetne. Az indítvány nézetem szerint még kidolgozásra vár, hogy azt igazán alaposan el lehessen bírálni. Az eszme maga, hogy a szabad társulási elv az egészség megvédésében diadalra jusson, igen helyes és igen szép, de épen ezért megérdemli ez az indítvány, hogy külön tanulmány és vitatkozás tárgyává tétessék. Magát az eszmét azonban, ismétlem, lelkemből üdvözlöm. (Éljenzés.)

Zigány Zoltán: Az előadó értekezésében abból indult ki, hogy a betegség először is munkavesztést okoz, másodsor a társadalomra bizonyos közveszedelmet rejt magában s harmadsor mint népritkítő tényező működik. Ezen helyes kiindulópont daczára azonban az előadó tisztán az orvos szemével nézte ezt a kérdést s nem mutatott rá eléggé a praeventio fontosságára. Pedig a felette rossz lakásviszonyok^ a rossz táplálkozás, a gyári törvények hiánya, s ennek folytán az. egészségtelen műhelyek poros levegője valóságos melegágyai az összes-betegségeknek. A betegség folytán előálló munkavesztés nem csupán magángazdasági, hanem közgazdasági veszteség, mert hiszen kevesebb munkaerő kevesebb terméket produkál. Bizonyos elismeréssel nyilatkozott az előadó a főváros szegénybeteggyéről. Hát ez egy- általában nem olyan rózsás. Hiszen, hogy az ember Budapesten jó levegőt szívhasson, ahhoz vagyonos embernek kell lennie; ahhoz meg, hogy meg is fürödhessen, határozottan gazdag embernek kell lennie, daczára annak, hogy talán Európában nincsen város, melynek annyi jó forrása lenne, mint Budapestnek. Nincs egészen igaza az előadónak az alapok tekintetében sem. Szerinte az alapok sokkal jobban biztosítják az ilyen intézmény fennmaradását, mint az adományok, mint a társadalomnak időszakai érdeklődése. A dolog azonban ellenkezőleg úgy áll, hogy az ilyen személyes utánjárást igénylő ügyekben az alapok sokkal kevésbé biztosítják a prosperálást, mint a társadalom hozzájárulása. Az alapoknak a társadalommal szemben itt olyan szerepük van, mint a milyen szerepe van a magántevékeny- séggel szemben a hitbizományoknak. A mi magát az indítványt illeti, nagy kérdés, vajjon belemennek-e ebbe a gyógyító faktorok is. Rájuk nézve ugyanis ez a jövedelem csökkenését fogja jelenteni. Maga a gondolat tehát szerencsés, de annak gyakorlati keresztül- vihetősége kérdéses.

Pulszky Ágost: Ha senki szólni nem kíván, úgy bátor leszek a vitatott kérdéshez a magam részéről néhány megjegyzést tenni.

Kétségtelen, hogy újabban bekezdni látni az állam, hogy a betegségekért sok tekintetben felelős s sokkal többet kötelessége e

tekintetben tenni, mint a mennyit a régibb teoria és praxis szerint eddig cselekedett. Ma már a direct intézkedések köre pl. a ragályok megelőzése tekintetében és más egyebekben mindinkább súlyosabban nehezedik az államra. A közegészségügy újabb időben az önkormányzati tevékenységből mindinkább az állami tevékenység körébe megy át, mert meggyőződünk arról, hogy az önkormányzat helyesen csak azon ügyekben érvényesíthető, a melyek tényleg helyiérdekűek. Az állam szerepe tehát e tekintetben folyton növekszik. Legelőször is a szegényügy terén látja szükségesnek az állam a kellő intézkedések megtételét, a mely intézkedések azonban messze túlhaladják a szegény osztályok kereteit. Az a megkülönböztetés ugyanis, a melyet a t. előadó úr a vagyonosok, relatíve szegények és szegények egészségügyi rendszere között tett, csak a városokat illetőleg áll, a hol bo alkalom és mód van válogatni az orvosok tekintetében és a hol az orvosi tevékenység is különböző irányban fejlődik ki, de nem érvényesíthető a vidéki területeket illetőleg különösen nálunk, a hol a vidéki szervezet kisebb-nagyobb községek nagy tömegéhez és nagy falusi területekhez van kötve. Ott nincs mód úgy különválasztani a különféle osztályok tevékenységét, annál kevésbé, mert az orvosok fizetése is nagyrészt hatósági. A főkérdés, a mint arra az előadó úr helyesen rámutatott, a relatíve szegény osztály orvosi segélyét illetőleg forog fenn. Az egyletek tekintetében tényleg sok aggály merült fel, egyrészt a tekintetben, hogy az egyletek útján nyert segély nem felel meg nemcsak a kívánalmaknak, de talán az áldozatoknak sem, másrészt abban az irányban, hogy az orvosok nagyrésze is elégedetlen azzal a helyzettel, a mely ez által teremtetik. Azért is károsok az egyletek, mert elkényeztetik az embereket a betegség esetén hozandó áldozatokra nézve. Az előadó úr tehát más szervezetet indítványoz, a melynek tevékenysége iránt én csak azért táplálok aggodalmat, mert mint minden önkéntes, önműködő szervezet, ez is rendkívüli intelligenciát kíván meg úgy a hozzájárulók, mint azok részéről, a kik mint orvosok, gyógyszerészek segélynyújtásra vannak hivatva. A terv keresztülvihetősége tehát egyrészt attól a mértéktől függ, a melyben a gyógyító faktorokat meggyőzni sikerül, hogy tevékeny hozzájárulásuk ilyen alakban kellő jutalmat is fog nyerni és nem teremti meg azt a monopóliumot, a melyet épen a mostani egyleteknél perhorreskálnak, másrészt a közönség azon meggyőződésétől, hogy az orvosi segély csakugyan megéri azt az előre nem is pontosan megállapítható áldozatot, a mely tőle igényeltetni fog. Ezt a két dolgot kell megértetni egyfelől a közönséggel, másfelől a gyógyító faktorokkal.

Hajós Lajos dr. megjegyzi, hogy az általános praeventív, prophylaktikus intézkedések hiányosságával előadásában behatóbban azért nem foglalkozott, mert nem a társadalmi önvédelem ezen részét tűzte ki előadása céljául. A szegénysegélyt az állam direkt tevékenységi körébe utalta, még pedig azért, mert a legtehetségesebb, leggazdagabb ember sem képes saját hatáskörében az általános egészségügyi viszonyokat megváltoztatni.

A mi Zigány megjegyzéseit illeti, szóló kijelenti, hogy igenis

meg van elégedve a mi szegénységünkkel és általános higiéniai intézkedéseinkkel, de abban az értelemben, hogy ezen egészségügyi intézkedésekben *alapvető* megtévelyedés egyáltalában nincsen. Az állam ismeri jól feladatait; a mit tesz, azt helyes irányban cselekszi, de nincsen meg a kellő anyagi ereje. Ezzel szemben pl. abszolút megtévelyedés képezi az egyesületi sistéma alapját. Ezeknek céljává ugyanis egész önkéntelenül nem az egészségvédelem, hanem az lesz, hogy ezek az egyesületek úgy, a hogy prosperáljanak. Hasonlatosság van a jótékonyági alapok és az egyletek között főleg a kezelést illetően. (*Helyeslés*)

Arra a kérdésre, remélhető-e, hogy az orvosok mostani nagyobb jövedelmükről le fognak-e mondani, a válasz az, hogy itt egy tévedés forog fenn. Lehetetlen ugyanis, hogy megmaradhassanak a régi egyesületek és ezekkel konkurráljon egy országosan szervezett öngéelyezés. De ha egyszer a most lekötött holt erő felszabadul, a mely ma olesó tagdíjak ürügye alatt látszólag az egészség érdekében, tényleg azonban más érdekekből funkcionál, akkor oly nagy tőke szabadul fel, a mely busásan rekompenzálja majd az orvosokat. Különben is az orvosi rend egészében véve olyan nívón áll, hogy ezen humánus rendeltetésének képes lesz és akarni is fog megfelelni. Azért a gyógyító faktorok: az orvosok, a gyógyszerészek is szívesen járulnak majd hozzá ahhoz a látszólagos anyagi veszteséghez, ha ezzel szemben az általános megélhetési viszonyaiknak javulása biztosíttatik számukra. Ma ugyanis az orvosi foglalkozás absolute alkalmatlan a megélhetés biztosítására s éppen ebből a szempontból káros a hamis alapokra fektetett egyesületek működése. Ezek az egyesületek becsületesek, de megtévelyedettek. Mindenütt a legbecsületesebb tendenciákat látjuk, de hamis irányban vannak az erők beállítva. Főleg ezért szükséges tehát akár a felvetett, akár más helyesebb elvek alapján a relatíve szegény osztályok társadalmi önvédelmének rendezése, mert a társadalmi öngéelyezés mai formájában, a mai sistéma mellett az orvosok az egészség védelmét csak vállalni képesek, de teljesíteni nem. (Élénk helyeslés.)

A *Társadalomtudományi Társaság* május 4-én a Mérnök-és Építészegyletnek ez alkalomra nagy előzékenységgel rendelkezésre bocsátott helyiségeiben rendkívül látogatott közgyűlést tartott, a melynek egyedüli tárgyát a Társaság alelnöke, dr. *Pikier Gyula* ellen intézett támadások képezték. Az ülésen elhangzott felszólalásokról a következőkben számolunk be.

Elnök: T. teljes gyűlés! A társulat számos tagjának indítványára, de a magam személyes kezdeményezésére is bátor voltam a mai közgyűlést összehívni azon támadások következtében, a melyek más helyütt kifejtett működése következtében társaságunk alelnökét, *Pikier Gyulát* érték. Miután meg vagyok győződve arról, hogy e támadások által épen a tanszabadság és a meggyőződés szabadsága

van legmélyebben érintve, nem bocsátkozom részletesen sem Pikler tanainak vizsgálatába, sem e támadások természetének és minőségének jellemzésébe, hanem csak azt jegyzem meg, hogy bármily nézeteket valljunk, bármily tanokat hirdessünk, azokban az érzelmeinkben, a melyeket a magyar haza, a magyar alkotmány s azon ország szabadsága iránt táplálunk, a melynek védelme alatt itt összegyűltünk, teljesen összhangzatosak vagyunk igen t. alelnökünkkel. (Élénk helyeslés.)

Midőn ezeknek elmondása után most az ülést megnyitom, megemlítem, hogy a budapesti egyetemi tanár urak részéről, dr. Concha Győző a napirendet megelőzőleg szólni kíván.

Dr. Concha Győző: Úgy a magam, mint t. tanártársaim: Láczy Gyula és Balogh Jenő nevében a napirend előtt egy kijelentést vagyok bátor tenni. Mi mindannyian a tan- és kutatási szabadság alapján állunk s mélyen meg vagyunk győződve lelkünkben, hogy a szellemi szabadságnak hazánkban különös védelemre van szüksége, mert kicsiny, felekezeti, nemzetségleg és társadalmilag erősen tagolt nemzet lévén, a szellemi szabadság ezen különböző tagozatok által amúgy is már természetesen korlátok közé van szorítva. Ennélfogva védenünk kell azt az egyetlen helyet, az egyetemi tanszéket, a hol sem párt-, sem felekezeti, sem osztály befolyások nem érvényesülnek. (Élénk helyeslés.) Ha ezeknek kijelentése daczára nem veszünk részt ezen mai közgyűlésnek sem tárgyalásában, sem határozathozatalában, annak oka az, hogy ezzel az ügygyel esetleg azon a helyen leszünk kénytelenek foglalkozni, a hol különös hivatásunknál fogva azzal foglalkozni tartozunk. (Élénk tetszés és helyeslés.)

Dr. Gratz Gusztáv titkár jelenti, hogy dr. *Schneller* István kolozsvári egyetemi tanár levélben, dr. *Tegze* Gyula kecskeméti jogakadémiai tanár pedig táviratban mentették ki távolmaradásukat.

Dr. Schneller István levele így hangzik:

Igen tisztelt Titkár Úr!

Ha valamikor, úgy holnap szeretnék a Társadalomtudományi Társaság közgyűlésén részt venni, hogy a magam részéről is kifejezést adjak a feltétlen tanszabadság elvének, melyet még egyházi szolgálatomban is mindég nyíltan vallottam.

A dogmatismus, épp úgy a politikai, mint az egyházi, nehezedett még a XIX. század első felében is Tudományegyetemünkre. Eötvösünk megértette a fejlődve haladó kornak, éppen az egyetemi ifjúságunk által akkoriban hirdettetett követelményét: s ma ugyancsak bizonyos egyház és állammentő körök jelszavát követő ifjúságunk ugyanazon szabadságot kívánják tetszetős pajzs mögé bújva — megtámadni és az egyetemen a jobb jövő felé haladó scholarum et magistrorum universitásában, mely a tanszabadság elvére van alapítva, gyökerében megsérteni.

A középkor a stúdium generáléban egy egyenragú hatalmat látott a világi és az egyházi hatalom mellett; s midőn a sötét kor megakartta e kettős oldalról támadni a generálé stúdium önállóságát, emez védte magát a lehetőség

szerint. A mi felvilágosult századunk e sötét irányban kíván haladni?!

Szívem mélyéből örülök a fölött, hogy a Társaság felveszi a tudomány egyetem zászlaját, és kifejti majd, hogy valamint általában a tudomány, úgy nevezetesen a társadalmi tudomány nem azért van, hogy a létező állapotot glorificálja, hanem azért, hogy azt megértse. Midőn pedig a létezőt megérteni kívánja a tudós — lehetetlen, hogy tapasztalatai, összehasonlító gondolkozása és gondolkozva és tapasztalva megalakuló értékékképzetei alapján ne tűnjön fel conceptios elméjében a haladás elvével járó jobb jövőnek, egy ideálnak képe, a melyet hirdetni éppen professiója, s mely felé a jelent fejleszteni férfiúi munkájának büszkesége.

Az igaz tudóst, az igaz profeszort, a pusztában kiáltó szónak sorsa nem zavarja; hisz nem önmagát hirdeti, hanem az igazságot, a melynek erejében és győzelmében bízik.

Gyáva és sajátos hivatását félreértő ifjúság az, a mely az ő sajátos tudatától eltérő nézetektől fél. Hisz ha erős alapon nyugszik meggyőződése, majd legyőzi az eltérőt: s sajátos hivatása nem lehet az, hogy behálózza magát a köztudattal adott szellemi körbe, hanem az, hogy szabad vizsgálódás és kutatás tárgyává tegye az örökölt szellemi javakat és komoly munkában önállóan mással összehasonlítva jusson el egy oly világnézetre és elméletre, a mely vezesse őt nemzete jobb jövőjét művelő munkájában.

Ha ezen szomorú incidens éppen a tanszabadság értékének tudatát világosabbá teszi az annyira tekintélyek után induló köztudatban: úgy ezen szomorú esetnek gyümölcse jó! Adja ezt a minden jónak és igaznak kútfeje!

El kellett mondani, a mi szívemet napok óta nyomja.
Szívélyesen üdvözlí

Kolozsvárt, 1901. máj. 2-án

őszinte barátja

Dr. Schneller István.

Dr. Somló Bódog: kiemeli, hogy azok között a támadások között, a melyek Pikler Gyulát a legközelebbi napokban érték, a legsúlyosabbnak látszó az, hogy megsértette a *közérzületet*. Az a tény, hogy valamely filozófiai tan érzelmeket sért, magában véve még nem jelenti sem azt, hogy az a tan rossz, sem azt, hogy az a tan jó, hanem jelenti azt, hogy ez a tan új. (Helyeslés.) A tudomány nagyobb mérvű haladása rendszerint ilyen érzelmi ellenkezésre talál még akkor is, ha nem is a morál, a vallás, nem is a jog, a társadalom kérdéseiről van szó, mert hisz érzelmi ellenkezést szült az a felfedezés is, hogy e föld forog. Még napjainkban is bizonyos fokú érzelmi ellenkezést szül az a tan, hogy az ember nem egyéb, mint egy fejlődési menetnek egy foka és sokak érzelmeit sértjük, ha az ember származását a természettudomány világosságánál mutatjuk be. Még sűrűbben találkozunk ilyen példákkal a morálfilozófia terén.

Ez a filozófia régi tragikumája Sokrates óta, de példa erre a modern Magyarország talán legnagyobb alakja, Széchenyi István is, a kinek Grünwald Béla után talán Pikler állította a legszebb irodalmi emléket könyvének, abban a nagy fejezetében, melyben minden más irónál mélyebben, pszichológiailag és filozófiailag világitotta meg az ő működését. Azt írja Grünwald Béla «Az új Magyarország» című munkájában, hogy: «Széchenyi könyveit nem egy megyében nyilvánosan elégették. Általában rossz hazafinak tartották, és mikor 1837-ben Béla fia született, egy főúr arra a nyilatkozatra fakadt: Adja az Isten, hogy jobb hazafi legyen, mint az apja.» Szóval a közérzülettel való ellenkezés nem olyan nagy bűn, legkevésbé pedig az egy filozófusnál, a ki rendszerint mindig szemben találja magát a közfelfogással, mihelyt nagyobb lépést tesz előre. Minden valamirevaló filozófusnak vissza kellene utasítani azt a katedrát, melyet olyan feltétellel adnának át neki: szabadon hirdethetsz mindent, a mi régi, köztudomású, együtt üvölthetsz a tömeggel, csak azt nem hirdetheted, a mi még nincsen általánosan elfogadva, a mi ellenmondásra talál. Csakis az olyan ember, a ki nem szokta gondolatait végiggondolni, a kinek lelkében soha sem küzdött a kétely azokkal a hagyományos felfogásokkal, a melyeket legelőször beléoltottak, a ki mindig meg volt elégedve azokkal a tanításokkal, a melyeket először hallott s a kiről egészen bizonyos, hogy — ha véletlenül más tanokat hallott volna, azokkal is épp úgy meg lett volna elégedve, kiálthat segítségért akkor, mikor az ő érzelmeivel ellenkező tanokat hirdetnek. Ellenben az, a ki végigszenvetde azt a nagy keserűséget, a melyet mindenki érez, mikor kutató esze kiüzi abból a gyermekded paradicsomból, melyben minden tiszta és egyszerű, határozott és világos, a ki tépelődés, kínos vergődés és önálló gondolkozás útján szegődött valamely filozófiai világnézet hívévé, azt ezek a lelkében dúlt küzdelmek türelmessé teszik minden ellenkező filozófiai meggyőződéssel szemben. (Elénk tetszés.) Ez a kérdés a szóbanforgó kérdésnek súlypontja, mert az, hogy igazak-e azok a tanok, melyeket Pikler hirdet, vagy nem, nem lehet egy társaság szavazata elé tartozó kérdés.

Ugyancsak téves felfogás az is, mintha azok a tanok, a melyekről ezúttal szó van, Piklernek eredeti tanai volnának. — Piklernek kétségtelenül nagy eredetisége és jelentősége nem ezekben, hanem bizonyos lélektani kiinduló pontokban, a társadalmi jelenségeknek ezekből való dedukálásában áll. A vallás és a hazafiság kérdéseire nézve Pikler nem is állított fel új tanokat. A hazafiságra vonatkozó tanításai körülbelül abban kulminálnak, hogy a nemzet nem végeleges, utolsó stádium, nem betetőzése az emberiség fejlődésének, hanem, hogy a nemzeti fejlődés, a nemzeti tagoltság stádiumára következni fog egy magasabb fejlődési szak, az emberiség egyetemes szervezkedésének stádiuma. Németország eléggé fegyelmezett ország, de azért Németország egyetemi tanárainak bizonyára több, mint fele, de legalább is fele, egyetért e tekintetben Pikler Gyulával. Különböznem lehet jobb példára hivatkozni, mint hazánkra. Egész generációja azoknak ül immár a bíróságoknál, a törvényhozás termeiben, a miniszteri hivatalokban, kik ezeket a

tanokat hallgatták e társaság jelenlegi elnöke, Pulszky Ágost szájából. (Zajos éljenzés.) és senki sem foghatja rá erre a nemzedékre, hogy hazafiatlan tanokat vallana, hogy erkölcsében meg volna romolva.

Nem áll tehát, hogy nem volna szabad érzelmeket sérteni, de nem áll az sem, hogy Pikler Gyula az érzelmekek sértésében, ebben a minden filozófusnak megtámadhatatlan szabadságában, oly messze ment volna, hogy tanai valami különös hazafiatlanság, vagy vallástalanság színében tűnhetnének fel. A mennyiben pedig új utakon jár és a közfelfogással szembeszáll, ezt tudományos türelemmel és tisztelettel kell fogadni. (Hosszantartó, élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Dr. Schulek Géza csak azért emel szót, hogy a jog gyakorlati alkalmazói köréből is hangozzék fel beszéd, s hogy ilyen minőségben a maga és számos e pályán lévő nevében kijelenthesse, hogy örömmel üdvözli azt a mozgalmat, a mely itt megindult a végett, hogy megvédje az emberi jogok azon legszebbikét, a mely szerint mindenki a valósághoz híven kifejezheti a maga igaz meggyőződését, a nélkül, hogy ezért őt bármiféle támadás érhetné. (Helyeslés.)

Dr. Jászi Oszkár örömmel konstatálja, hogy a gondolat- és tanszabadság nyomatékos kiemelése — mint a Pikler-ügy főszempontja — általános lelkesedéssel találkozott e társaságban. A társaság elnöke részéről ez csak természetes, hisz ő szellemi apja hazánkban annak az iránynak, mely most oly fanatikus üldözésben részesül; még megnyugtatóbbak *Concha Győző* szép és nemes szavai, melyekben az ellenkező filozófiai iskola táborából tört lándzsát a gondolatszabadság mellett, mely kérdésben különben a társaság és szóló sokkal közelebb áll hozzá, mint Pikler Gyulához. Felszólalásának czélja annak a kifejtése, hogy a gondolat- és tanszabadság feltétlen megkövetelése nem szürke theoria, hanem maga az eleven élet. A gondolatszabadság az erkölcsi milieu oxigénje, a mely nélkül szellemi élet nincsen. (Élénk helyeslés.) A múlt idők theokratikus despotiáit vizsgálva, a legkülönbözőbb meggyőződésű és érzelmű tudósok kimutatták, hogy ezekben az alakulatokban a haladás lehetősége ki van zárva. De nem kell a messze múlt időkbe menni bizonyítékokért. Több évszázados fejlődés eredményét, tanulságait figyelhetjük meg korunkban az állami és társadalmi hanyatlás azon csalhatatlan tüneteiben, melyeket Európa azon államai mutatnak, melyek legnagyobb mértékben állottak a klerikalizmus uralma alatt: Spanyolország, Portugália, Olaszország, Franciaország, Lengyelország és Ausztria.

A *race-theoria*. emberei ezen tényekkel szemben hiába fognak a román-faj úgynevezett tragédiájára hivatkozni, hisz a legkülönbözőbb nemzetiségek szerepelnek az előbbi névsorban. (Zajos helyeslés.) Különbösen is a történelem nem ismer ilyen indokolatlan tragédiákat. A mi ezen országokat a hanyatlás lejtőjére vezette, az a klerikalizmus pszichológiája. A klerikalizmus bizonyos dogmák sértettségén alapul. Létének feltétele tehát, hogy elnyomni igye-

kezzék minden olyan eszmeáramlatot, mely ezen dogmákkal ellentétes. És tényleg a történelem mutatja, hogy minden új irányzatot üldözőbe vett, mely ama dogmák helyére tudományos igazságokat akart helyezni. (Élénk helyeslés.) Egyként üldözte a reformációt, a humanizmust (bár ezt kezdetben még hedonistikus irányzatánál fogva felkarolta), mint a természettudomány minden nagyobb eredményét. Innen támadásai a modern sociologia ellen is. Máskülönb en alig lehetne megérteni, hogy emberek, kiknek tudományos érdeklődését teljesen kielégíti, hogy egész életükön át, mondjuk, Aristoteles, Plato, Hobbes vagy Aquinói Szent-Tamás elméleteit bonczolgatják, vagy ezeket szembeállítják, variálják és kombinálják: miért féltik egyszerre a tudomány méltóságát, ha a társadalmi és állami kérdéseket az etnographia, a biológia és a psychologia világításában akarjuk szemlélni

Nos, hát a klerikalizmus dogmáit féltik. *Hinc illae lacrimae!* (Élénk helyeslés.)

Ugyanazzal az áramlattal állunk szemben ma is, mely egykor az inga- és a nehézség törvényeit, a villanyosságot és a delejeséget, a modern orvostudományt, szóval a természettudomány minden korszakos eredményét istenkáromlásnak minősítette.

Minden kornak meg volt a maga üldözött tudománya és a miénk a sociologia. De vigasztaljuk magunkat azzal, hogy a mindenkori üldözött tudomány sohasem volt sem a legsilányabb, sem a legterméketlenebb. (Élénk tetszés.)

Ezekből a perspektívákból nézve a Pikler-ügyet, nyilvánvaló, hogy az, mint hazánk haladásának kérdése jelentkezik. És ezen alkalommal ezen egyesületben is a leghatározottabban állást kell foglalni azon törekvésekkel szemben, melyek a hazafiságot egy osztály, egy klikk vagy egy párt számára monopolizálni akarják. (Zajos helyeslés), és a melyek nem szűnnek meg soha minden retrogád törekvést nemzeti színű zászlóba bujtatni. (Hosszantartó, zajos helyeslés és taps.)

A tudomány, az emberiség és mindenekfelett a nemzeti haladás szempontjából kell Pikler Gyula mellett állást foglalni a szabadság minden igaz bajnokának, még akkor is, ha tanaival nem értene egyet. (Élénk helyeslés és tetszés.)

Dr. Gratz Gusztáv nincs abban a szerencsés helyzetben, hogy valaha Pikler Gyula tanítványa lehetett volna, ép ez oknál fogva azonban kötelességének tartja, hogy a maga részéről is felszólaljon, nehogy azt mondhassa valaki, hogy Piklert csak néhány bizalmas híve védi. A Társaság mai állásfoglalásának szóló kettős jelentőséget tulajdonít. Első és legfőbb célja mindenesetre a tanszabadság megvédelmezése. A mikor a Társaság e szempontból tüntetőleg állást foglal azok ellen, kik Pikler Gyulát oly méltatlanul megtámadták, azt mondhatná talán valaki, hogy voltaképen azok, kik magukat szabadelvűeknek vallják, szintén nem járnak el másként, mint ellenfeleik, mert hisz ők is csak *anathémát* tudnak kiáltani azokra, kik nem egyvéleményen vannak velük.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a két irány közt e tekintetben is mélyreható különbségek vannak. Mert a liberalizmus ugyan gyakran kíméletlenül küzd az ellentétes áramlatok ellen,

de soha sem gátolja meg hatalmi eszközökkel ezek szabad kifejtését. A liberalizmus nem akarja nézeteit senkire sem ráerőszakolni, ellenségei ellenben a csálhatatlanság sánczai mögé elrejtözve, azt akarják, hogy nézeteik ellen senki föl ne szólaljon. A liberalizmus igyekszik a neki nem tetsző nézeteket megczáfolni, ellenségei a külső tekintély súlyával, politikai agitációval és politikai fegyverekkel akarják eldönteni a tudomány vitás kérdéseit. A liberalizmus az eszmék szabad harczát óhajtja, ellenségei el akarják fojtani a nekik kényelmetlen tanokat. A liberalizmus — még ha igaza van is — nem követeli, hogy mások is e véleményen legyenek, ellenségei még ha tévednek is, azt akarják, hogy az egész világ velünk tévedjen. A liberalizmus a legélesebb fegyvereket is csak szabad harczban használja, hol mindenki védheti magát; ellenségei éppen az eszmék harczát akarják meghiusítani a maguk előnyére. Ez a nagy különbség a két irány közt és azért a liberális musnak, mely a türelmességet hirdeti mindenkivel szemben, egy dolog ellen nem szabad türelmesnek lennie, ha maga alatt nem akarja elvágni a fát, s ez az egy dolog a türelmetlenség. (Élénk helyeslés.) De a társaság állásfoglalásának ez első részével, a tanszabadság általános elve mellett való állásfoglalással nem elégedhetik meg, hanem állást kell foglalnia azon szellem mellett is, a mely Pikler tanaiban megnyilatkozik. Nem olyan értelemben kell felfogni ezt az állásfoglalást, hogy a társaság minden tagja szórói-szóra aláírja mindazt, a mit Pikler valaha tanított és tanítani fog. Erről szó sem lehet. Hiszen ismeretes, hogy Leibnitz egy nagy fának ezrekre és ezrekre menő levelei között nem tudott kettőt találni olyat, a mely egymással teljesen megegyezett volna; ismeretes az is, hogy V. Károly a szobáiban lévő fali órákat nem tudta úgy megigazítani, hogy teljesen együjtjárjanak és az eszmék világában az ilyen egyöntetűség kétségkívül még sokkal nehezebben képzelhető. De azért egy tekintetben a Társaság tagjai mégis nyilatkozhatnak és azonosíthatják magukat Pikler Gyulával, azonosíthatják magukat a haladás és a szabadelvűség azon szellemével, a mely tanaiban megnyilatkozik. Ezért a szellemért bátran felelősséget lehet vállalni és ezért a Társaság biztosíthatja alelnökét, hogy vele lesz nemcsak akkor, ha úgy, a mint a múlt napokban, mesterséges hajszákkal üldözik, hanem akkor is, ha tisztességesen az érvek súlyával fognak ellene harczolni. (Hosszantartó élénk helyeslés és tetszés.)

Baranyavári Ullmann Pál reámutat arra, hogy a legújabb időben nálunk sok jel arra mutat, hogy bizonyos körök vissza akarják tolni a tudományos életet a középkorba. Ennek egyik megnyilvánulása a Pikler Gyula ellen indított hajsza is. Miután ez a Társaság a tudományt van hivatva szolgálni a leghatározottabban vissza kell utasítania a szabad gondolkozás ellen intézett e támadást. Szóló a maga részéről kijelenti, hogy Pikler Gyula iránt a legnagyobb ragaszkodással viseltetik és örömmel csatlakozik azon állásponthez, melyet a Társaság ez ügyben köteleességszerűleg elfoglal. (Élénk helyeslés.)

Dr. Kégl János a szóbanforgó kínos incidenshez a maga részéről is néhány megjegyzést akar fűzni. Anélkül, hogy az aktív

politika kérdéseibe belemenne, ki kell jelentenie, hogy bizonyos kóros symptomák egy társadalmi bajnak keletkezésére engednek következtetni és ezen társadalmi baj egyik életjele — a mennyiben már ezt életnek lehet nevezni — a Pikler ellen indított hajsza is. A gondolatszabadság küzdelme egyidős az emberiséggel és az összeütközések e téren nem lesznek kikerülhetők soha, amíg csak az emberi fejlődés halad. De ebben a konkrét esetben van egy különös exponens és ez ennek a támadásnak a *módja*. Támadják Piklert a hírlapokban, megvallják, hogy Pikler könyvét ugyan nem olvasták, nem is vesznek erre maguknak fáradságot, de azért ítélnék róla. (Úgy van! Úgy van!)

Szólo azt óhajtja, hogy annak, hogy ma s itt oly számosan és oly egybehangzóan a tanszabadság mellett állást foglaltak, valami morális hatása legyen; az a morális hatása, hogy Pikler Gyula erkölcsileg mindegy kötelezve érezze magát arra, hogy folytassa továbbra is azt a nemes missziót, melyet az egyetemen ezidőszerint hivatva van betölteni. A szellem világában a megváltó ugyan rendesen nem éri el azt, hogy ő legyen az, ki a termést learatja és csak a késő századok és nemzedékek emlékeznek meg róla hálával és áldással. Hirdesse tehát csak tovább azt, amit meggyőződése szerint legjobbnak tart, mert ezt tennie egyenesen kötelessége. (Élénk tetszés.)

Dr. Pap Dezső azt hiszi, hogy a gondolat- és lelkiismereti szabadságot oly féle támadásokkal, mint a mely fölött e gyűlés fejezi ki méltatlankodását, bilincsbe verni többé nem lehet. A demokratikus eszme diadalra juttatása körül a XIX. századnak legtöbb érdemét ép annak felismerése képezi, hogy a népuralom csak a népet alkotó egyének belső, lelkiismereti szabadsága mellett lehetséges. Csak ha az egyén lelkiismerete szabad, ha benső meggyőződése szerint irányítja befolyását társadalmi, politikai helyzetének megalkotására, igazi népszabadságról csak akkor lehet beszélni, e nélkül pedig, mint a történelem igazolja, a népszabadság a legnagyobb zsarnoksággá fajul. A népszabadság teljes megvalósítása hosszú idők küzdelmébe kerül még — annál inkább meg kell hát becsülnünk, a mit e nagy czéltől már eddig elértünk s a mi a továbbhaladásnak legértékesebb biztosítéka: a gondolat- és lelkiismereti szabadságot. Aki pedig a XX. század reggelén azt akarja, hogy a gondolatszabadság oltáráról, a kathedráról, a gondolatnak és tudásnak hivatásos papja, a tanár, megrendelés szerint szállítsa, hirdesse az igazságot, a ki a tanári működést századok megkövült téveszméinek dicsőítésére akarja szorítani, az a XIX. század eszméit nem értette meg, az a népnek, bármint hirdesse is ellenkezőjét, nem igazi barátja, hanem ellensége.

Rámutat szólo továbbá arra, hogy Pikler Gyula megtámadásával nemcsak a tudóst, hanem a tanárt is méltatlanul bántalmazták. Annál sajnálatosabb ez, mert tanítványaihoz hűségesebb, igazabb tanár nála alig található. Úgy érzi, hogy azt a támadást, melyet állítólag a hangoztatott nagy eszmék, vallás- és honszeretet nevében intéztek ellene egyes tanítványai, azok a modern kis Brutusok — meg kellett volna állítani annak a szeretetnek, mely az ily tanárt tanítványai részéről méltán megilleti. Mint érez Pikler Gyula tanítványaival, példával illusztrálja. Egy esetet mond el, melyben

Pikler Gyula egyik beteggé lett tanítványát, kihez semmi más kötelék nem fűzte, minthogy embertársa s nem is hosszú ideig tanítványa volt, hosszú időn keresztül szóval s midőn betegsége folytán vidékre távozott, nagy elfoglaltsága mellett levélileg buzdította, támogatta, mindaddig, míg jórészben az ő jótékony lelki befolyása alatt ismét talpra nem állt. Csekély vonás ez, de jellemző e nagy és komoly tudós mélyen érző lelkületére és hozzájárul annak a hatásnak megismerésére, melyet ő nemcsak tudományával, hanem egész egyéniségével tanítványaira gyakorol. És őt vádolják hitetlenséggel azok, kik ily bibliai cselekedetre sohasem volnának képesek, őt, a ki újra felszította az élethez való hitet még abban is, kiből balsorsa már kiülte azt. Legyen érte elégtétele az a tudat, hogy csak a nemes gyümölcsöt termő fára esnek kövekkel és dorongokkal és az a tudat, hogy vannak emberek, kik értik, szeretik és tisztelik őt s üdvözlük a magyar hazát, melynek ily tudósai, a magyar tudományt, melynek ily képviselői vannak s kiket ha egyéb hivatásuk el is terel a philosophiának hivatásszerű művelésétől, azt a mit tőle tanultak, nem felejtik el soha. (Élénk helyeslés.)

Elnök: Miután senki többé szólni nem kíván, összegezem az eddigi felszólalások eredményét abban, hogy ez a gyűlés, a mely minden mesterséges agitatio, minden nagyobb reklám és láрма nélkül önként gyűlt egybe, egyhangúlag konstatálta először is azt, hogy e kérdésben a tanszabadságról és vélemény szabadságról van szó, másodsor ahhoz a nézethez járult, hogy a tan- és vélemény szabadságot a társadalmi érzülettől függetlenül kell minden tekintetben megvédelmezni. (Élénk helyeslés és taps.)

Mi itt tekintet nélkül a tanok mineműségére és tendenciájára követeljük a szabad vizsgálódást a legmagasabb tanintézetben, az egyetemen, a melynek feladata nemcsak a tanítás, hanem a tiszta tudományos vizsgálódás; követeljük minden tekintetben a vélemény nyilvánítás feltétlen szabadságát. Constatálta továbbá egyhangúlag a gyűlés azt is, hogy ez esetben a támadás és azon közérzület részéről, a mely magát a támadással azonosította, félreértés, illetőleg tudatlanság esete forog fenn; (élénk helyeslés) nem ismerése a hirdetett tanoknak, félreértése a követett tendenciáknak, veszélyes összezavarása annak, a mit elméletileg okvetlenül meg kell kívánni, azokkal a gyakorlati követelményekkel, azzal a magaviselettel, melyet a társadalom minden tagjától jogosítva van megkövetelni, de a melynek biztosítéka épen a társadalmi jog keretében van. (Élénk helyeslés.)

Összefoglalhatom továbbá a tett felszólalások eredményét abban, hogy a Társadalomtudományi Társaság titkárai által Pikler Gyula előtt kifejezést ad azon indignationnak, a melyet e társaságban az ellene irányzott támadások keltettek és biztosítja Őt arról, hogy e társaság minden tagja kötelességének tartja őt ezen nehéz állásában és küzdelmében támogatni. (Hosszantartó élénk helyeslés. Felkiáltások: Éljen Pikler!) Midőn ezt a mai közgyűlésen elhatározzuk, akkor egyszersmind szorosán ragaszkodunk programmunkhoz, mert hisz ez nem politika, ez a politikánál sokkalta fontosabb tényező, a mely a tudomány, a szellemi élet alaptételeire vonatkozik. — Ezeknek kijelentése után a mai közgyűlést befejezettnek nyilvánítom.